

ПРОТ. ПЕТРО ВІЛОМ



**ПІТСБУРГ
1956**

Прот. ПЕТРО БІЛОН.

СПОГАДИ

ЧАСТИНА ДРУГА.

Видавництво "ДО СВІТЛА"

Обкладинка — М. Битинський

Присвячую українським піонерам в Канаді і в ЗДА.

П Е Р Е Д М О В А .

У ПЕРЕДМОВІ до 1-ої частини моїх “Спогадів” я писав про те, яке завдання ставив собі: всюди й у всьому, де мені довелося брати участь, передати описом ТОЧНО всі події.

У моїх “Спогадах” я не прагнув підкреслювати окремих героїчних постатей наших визвольних змагань, не давав оцінки тих чи інших подій. Отже, героєм моїх спогадів була й є Правда, та Правда, що про неї Ездра писав понад двадцять три століття тому на березі Вавилону: “Правда триває й завжди вона міцна, вона живе й завойовує вічно.” Керуючися Правдою, я писав і цю частину своїх Спогадів, щоб дати вірну картину життя деяких українських громад та їх православного священика за давніших часів у Канаді.

З почуттям глибокого душевного вдоволення я приступаю до друку “Спогадів” 2-ої частини. Я почуваю себе щасливим, що перша частина моїх “Спогадів” 1700 примірників були розповсюджені. Я одержав багато вдячних листів від духовних і світських осіб, в багатьох часописах і журналах появились прекрасні відгуки на “Спогади.” Це все служить для мене несумнівним доказом на те, що моє щире бажання сповнилось, моя скромна праця оцінена. Велику духовну радість і вдячність пережив я під час читання одержаних мною листів. Особливу подяку почуваю я до наших Високопреосвященніших Владик і духівництва. Своїми чудовими відгуками, прихильністю і благословінням в листах, читачі дали мені подвійне завзяття і бажання попрацювати ще на літературній ниві.

Від всієї душі бажаю, щоб імої “Спогади” — 2-га частина — зустріли із сторони читачів таке ж тепле й сердечне приняття.

о. Прот. Петро Білон.

**ПРИЇЗД ДО АМЕРИКИ. АРХИЄП. ІВАН. БАТЛЕР, ПА.
О. Г. КЛИМОВИЧ. ВІД'ІЗД ДО КАНАДИ.**

ПОЧИНАЮЧИ писати другу частину спогадів, в якій я маю на думці описати наше церковне й громадське життя в Канаді та Америці, я дуже жалую, що не вів щоденника, не поробив нотаток та не призбирав важніших історичних документів тих часів. Усе це сталось тому, що за тих часів я ніколи не думав писати будь-яких спогадів, а тим самим і спогадів про наше церковне й громадське життя. Коли ж тепер я берусь за ці спогади, то тільки за спонукою багатьох моїх приятелів, що вважають цю нелегку працю для нас конче потрібною. Отож треба буде покладатись лише на свою пам'ять та пам'ять моєї дружини, що весь час не лише спостерігала всі тодішні події, але й переживала їх разом зі мною. Та все ж тут буде багато прогалин, бо неодна важлива подія, з бігом довгого часу, затерлась у нашій пам'яті.

На місіонерській праці в Канаді я пробув лише п'ять років. За цей час я майже не зустрічався з нашим духівництвом, мало зустрічався з поважними світськими діячами, яких багато в Канаді. Дуже мало я знав про нашу еміграцію, що переживала цікаве церковно-релігійне життя ще до 1921 р., тому і спогади мої про канадійське церковне і громадське життя такі бідні й короткі.

Властиво я списав у своїх спогадах лиш те, що переживав сам по громадах разом із своїми парафіянами. Але я вірю, що незабаром канадійські церковні чи загально-громадські історики докладно дослідять життя та працю наших поселенців з перших днів їхнього приїзду до Канади.

Перед своїм від'їздом з польських таборів інтернованих українців у 1924 році, де ми перебували повних три з половиною роки, я пішов попрощатися з нашими начальниками таборів та попросити в них позички на купівлю нового убран-

ня, до капелюха й взуття включно. Бо те, що я мав на собі, — як то кажуть, — не витримувало жодної критики. Прийшовши до свого безпосереднього начальника-командира дивізії ген. М. Безручка, я подякував йому за прихильне ставлення до мене, та за його моральну допомогу в моїй духовній праці, а накінець попросив у нього й грошової позики. Та генерал відповів, що, ані в нього самого, ані в дивізійній касі грошей жодних нема. “Ми, каже, — ледве самі дихаємо.” Був я і в Каліському таборі — в ген. О. Удовиченка з тим же проханням, але з тими-ж самими наслідками.

Польська влада звільнила мене, як інтернованого, дала мені відповідні папери, й я, як вільна вже людина, — подякувавши Богові за волю, — виїхав на хутір одного убогого дідача на Білорусі, коло Баранович, де почав клопотатися перед польською владою про видачу мені відповідних паперів на виїзд до ЗДА. З великими труднощами я дістав ці папери, за які треба було давати “відповідні” хабарі.

Від Української Американської Православної Духовної Консисторії я одержав шифкарту на переїзд до Америки тільки для себе. Тому я лишив свою дружину і сина на хуторі, а сам поїхав до Варшави, щоб одержати в американськiм консуляті візу. У Варшаві в той час діяв ще наш Допомоговий Комітет, що опікувався всіми емігрантами в Польщі, і я мав повну надію на те, що цей Комітет заопікується і мною та дасть мені бодай мінімальну грошеву позичку. Та й тут надії мої завели мене. Український Допомоговий Комітет відмовив мені у проханні позички, хоч і мав гроші у своїй касі.

Відвідав я з тією метою і тодішнього Прем'єр-Міністра (пізнішого Президента УНР) А. Лівичького, який прийняв мене дуже щиро, але в той час грошей не мав, радив мені трохи заждати . . . Але чекати я вже не міг, бо за два дні треба було виїжджати, і гроші потрібні були зараз! Хтось із моїх знайомих порадив мені звернутися з моїм прикрим проханням до відомого тоді філантропа д-ра Є. Лукасевича, від якого я одержав допомогу, ще будучи в таборі інтернованих, на видання книжечки “Життя й постать філософа Григорія Сковороди.” Йдучи розкішними вулицями Варшави до д-ра Лукасевича, я оглядав у вітринах нові убрання, капелюхи, плащі й черевики та мріяв, як то я придбаю все потрібне для себе . . . Але й д-р Лукасевич, із за браку готівки, відмовив у моїй просьбі. Це

була моя остання “дошка рятунку,” яка також запалась . . . І довелось їхати мені до Америки в тому, просто непристійному убранні, в якому, навіть й у таборі інтернованих почували себе ніяково! Бо ціле убрання було “спрепароване” таборовими майстрами із старого, витертого довгим уживанням у час спання коца, який був насичений брудом та різними “відтінками кольорів”! Нічим не різнився і мій капелюх, що мені подарувала Бритійська місія десь ще у 1921 році та який, від довголітнього уживання був навіть подіравлений. Замість же черевиків, я носив полатані чоботи . . .

У день мого виїзду з Варшави, Прем’єр-Міністр А. М. Лівіцький обдарував мене великою чемністю, приїхавши на станцію попрощати мене в далеку дорогу.

На прощання А. М. Лівіцький обдарував мене цілою серією українських паперових грошей. Прийнявши гроші та подякувавши за них, я, мимоволі, голосно пожалував, що за них уже не можна купити навіть поганенького, але нового убрання, у якому можна було б вже без великого сорому показатися й в Америці. На цей мій жаль А. М. гірко усміхнувся, але не промовив ані слова! . . .

Приїхавши до Гданська, всі ті пасажери, що їхали до Америки, мусіли перейти довгу карантину. Лікарі часто провадили оглядини..., давали підшкірні застрики, голили, водили до купелів; і така мука тягнулась щось із п’ять днів. Нарешті, 15-го червня 1924 року, на пароплаві “Польонія,” ми виїхали до Нью-Йорку.

Подорожній білет на пароплав я мав другої класи. Прийшовши на обід, я звернув увагу, що в їдальні є два столи: один великий для християн, а другий, малий для жидів. Я сів разом з християнами; але зараз же я завважив, що пані й панове, що були пристійно одягнені й сиділи за тим самим столом, якось здивовано поглядали на мене, та ніби, навіть разом з лакеями, питали мене: “ну, й чого ти заліз поміж нас?!”

За вечерою я знов усівся на своє попереднє крісло, але мене, раба Божого, лакеї відвели до жидівського стола та сказали, що “ось тут ваше місце”! Така поведінка лакеїв мене страшно здивувала, бож як це так — я їду до демократичної Америки, де всі люди рівні, а тут, на пароплаві, розгруповують людей “на класи.” Але тут же пригадав собі, що я їду польським кораблем “Польонія,” а поляки, хоч і називають себе де-

мократами, проте їхня “демократія” зовсім відмінна від будь-якої іншої демократії; польську ж “демократію” ми за три роки аж надто добре пізнали! . . .

За жидівським столом мені знов не пощастило, бо жиди, довідавшись, що я “гой,” почали ставитися до мене із своєрідною жидівською зневагою. І вже пізніше на пароплаві довідались (з моїх паперів), що я священник і з того часу ставлення пасажирів до мене було коректне та співчуваюче. Моїму убогому убранню. Та не зважаючи на це, я всеж таки цілих два тижні “шабашував” за жидівським столом.

Пароплав “Польонія” був такий же бідний, як бідним був і я, і нас, пасажирів ледве дотягнув до місця призначення!

Дорогою, майже всі дні була прекрасна погода, лише два дні океан був трохи неспокійний, і наш корабель кидали морські хвилі, мов горіхову лушпину, і я занедужав на морську хоробу та вже не “шабашував” за жидівським столом, а лежав у своїй каюті, молившись Богові за щасливу подорож до Америки. Для цього в мене була спеціальна молитва “для плаваючих та путешествуючих,” з якою я не розлучався вже аж до кінця морської подорожі. До речі, треба відзначити останній день нашого перебування на кораблі. А відзначився цей день тим, що всі пасажири корабля, — як жінки, так і чоловіки, — зодягнувши найкращі свої убрання, улаштували собі веселий баль . . . Тільки я, один, із за свого убогого убрання, не міг навіть бути присутнім свідком на тому балю, а задовольнився огляданням краси океану з корабельного облавка.

Нарешті ми в Нью-Йорській пристані. Тут мене зустрів і привітав голова Духовної Консисторії прот. Володимир Каськів, один з найкращих і найбільш заслужених священників-піонерів. Про нього буде більша згадка в 3-ій частині. Узяв я з собою дві малі та вбогі валізки, зроблені ще в таборі інтернованих, і ми пішли понад берегом моря. По дорозі чую якісь викрики московською мовою. То були будівельні робітники при роботі, що, побачивши мене, — нового “манігрулу,” вітали різним московським “сквернословієм” та глузували з мого вигляду. Не розумівши причини всього того, я звернувся до о. Каськова за поясненнями, але й він не міг (або не хотів) дати мені відповіді, бо . . . певно й йому було соромно йти поруч зо мною . . . Аж нарешті ми в собвею, а за деякий час і на приходстві Впрепод. пароха в Ньюарку о. Івана Гундяка. Великою вті-

хою для мене була відсмість, коли я довідався від о. Каськова про недавній приїзд до Америки з Великої України архієпископа Івана Теодоровича, але про це пізніше.

о. Іван Гундяк та його мила дружина привітали мене, як свого рідного, та як рідні заопікувалися мною. Тут я мав цілковиту змогу привести себе до “санітарно-гігієнічного” порядку; був обдарований чорним убранням; позбувся, за їхньою порадою своїх вусів та “еспаньйолки,” щоб не бути подібним до москаля,” і взагалі “привів себе до культурного вигляду.” (Тут не можу промовчати про свій жаль при розставанні з моїм вусами та “еспаньйолкою.””)



о. Прот. Петро Білон

Збуваючися своїх вусів, я пригадав собі оповідання Олексі Стороженка “Вуси,” коли герой цього оповідання, примушений поголити їх, гірко заплакав . . . Ось таке трапилось і з мною. Позбувшись своїх вусів та “еспаньйолки” і поглянувши на себе в дзеркало, на мене напав страх! . . . І рот ніби скривився, щоки худі позападались, і, взагалі, із дзеркала на мене дивився якийсь інший, зовсім чужий мені чоловік. Коли ж о. І. Гундяк обдарував мене ковнірцем і краваткою, то з того-ж самого дзеркала на мене дивився вже якийсь “ксьондз” . . . Але,

то була священнича уніформа, і до неї треба було призвичаїтись. Мою-ж стару "історичну одежину" просто-напросто спалили на вогні, і я, до цього часу жалую, що не міг оборонити її від такої тяжкої "екзекуції," та з часом передати її до українського музею, як речевий доказ "дружньої опіки" над нами наших "союзників"-поляків, що їм ми так щиро допомагали творити "чуд над Віслов" у 1920-м році.

Хоч я, в новому одязі, мав вигляд, бодай пересічної культурної людини, але все-ж таки боявся, що коли прибудуть з Європи моя дружина й син, вони не пізнають мене. У такому стані й вигляді я з'явився в Духовній Консисторії архієп. Івана Теодоровича. Оглянувши мене з ніг до голови, члени Духовної Консисторії прийшли до висновку, як мені пізніше оповідали, що мені потрібна не парафія для обслуги вірних, а домовина "на той світ" . . . І в цьому не було нічого дивного, бо ж хто перебув у польських таборах інтернованих українців повних три і пів року на "пенцаку," гнилих оселедцях, якомусь сурогаті "кави" та 250 грамах хліба, і до цього всього без жодного товщу, не згадуючи вже про молоко чи взагалі про будьякий набіл, — той не міг виглядати інакше. Але про цю польську "опіку" над нами-інтернованими українцями я вже згадував у першій частині своїх споминів ширше, а тому й не буду тут ще раз повторювати того. Що ж до побоювань про недалеку "кончину" мою на цьому світі, то вони, дякувати Богові, не справдилися, бо я живу й до цього часу.

4-го липня того-ж 1924 року Нортгемптонська парафія посвячувала свою церкву, для чого запросила Владика Івана й багатьох священників, а в тому числі й мене. Саме посвячення відбулось дуже величаво, а після нього я мав нагоду побувати в тих чотирьох моїх добродіїв, — місцевих парафіян, які, як тимчасову позичку, переслали мені ще до табору в Польщі \$200.00. Цими людьми-добродіями були такі парафіяни: А. Потіха, Г. Загоруйко, В. Андрусишин та П. Черкас, які, на заклик о. І. Гундяка, зложили для мене по \$50.00. Щиро подякувавши цим людям за вчинене для мене добре діло братньої допомоги, я обіцяв їм, що, діставши парафію, зверну їм цю позику.

У Нортгемптоні я познайомився з о. П. Корсуновським та

з о. Д. Сідлецьким, — визначними священиками та громадськими діячами.

* * *

Незадовго після мого приїзду до Америки, до Влад. Івана прибув з Канади пастор української пресвітеріанської церкви Павло Крат, який в той час їхав до Європи. Він звернувся до Владики з пропозицією про злуку нашої церкви з ними-сектантами! Владика Іван, вислухавши П. Крата, коротко, але категорично заявив: “Я не співчуваю, ані католицизмові, ані протестантизмові!”

Прекрасна відповідь, бо ж таке “поєднання” рівнялось би зраді нашим освяченим майже тисячеліттям традиціям нашої Православної Церкви!

З тієї самою пропозицією П. Крат звернувся до визначних церковних діячів у гразі, як професори — О. Лотоцький та В. Біднов, але й ті, — як повідомляв мене листовно професор Біднов, — відповіли П. Кратові словами Владики Івана.

Але й про цих сектантів я згадаю ще на іншому місці. Тепер же розповідатиму про свої дальші “митарства” у перших днях мого побуту в Америці.

Владика Іван пропонував мені прийняти парафію в Гара, Оклагома, що в той час була вільною. Але дізнавшись від священиків, що в тій місцевості повно всіляких гадів, диких птахів та інших страхіть, що залазять до хат мешканців, я налякався й відмовився від тієї парафії.

На нарадах Духовної Консисторії було ухвалено, щоб я переїхав до Батлер, Па., і там приглядався до відправ та привчився, як треба відправляти Богослужби в Америці, які де в чому різнилися від того характеру відправ, до якого я вже призвичаївся.

Подякувавши отцю І. Гундякові та його ласкавій дружині за щирі гостинність і взагалі за сердечну опіку наді мною, а головне за ті \$200.00, що о. Гундяк своїм впливом здобув їх мені на подорож, я виїхав.

* * *

Коли я приїхав до Батлер, Па., о. Г. Климович та його дружина прийняли мене також сердечно й мило, як і панство Гундяки. Пробув я в них повних три місяці; брав участь в усіх богослуженнях, проповідував.



о. Прот. Іван Гундяк

Парафія в Батлер мала у своєму складі вірних лише наших лемків; заснована була яких чотири роки перед тим, а вже мала прекрасну муровану церкву, побудовану в 1921 році, велику галю під нею для школи та парафіяльних імпрез, та помешкання для пароха. Недалеко від церкви є двоповерховий Народній Дім з великою театральною залю та сценою для всіляких імпрез.

У своїх проповідях, під час служб Божих, я розповідав людям про наші табори інтернованих у Польщі, а особливо про великий табір у Каліші, де в страшній біді та нужді перебувають наші інваліди з родинами, та просив їх зібрати та знести до парафіяльного уряду непотрібний їм одяг, взуття та білизну. Незабаром цей мій заклик увінчався немалим успіхом зібраними речами, які я негайно переслав до Каліша для розподілу їх серед родин інвалідів. Трохи згодом улаштував я ще відчит-реферат для парафіян про наші Визвольні Змагання (боротьбу з большевиками), та ще раз нагадав їм про невідрадне становище наших інвалідів у польських таборах. І цей мій реферат не пішов на-марне, бо тут-же громадяни зло-

жили \$75.00, які я також негайно переслав до Кадіського табору. Й якраз то була велика радість родин інвалідів, та ще й з малими дітьми, коли вони одержали одяг, білизну та гроші! Ця моя пересилка наробила там чималого розголосу, доказом чого були численні листи до мене з проханням допомоги . . .

Серед численних парафіян Батлеру вирізнявся п. Михайло Марків. Мав він там свою власну споживчу крамницю та хлібопекарню. Не зважаючи на брак часу, він завжди ходив на всі Богослуження, брав участь в імпрезах тощо. Окрім того, його щедрі грошові дари відомі ЗУАДКомітетові, Конгресовому Комітетові й нашому Церковному Осередкові.

Допомагаючи в силу своїх спроможностей нашим таборцям, я в той же час не міг нічим допомогти своїй дружині з сином, що залишилися ще в Польщі. Бо ж я був у церкві лише "статистом," без усякої платні, а затягати позички в людей, мені було просто соромно. Але сталося так, що місцевий дяковчитель, Іван Зазворський, переїхав до іншої парафії, і мені було запропоновано провадити Рідну Школу, з платнею \$60.00 місячно. За цей милий обов'язок я взявся з великою радістю, бо окрім практичного виконання громадського обов'язку, я вже мав можливість і допомогти своїй дружині.

Але при цьому нехай вільно буде мені трошки порушити порядок писання споминів та вийти "на маргінес" їх, написавши пару рядків про п. Івана Зазворського. Народився Іван Зазворський в Америці. Батьки його лемки, виховали всіх своїх дітей в релігійному та патріотичному дусі. Мавши непересічні голосові дані, Іван Зазворський ще змалку брав участь в церковних відправах, співав з дяком, читав Апостола та Вірую, а згодом і сам навчився диригувати хором. Мова й письмо І. Зазворського нічим не різнилися від освіченого нашого інтелігента. Пізніше мені не раз доводилось одержувати від нього листи, що чистотою мови та грамотністю дивували мене! І в той час я думав собі: чому так мало тут в Америці таких Зазворських?!

На закінчення оповідань про моє перебування в Батлер, мушу сказати дещо і про своє сотрудицтво в о. Г. Климовича, і про нього самого. Під час мого сотрудицтва я пильно приглядався до всього церковного життя та все записував собі в

окремий нотатник. Бо ж то була для мене нова школа. — Я був задоволений із себе самого, що за весь час перебування в новій науці в мене не зродилося й зерна того неоправданого критицизму, який поширився тут з моментом приїзду нашої нової еміграції до Америки після другої світової війни. Бо-ж я був цілком свідомий того, що цей обряд є освячений сотнями літ, що з ним наш народ в Галичині й поза її межами зжився, духово поєднався, полюбив його силою при звичаєння, і всяка критика наша набирає посмаку профанації . . . До цієї моєї свідомости долучався ще й подив та глибока пошана до нашої старої еміграції, що, не зважаючи на “время люте” перших літ свого поселення в Америці, спромоглася на такі колосальні жертви, як побудова храмів Божих, народніх домів та шкіл своїх при них та зберегла своє національне обличчя, свою віру і свій прадідівський обряд!

Отець Г. Климович дав мені багато практичних порад та вказівок, за що я буду йому вдячний завжди! Сам же о. Климович, окрім священничих обов'язків, був іще й нотарем, брався і за адвокатські справи, маючи до того величезні здібності, і в громаді був дуже улюблений та популярний та міг би до кінця свого життя бути на тій парафії. Але, як то кажуть, біда далеко не ходить. Навістила вона і родину о. Климовича; в родині постали якісь непорозуміння, тертя, плітки, що й призвело до катастрофи . . . Справа опинилася в суді, в наслідок чого о. Климович залишив не тільки свою парафію, але й нашу дієцезію, перейшовши до дієцезії єп. Жука, де тяжко бідував. Я докладав усіх сил, щоб повернути його до нашої дієцезії, але наше духовенство не погодилось на це. Серед великих злиднів, горя та страждань, цей непересічний священник-громадянин так і помер, не залишивши жодної згадки про себе.

Що до мене самого, то, не зважаючи на закінчення мною “курсу нової науки,” надії одержати самостійну парафію в мене так-таки й не було. Не було тим самим і грошей, щоб спроводити дружину й сина з Європи. Це затроювало все моє самотнє життя. Тоді почав я “промишляти” за грошима на журналістичному полі. Час від часу я подавав короткі статті до часопису “Народне Слово,” а слідом за цим, редактор цього часопису, Матвій Хандога, попросив мене подати матеріали для календаря на 1925 рік. До цієї приємної праці я взявся негайно. Переславши належний матеріал, я незабаром одержав гонорар у сумі \$25.00. З поданих мною матеріалів були: про

наше таборове життя та про похідну церкву при 6-тій Стр. Дивізії. Ці часописні гонорари хоч і були великою допомогою в мойому скрутному стані, але це була крапля в морі, яка випаровувала зараз-же! Я знов звернувся за порадою до нашого Владики Івана, який тоді сказав мені, що в Америці для мене вільної парафії нема, але що він від'їздить до Канади на Церковний Собор, і якщо той Собор визнає його за свого єпископа, то він клопотатиме, щоб мене прийняли до канадійської дієцезії. Незабаром Канадійський Собор прийняв Владика Івана за свого єпископа, а Духовна Консисторія запропонувала мені парафію у Форт Вілліямі, Онтеріо. Іншої ради не було, і я, одержавши візу, виїхав з Америки до Канади 12 жовтня 1924 р. Радість моя і від цього була велика. Нарешті ж і я стану самостійною людиною, буду мати свою парафію, буду щиро працювати для добра своєї пастви і т. д. Ну, а за свій труд буду мати бодай мінімальну винагороду, бо-ж з часу мого висвячення (ось уже 4 роки!) я ще не одержав ані цента!

З цієї ж мінімальної винагороди я зможу купити собі потрібні духовні книжки, потрібні речі, а головне — зможу спроводити свою дружину та сина з Польщі. Ось з такими радісними думками їхав я до Канади.

До цієї моєї радості долучилась ще одна. Не всі наші старопоселенці знають та усвідомляють собі, в якому тяжкому становищі взагалі перебувають на чужині бувші вояки Української Армії. Їм не вільно нічого, а вже що й казати про будь-які звязки з рідним Краєм! А в мене, як і в кожного з нас, залишилися у В. Україні брати й сестри. І ось, приїхавши до Америки, я заризикував сконтактуватися листовно з моїми рідними. Чимало часу минуло з дня висилки мною листа в Україну; нарешті я одержав від братів та сестер відповідь. Коротка вона була, бо окрім "живі та здорові," у тій відповіді не було більш нічого, бо й не могло бути із за розбійницької цензури московського окупанта. Але я дякував Богові й за те, що мої рідні ще живуть!



КАНАДА. ФОРТ ВІЛЛІЯМ, ОНТ. ПРАЦЯ В ПАРАФІІ ТА В “ПРОСВІТІ.” КОНФЕРЕНЦІЯ ДУХОВЕНСТВА.

В дорозі до Канади трапилась мені прикра пригода. На станції Бофало носій посадив мене не до того поїзду, що йде до Форт Вілліям, а до якогось іншого. Коли ж службовці поїзду почали перевіряти подорожні документи, то помилка виявилася за дуже комічної ситуації. На різні запитання урядників я не міг відповісти ані єдиним словом. Іншої ради в них не було, як попросити мене, раба Божого, злізти з поїзду, завести до еміграційного офісу, а там уже знайшовся якийсь словак, з допомогою якого і вияснилась помилка носія багажу. Поїзд пішов собі далі, а я мусів переночувати і лише другого дня виїхав до свого Форт Вілліям-у. Виїжджаючи з місця “непорозуміннь,” я вислав телеграму до Форт Вілліяму, з повідомленням, що приїду 14 жовтня вночі. Десь коло години третьої вдосвіта я вже був на місці і, вийшовши з вагону, був мило заскочений та здивований, бо побачив яких душ 12 чоловіка, що прийшли мене зустрінути й привітати. Складалась ця група людей з провідної інтелігенції, купців та промисловців. Зворушеним голосом я привітав їх від славного нашого козацтва та рідної Церкви. Один з присутніх — Володимир Купченко, — учитель Вест Фортської Рідної Школи, — відповів на мій привіт так: “Рівно ж і ми вітаємо Вас, наш Дорогий Апостоле Правди і Науки, бо прилинули до нас, як світло, щоб служити нам для нас на хвалу Богу, на славу Україні й благо всієї землі, де живемо. Поведете нас і станемо, наче сніг, перед лицем Господа і радости нашій не буде жінця, бо з Вами Правда покривдженого святого рідного племені.”

Познайомився з усіма та поговорив з ними деякий час. Потім відвезли мене до пана Семена Паляниці, місцевого кравця, в якого я й замешкав на деякий час. На другий день учитель Форт-Вілліямської Рідної Школи, Юліян Ситник, був моїм провідником по цілому місті, завів мене до книгарні С. Олійника та до С. Цибульського, а ввечері, о 7 годині, я

вже відправляв Всеношну на честь Дня Покрови Божої Матері. Людей було мало, бо й мало хто знав про мій приїзд. На цій же богослужбі я виголосив проповідь про значення цього свята, а тимпаче для нас українців, та один з присутніх у церкві Танасько Костенюк, що походив із села Вікна на Буковині, голосно заперечив: “нема жодної України,” але його зараз-же вивели з церкви. Пізніше виявилось, що уніятський священик П. Божик напоїв цього Танаська та навчив, як можна вчинити заколот у церкві. Але про цього о. Божика й Танаська буде мова ще пізніше.

У скорому часі я одержав від архиєпископа Івана затвердження мого на парафії церкви Успіння Божої Матері у тому-ж Форт Вілліямі, такого змісту:—“Вінніпег, Ман., 24 жовтня 1924 року. Всечесному отцю П. Білону, Форт Вілліям, Онт. Волею Божою Ви, Всечесний Отче, покликані працювати в Рідній Церкві на землі Канадійській в особливо важний і відповідальний мент її життя. Вона зараз народжується, на світанку свого майбутнього розвитку. Часи, які ми переживаємо в боротьбі нашої Церкви за життя, нагадують первісні часи Церкви Христової. Хочеться бути певним, що Ви, Всечесний Отче, перейметесь настроєм тих первісних часів і в своїй діяльності святістю і самовідданістю перших працівників на ниві Христовій — Святих Апостолів. Нехай сила Духа і віри святих Апостолів, їх велика любов оселяться і в Вашому серці і будете пастирем перш від усього не во ім'я життєвих інтересів, а во ім'я служення великому ділу Христа в Рідній Церкві. Великої праці і самопосвяти чекає від Вас Рідна Церква, і я певен, що в недовгому часі Ви даєте Церкві докази тієї Вашої праці та самопосвяти. Українська Православна Церква в Канаді сподівається бачити у Вас одного з самих ревностних пастирів, якими вона зможе гордитися. Божою ласкою і благословенням нехай охоронені будуть всі стежки Вашого життя й праці. Передайте Господне благословення Вашій парафії—вірним дітям Рідної Церкви. Дуже шкодую, що обставини так склались, що не міг завітати до Вас, Архиєпископ Іоанн Теодорович. Голова Консисторії о. С. В. Савчук.”

Та ось прийшла і перша неділя. Велика церква по береги заповнена вірними. Служба Божа та проповідь в рідній мові зробили сильне враження на мою нову паству. Один із парафіян — Володимир Купченко — описав першу мою Службу Божу в “Українським Голосі” так: — “Тутешня православна громада

має свою церковцю вже від кількох літ. Всі попи, яких надсилали сюди російська місія, дбали тільки про свої власні інтереси, робили на користь москалям-ворогам, держачи парафію в темноті, в безпросвітності Христової Істини й народньої справи. Побачивши перед роком, яке ясне світло Прадідної Церкви возноситься над виднокругом України, громада твердо рішила вступити на своєрідний шлях, залитий промінням святої віри, що довгі часи був єдиним шляхом наших батьків, аж доки Москва не наложила своєї чужої лапи на святая святих нашої Церкви. Заграва, що розпалилася такою незмірною стихійною силою над Рідним Краєм, де в 1917 році вже частинно скинено пута православної московської церкви-тюрми, і натомість поставлено-відновлено Божий Храм, — та заграва освітила їх і вони, загріті нею, відправили від себе всіх непрошених цацьких попів-мінйайлів. Двох із них навіть до церкви не впустили . . . Ми просили Консисторію Української Греко-Православної Церкви надіслати нам душпастиря вірного сина України. Консисторія, —спасибі їй за те, вволила нашу волю і призначила о. П. Білона. Дня 19-го жовтня, в неділю відбулась перша Служба Божа. Боже Святий, Єдиний Великий! Відколи я, відколи ми всі, тут такої відправи в нас ще не було! Хотілося голосити, мертвих кликати зо гробу: "Вставайте і слухайте Слово Боже!" Я ходив уже передше до церкви та тепер уперше міг відчутти те враження, котре людина, будучи вні святині, повинна відчутти.

19-го жовтня 1924 р. був для нас щось наче Великдень. Привід до такого надхнення дала нам відправа рідною мовою. Бо наш душпастир служив слово в слово українською мовою. Тому ж ціла відправа була одна молитва: широка, як море, глибока, як недоля України, повна екстази. До вишин Господа неслася наша молитва. Він почув її, бо ми молилися до Нього, бо ми служили Йому тою мовою, яку Він Сам вибрав нам, щоби звеличати Його на віки вічні. . . Яка глуха й німа старослов'янщина в порівнянні з живою українською мовою. Люди слухали, як вкопані, і з дива не сходили, що їх власна мова, їх власна душа прояснилася, як ніколи передше, і стала великою, що Господь слухає її. Мені пригадалися слова апостола: "Научаючи — волієте сказати п'ять слів у зрозумілій мові, ніж 10,000 у незрозумілій." Яке-ж велике лихо чинять ті, що ставлять колоду на шляху розвою української Церкви! Вони воліють 10,000

незрозумілих слів, бо плюють на тих, що по вказівках апостола навчають у рідній мові.

Коли після утрени зачалась Служба Божа, з церковної дзвіниці загомоніли дзвони. Здавалося, що Херувим Господень б'є молотом у самий небозвід, ізвіщаючи славу і спасіння світові. В молитві никла додолу голова. Простір зникав, а в душі цвіла весна України. Дитиною стаю, чистою як сльози Христа, в білій сорочечці, серед цвітів рідного саду, і мама вбрані в білім ідуть до мене й з забираної торбини дають мені Божі дари. Мамко! Мамочко моя рідна! Чому ніколи не довелося Вам чути такої служби Божої! . . . Дзвони гомонять-плачуть, а священник молиться за Україну, за перемогу Христорубового Козацтва над супротивником. Люди втирають каплісті сльози. Вони ніколи не чули такої молитви, бо наші попи-за-проданці-мінйали знали і знають навіть у вільні хвили молитися за ката царя та за папу римського, що благословить убійників нашого народу. Священик же греко-православної Церкви молиться за нашу Вітчизну під час служби. Молиться за Україну українською мовою. Потім виголошує проповідь красномовну, щирю, тиху, без пліток, без закидів. А настрої все зростає серед присутніх; нарешті, коли Служба Божа кінчиться, священник, клячачи серед церкви, оточений клячучою товпою, молиться за Вітчизну: "Ворог лютий посів рідну землю нашу і в господі чужій справляє перемогу своєю . . . Там, у далекій Вітчизні, тужать по нас у журбі повсякчасній отець та мати старі, брат та сестра беззахистні; Всеблагий, покрий їх ласкою своєю і борони від помсти кривавої! . . . І дружину безпомічну, і дітей безпризорних заступи, Милосердний, од напасти ворожої!... Край наш рідний зруйновано, а народ хрещений помордовано; Боже, зглянься над безмежним горем нашим і не допусти Рідної Землі до загибелі!" Такими й подібними словами молиться пастир серед святині, а за ним, як і він, усі присутні, клячачи й хилячи голови додолу, залиті сльозами. Молитва за Рідний Край несеться до Бога; Він чує її й пам'ятає. Здається ще хвиля і Україна вільна-велика: від Попраду по Каспій, від Біловезької пущі по Кавказ, від Путивля города до джерел Тиси. Одно племя, Одна родина, Один народ.

Кінчиться відправа. Торжественно настроєні люди виходять. Дехто 70 літ прожив, а такої Служби Божої не чув . . ." "Якби в нас така церква, — кажуть люди, — вже з яких 50-ть літ, то певно була би в нас і своя рідна Держава. Ніхто не пош-

туркувався б нами на світі . . . Богу дякувати, що вже є, — каже гуцул з Чорногори, — вже раз Церква наша рідна в нас — буде й рідна Держава . . . ”

Рідна й Самостійна Церква дасть нам Рідну, Вільну Державу, — думав і я собі, і не то, що йду, а здається лечу назустріч Волі Козацької Землі.”

* * *

Але не вся Форт-Вілліямська громада вірних була така глибоко свідомою, як автор вищенаведеного допису. З такими людьми, — як то кажуть, — можна б гори перевертати! Перед моїм приїздом до цієї парафії, довший час церква була зовсім нечинна (замкнена), а коли й приїжджали до неї московські батюшки, то дбали лише про себе, заведбуючи зовсім довірену їм паству. В наслідок цього всього церковне життя зовсім замерло, люди не цікавились церквою, не виховували і своїх дітей в релігійному дусі, що (діти) не вмiли не тільки вимовити будь-яку молитву, а навіть хреститися. Словом, у цілій громаді був страшний занепад. І цей занепад виявив себе і на першій моїй службі Божій: багато людей не знали, як поводити себе в церкві, коли хреститися, ставати на коліна тощо.

До моєї Форт-Вілліямської парафії належали переважно буковинці, між якими панувала незрозуміла ворожнеча, але незабаром по моїм приїзді та декількох Богослужбових відправах, почали вписуватись до цієї парафії й свідоміші люди з Галичини, між якими були купці, промисловці, зі своєю молоддю. Вписалось декілька й наддніпрянців, яких там було дуже мало. Та буковинці дивилися на цей приплив вірних скося, ставилися з недовірям, побоюючись, що галичани з часом можуть відібрати їм їхню церкву. Взагалі, пастирська нива в той час у Форт-Вілліямі лежала облогодом, і треба було зтяжної й тяжкої праці над нею, щоб можна було сіяти Слово Істини Христової в надії на добрі жнива . . .

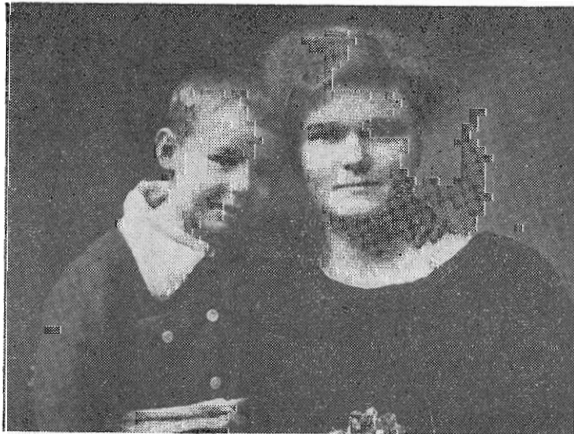
Церква Форт-Вілліямської громади стояла в найбіднішому місці поселення буковинців, що називалось “Колдок,” недалеко від морського порту, де майже всі буковинці працювали на кораблях. І ось у цьому вбогому районі було відведено для мене і такеж убоге помешкання, умебльоване якимись допотопними ґратами, без будь-яких вигід для можливого життя, а на завершення цього всього було додано мені ще й куховара та господаря в особі безробітного вдівця Дмитра Савчука.

Для ближчого знайомства та контакту зі своїми вірними,

я пішов по хатах у супроводі учителя Рідної Школи Юліана Ситника, який дуже багато допоміг мені під час моїх відвідин. Ходили ж ми переважно до галицьких родин, як у Форт Вілліямі, так і на Вест Форті. І треба признати, що громадяни приймали нас дуже сердечно. Заходили ми й до тих громадян, що належали до уніятської церкви та які не були ще нашими прихильниками, але які трохи згодом стали членами нашої Української Православної Церкви. Це були громадяни свідомі патріоти, жертвенні, і всі належали до “Просвіти.” Вони завжди численно сходились на збори, на яких обговорювались різні національні справи. На всілякого рода імпрезах,— як вистави, концерти тощо, зала була ними переповнена, і ті, що спізнялися, не мали вже й місця. Майже кожний з членів “Просвіти” передплачував один з найкращих тоді часописів “Український Голос,” що виходить у Вінніпегу, та який багато причинився до усвідомлення й виховання наших громадян.

* * *

За душпастирськими та громадськими обов’язками я трохи занедбав свій обов’язок спроводити дружину й сина з Європи. На це треба було \$200.00. За допомогою мого поручителя Івана Крука, я одержав у банку потрібну мені суму \$200.00, закупив шифкарту, переслав дружині, що разом із сином і прибула щасливо в березні місяці 1925 року. З цього часу моє особисте життя пояснішало.



Клавдія Білон з сином Юрком.

Незабаром при церкві мені пощастило зорганізувати “Молодече Товариство ім. О. Кобилянської” та зорганізувати Недільну Школу. З допомогою книжечки-підручника Оксани Суховерської “Рухові забави й гри,” в якій вміщено багато гаївок та інших пісень, з руханковими вправами, я розпочав працю з молоддю. Прюби відбувалися в малесенькій церковній хатині, що зовсім не надавалась на це, але іншої ради не було; а тому й підготовна праця до виступів тривала дуже довго. Мав я серед молоді, а особливо серед дівчат, дуже здібних учнів, ось як, наприклад: дві сестри Чехові, Е. Крук, О. Кукурудзу та інші, а ще й до того з гарними голосами.

Вистави й концерти наші відбувались у читальні “Просвіти” завжди з великим успіхом. Якщо треба було по-п'єсі на сцені дощик, або живого голуба пустити, то ми умудрялись і це робити.

Доказом моєї успішної праці нехай буде той факт, що одного разу прийшла до мене голова місцевого “Союзу Українок,” Текля Лиса, що належала до греко-католицької церкви, та просила мене “організувати мішаний хор, при “Просвіті” та дати концерт на користь “Союзу Українок.” При “Просвіті” був диригентом хору учитель Ю. Ситник, який залишив Форт Вілліам та виїхав на Схід. Таке прохання пані Т.Лисої мене збентежило, бо ж для вивчення й ведення хору треба мати партитурні ноти, добре знати їх, а в мене таких даних не було. Колись, ще за молодих літ, я співав у церковних хорах і був навіть солістом, але я знав лише сопранову партію. Був ще один випадок, коли то я при війську диригував хором солдат, але вчив їх “по-слуху,” а не з нот.



Текля Лиса, голова «Союзу Українок»,
Йосиф Лисий (її чоловік).

Та відмовити пані Лисій я також не міг. Бо це в той час була одна з передових жінок на еміграції: енергічна, діяльна, патріотка! Мати таку силу при своїй церкві,— думав я в між-часі, — а з нею й її чоловіка, а потім і декілька родин греко-католиків, для цього варто було доложити найтяжчого труду, і я дав свою згоду... Ось почалась моя тяжка праця над студіюванням музики, пригадуванням співаних колись пісень та пригравці їх на фортепіяні, а поруч з тим і муки для обох сторін, — тобто для мене й співаків під час проб. Часто я пересиджував у читальні “Просвіти,” “бринькав” на фортепіянових клявішах, комбінував ноти для хору.

Нарешті й відбувся концерт . . . Я докладав усіх сил для того, щоб мій хор не занедбав під час концерту тих “моїх” піяно й піянісімо, які я підкреслював під час проб, а коли вже треба було перейти через два-три такти “форте,” щоб не було непотрібного крику.

Після концерту просвітяни потішали мене тим, що виведені мною пісні були багато кращі, ніж виводив їх мій попередник Ю. Ситник. Скільки в цьому було правди, а скільки чемної заохоти до дальшої моєї хорової праці, я вже не берусь рішати. Тут, доречі, мушу вмістити пару рядків про особу самого pana Ю. Ситника. Прибув він до Канади в 1904 р.; мав, здається, середню освіту, був радикалом, був здібною людиною. Прибувши до Канади, він зараз же взявся за організацію громадського життя, деякий час був редактором “Українського Голосу,” а потім учителював у різних школах. Свої радикальні погляди він залишив. Коротко кажучи, Ю. Ситник — це один з найвидатніших робітників-патріотів, які прибули з Галичини. Увесь свій час він без вагань віддавав українській народній справі. І в мене залишився по нім найкращий спомин! По другій світовій війні Ю. Ситник помер.

Після першого нашого концерту, хористи та й просвітяни почали домагатися навчити їх нових пісень. Не мавши в себе жодних нот нових пісень, я звернувся з проханням до славного співака з капелі О. Кошиця Юрія Гасана, що прибув тоді до Торонта, щоб він випозичив мені деякі ноти з пісенного репертуару О. Кошиця. Але Гасан відмовив мені в цьому, заявивши, що потрібно дозволу самого О. Кошиця. Мусів я звернутися з тим самим проханням до самого славного нашого майстра О. Кошиця! Одержавши дозвіл, Ю. Гасан незабаром переслав мені цілу партитуру тих пісень, що співала їх славна

капеля О. Кошиця. І розпочав я працю над студіями та вивченням складного репертуару Великого Диригента, щоб потім навчити і свій малограмотний хор. Праця та моя була і тяжка, і приємна! Бо ще змалку любив я свої пісні та радо брав участь у різних співочих товариствах. У той час мав досить гарний голос і не раз “пописувався” ним у сольових виступах. Пригадую собі такий виступ, під час мого перебування в Москві, коли то одного разу в гостях попросили мене проспівати “малоросійську пісню.” І я проспівав тоді, під фортепіановий супровід, свою улюблену — “Пропала надія. . .” Певно співав я з великим надхненням, бо в багатьох слухачів та пісня витиснула сльози. . . Узявшись за диригентуру, я ще з більшою силою полюбив рідну пісню, хоч сама диригентура давалась мені невимовно тяжко. Мав я пересічне знання нотної грамоти, тому нотні ключеві “бемолі” та “діези” доводили мене до розпачу, і я часто, при задаванні тонів для хористів, “плутався з ними.” Але згодом і ці труднощі я поборов, і мій хор почав співати пісні з репертуару славного Кошиця. В цих своїх споминах трудно мені поминути згадку і про співочі дані цілого складу мого хору. Складався він із старших громадян, що приїхали до Канади вже давно, з молодих хлопців, що прибули недавно з краю, та декількох дівчат, народжених уже в Канаді. Для прибулих з Краю людей, нотна грамота була зовсім невідома, і вони, дивлячись у ноти, окрім підписаних під нотами слів, нічого не бачили! Отож і наука нотного співу була і для них, і для мене тяжкою мукою! До того всього я, ще за молодости, втратив свій голос, а тут треба допомогати сопранам, альтам, і чоловічим голосам! . . . Бувало таке, що я, виспівавши рештки свого голосу на пробах, змушений був лікувати своє горло цілими тижнями. А тут, майже кожної неділі, в читальні “Просвіти” мали відбуватись концерти, то вистави, не згадуючи вже про святкування всіх загальнонаціональних свят та відповідних академій.

Над цими загальнонаціональними святами та академіями мушу трошки довше спинитися. Відбувалися вони дуже святочно й урочисто. Ціла галя “Просвіти” удекорувалась гірляндами, вінками, квітами, відповідними датами, коли відбулася певна історична подія, національними відзнаками і т. п. У ці дні зала “Просвіти” була переповнена, і не тільки парафіянами нашої церкви, але й усіх інших віровизнань та обрядів, до протестантів включно. Кожна імпреза у “Просвіти” попе-

реджувалась Богослужбою в церкві, на якій також було багато народу.

Вшанували ми й трагічну смерть Президента УНР, Головного Отамана Симона Петлюри, що глибоко вразила всіх свідомих українців. “Просвіта” вивісила чорний прапор, який три дні нагадував нам про нашу велику втрату! . .

При “Просвіті” діяв “Комітет Рідної Школи в Ріднім Краю.” Цей комітет улаштував концерти, прибуток з яких призначений був для “Рідної Школи” в Галичині. Такі концерти відбувалися, як у Форт Вілліамі, так і в Вест Форті та в Порт Артурі. Ці два останні міста положені в сусідстві Форт Вілліаму й мали свої “Просвіти.” Здається ніодна українська промада Канади не зложила стільки пожертв на “Рідну Школу” в Галичині, як Форт Вілліам, що й відмітив та підкреслив Л. Ясінчук у книжці “Над Океаном.”



Комітет Рідної Школи з «Просвіт»: Форт Вілліам і Порт Артур.
По середині 4-й зліва Лев Ясінчук, о. Петро Білон.

Тут я хочу зупинитися на одному із моїх концертів, що позначився двома “подіями,” чи —точніше—одним приємним враженням з приємними для мене наслідками та неприємною подією . . . Отож 30 липня 1925 року в нашій “Просвіті” відбув-

ся концерт під моїм диригуванням мого хору, збір з якого був призначений, як звичайно, для “Рідної Школи” в Галичині.

Заля переповнена людьми так, що немає місця де й голці впасти... Зараз же після концерту я мусів виїхати до Йорктону на конференцію духівництва. У Вінніпегу я зустрівся з адміністратором Церкви о. С. В. Савчуком, з яким їхав до Йорктону. Перед приїздом до цього міста пішов я до вагонової умивальні. Але о. Савчук завернув мене з дороги та почав оглядати мою “гардеробу.” І що ж? Виявилось, що з нею було далеко не все в порядку. У моїх штанях (“споднях”) ззаду зіяла діра . . . Намацавши її рукою та переконавшись у факті її “розміщення,” я малоощо не втратив притомности! Я відразу уявив собі моє диригування плечима до публіки на концерті в нашій “Просвіті,” ту масу народу, що оглядала “просвітлення” в моїх штанях, мої прогулянки по перонах в дорозі з Форт Вілліяму до Вінніпегу, де оглядало мене безліч подорожніх, напевно з щирим співчуттям до мого священничого жовнірця, до якого вже ніяк не пасувала діра на штанях! (Бо-ж це були ті самі “сподні,” що ще минулого року подарував мені в Ньюарку о. І. Гундяк, і не було в тому нічого дивного, коли вони відмовлялися вже далі служити мені!)... У такому оплаканому стані довелось їхати мені аж до Йорктону, де місцевий адвокат (теперішній суддя), Михайло Стечишин дав мені в тимчасове користування свої штани, а мої відіслав до найближчого кравця полатати. Оце й була та неприємна подія, про яку я згадав вище. Що ж до приємної, то вона, як несподіванка, чекала мене вже в моїй хаті, коли я повернувся з Йорктону. Висміявши мене досхочу та скритикувавши ще більше, моя дружина зараз же й потішила мене, додавши, що наші просвітяни збираються обдарувати мене не лише “споднями,” але й цілим убранням. Отже й це було підтвердженням того, що під час мого диригування на минулому концерті, громадяни зауважили оту зловмисну діру. Але тоді вона була маленька, а в дорозі до Йорктону поширилась. Отож після того повороту додому, до мене прийшла делегація просвітян, та, висловивши подяку й признання за мою громадську працю, спитала який би я бажав собі від них подарунок за признану працю . . . — “Сподні!” — сказав я коротко. Делегація пішла, а незабаром повернулась і принесла мені ціле, прекрасне, з англійського матеріялу убрання. Окрім того і моя дружина дістала від них дарунки.

Я згадав вище про конференцію духівництва в Йорктоні і

вважаю за потрібне дещо сказати про неї. Програму Конференції було складено за таким порядком:

1. Звіт священників про стан церковно-народного життя по парафіях.
2. Звіт з життя дієцезії — Голова Консисторії.
3. Звіт з діяльності Братства—Голова Братства.
4. Фінансовий звіт — голова і касир Консисторії.
5. Введення організаційних та богослужбових форм одностайної внутрішньої дисципліни в церковне життя.
6. Налагодження фінансового стану Дієцезії.
7. Видавництво.
8. Справа духовної семінарії.
9. Організація Братства ім. князя Константина Острозького, яке вже зорганізоване в У. П. Ц. в Америці.
10. Організація кампанії на будову катедрі в Вінніпегу.
11. Біжучі справи."

Конференція відбулася під проводом арх. Івана. Всіх священників на конференції було 12: окрім того, були присутні і члени Духовної Консисторії: Василь Свистун та Михайло Стецишин. На конференції В. Свистун поведився нетактовно і вносив заколот. Погоджуючись з висловленою думкою Вл. Івана та священників, тут же заперечував сам собі та подавав свою, зовсім нову думку чи пропозицію. І було дивно спостерігати, що всі його слухали, погоджувалися з ним та ніби боялись його. Але про це трохи згодом.

На цій же Конференції Владика Іван запропонував відправляти Служби Божі в перекладі Всеукраїнської Церковної Православної Ради, за яким відправляється вже не тільки у В. Україні, але й в Америці. Цю пропозицію Влад. Івана підтримав і я; але В. Свистун, а з ним і всі священники відкинули її, натомість пропонували правити Служби Божі за перекладом проф. І. Огієнка, мотивуючи це тим, що Канадійська Церква вжила перекладу для першого молитовника, який вийшов в 1925 р. із Службеника проф. І. Огієнка. Отже церква не могла давати людям в руки переклад І. Огієнка, а коло престолу вживати переклад ВЦПРади.

Пізніше переклади проф. І. Огієнка заподіяли великої шкоди в Америці, яку й до цього часу тяжко направити. З Канади до Америки прибуло два священники й почали відправляти Богослужби в перекладі проф. І. Огієнка. Ніякі прохання й поради арх. Івана відправляти Богослужби в перекладі Всеукраїнської Православної Церковної Ради не помагали, а звідси й виникли оті непорозуміння в громадах. Призвичаєні попередньо до відправ в одному перекладі, люди дивувалися появі другого та нарікали на брак одностайности в наших церквах.

Про це й мені доводилось чути від мирян не один раз. Про цей наш непорядок писав я до "Дніпра," виступав з доповідями на священничих конференціях, але все це залишалось "гласом вопіючого в пустині," чи просто кажучи -- криком в порожнечу! Дійшло до того, що в одній громаді, мої твердження про розпорядження єпископа правити Богослужби в перекладі ВЦПР, заперечували, і треба було аж Церковного Собору в 1946 р., на якому Владика Іван вимагав рішуче відправляти Богослужби лише в перекладі ВЦПР. Це переконало моїх опонентів у правдивості моїх тверджень.

**СОЮЗ УКРАЇНСЬКИХ ВОЄННИХ ІНВАЛІДІВ НА ЕМІГРАЦІЇ.
СОЮЗ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА, ГЕН. О. УДОВИ-
ЧЕНКО. БІБЛІОТЕКА ІМ. С. ПЕТЛЮРИ В ПАРИЖІ. ГЕН.
М. САДОВСЬКИЙ. Д-Р ХАРИТЯ КОНОНЕНКО. ПРОФ. В. О.
БІДНОВ. ГР.-КАТ. СВЯЩЕНИК П. БОЖИК.**

-Переславши дві збіркові пожертви грішми інвалідам Каліського табору, а саме: з Батлер, Па. \$75.00 та з Форт Вілліамської "Просвіти" з листопадового свята \$75.00, я дістав від Союзу Інвалідів необмежені уповноваження у справі збіркової допомоги цій організації з таким супровідним листом:-- "Надзвичайно важкий момент переживає та частина української політичної еміграції, яка опинилася на вигнанні в м. Каліші та його околицях. Лише одиниці зуміли сяк-так влаштуватись, тоді як більшість, що залишилася тут, знаходиться в безвихідному стані. Це інваліди, які перекалічені, в кривавих, запеклих та нерівних боях — ветерани українських Визвольних Змагань, просто фізично не в стані рушитися з місця. Вони хорують і потребують лікування й ліків, зрештою — вмирають. На все це також необхідні гроші. Просимо Всечесного отця не відмовити прийти з допомогою інвалідам. Віримо, що Ви й суспільство українське прийде із скорою своєю допомогою покаліченим братам. Підписали: ген.-хор. Загородський—голова, полк. М. Садовський, заступник, полковник Скрипка — секретар."

З попередніх рядків моїх споминів ми бачимо, що я і й без усяких просьб та пригадок з наших таборів, журився та сушив собі голову над долею наших таборових невільників та ще й калік-інвалідів, або сухітників, але — як то кажуть — "один в полі не воїн"!.. Та я сам від себе не міг вислати нашим людям значної грошової допомоги. Та й занедбувати такого людського й братерського обов'язку не можна було, і я, при всякій нагоді, не занедбував своїх прохань до своїх вірних, і вони відкликалися на мій голос та складали пожертви, що їх я зараз же відсилав до таборів. Я свідомий був того, що моя допомога була аж надто мала, але все ж таки вона була.

Правління Спілки Інвалідів незабаром почало видавати журнал "Український Інвалід," а тому, що саме Правління на таке видання не мало фондів, то до мене знову звернулися з проханням допомогти пожертвами на пресовий фонд та приєднувати передплатників. Але й на цьому не скінчилося, бо на кладовищі в Щипіорно спочивало вже немало наших старшин та козаків, могили яких треба було впорядкувати та зберегти від заглади на чужій землі! . . . І на це треба було збирати пожертви . . .

Про зібрані й вислані до табору мої пожертви грішми і речами, була надрукована згадка; і ось з того часу посипались до мене прохання наших установ та окремих осіб, про допомогу їм, і вже не тільки з Польщі, а й з Чехословаччини та Франції. А таких установ (організацій) тільки в самому Калиші, окрім Спілки Інвалідів, були ще: "Українське Товариство допомоги емігрантам з України та їх родинам" та "Об'єднання Українських емігрантських організацій." І всі вони переслали мені свої уповноваження бути їхнім представником не тільки на Канаду, але й на Америку . . .

Находилися до мене листи від Централі Союзу Українського Студентства, яка виконувала різноманітні функції, як для своїх членів студентів, так і для загальної нашої справи. В листах інформують мене, що за кілька літ свого існування, Центральна зуміла започаткувати зв'язок українського студентства із студентством цілого світу, інформуючи його про Україну та її справи, нав'язала зв'язки з Високими Науковими Установами всіх народів. Центральний Союз видає свій орган "Студентський Вісник," котрий поширюється по цілому світові, видає "Бюлетень" в чужих мовах, і видає книжки інформаційного характеру для чужинця, бере участь в міжнародних студентських і наукових з'їздах.

Тут я подаю цікаві уривки з одного листа ЦЕСУСА.

"Всечесніший Отче!

При цій нагоді звертаюся до Вас, Всечесніший Отче, як голова нашої студентської централі та рівночасно й Відділу Міжнародних Зносин з слідующим проханням: Вам певно буде звісно, що наш центральний союз веде чинну міжнародню акцію, і то не тільки серед чужого студентства, але й громадянства, яка найбільших розмірів набирає кожного літа, коли то уряджується різні міжнародні з'їзди. І так цього року перед нами такі з'їзди у Парижі, відтак ще одна конференція десь

коло Парижу (місцевість ще не означена), далше в Женеві, в Голландії та Бірмінггамі (Англія). Нас запрошують на різні з'їзди чужинці, на які не то треба багато грошей, але й відповідних людей, що володіють чужими мовами. Таких людей ми вже би якось підібрали, але грошей абсолютно тяжко віднайти, бо край збіднів, а на еміграції також не ліпше в останнім часі. Ми маємо видати, крім цього, відповідні брошури на чужих мовах, різні діаграми. Все це робимо задармо, хоч самі мусимо працювати на хліб насущний. Однак робимо це з охотою в ім'я нашої покрайної батьківщини. І справді ім'я українського студента та України стоять досить високо на міжнароднім форумі. Доказом цього от хоч би останній міжнародній з'їзд в Римі, де про Україну писала майже вся столична преса Італії, а про Москалів навіть не згадувано. Те саме мусить бути й цього року в Парижі, Бірмінггамі і д. Не допустім навіть й до таких висновків, як це ми чули з уст одного Француза у Римі під час міжнар. спортових змагань в Римі: "чому Україна не бере участі принаймні у відкритті спортового свята й не пришле принаймні 4—6 спортовців, чейже Вас є 40 мільйонів?" Це не сміє повторитися цього року в Парижі, бо маємо тут у серпні ц. р. крім міжнар. з'їзду також й міжнар. студ. спорт. Олімпіаду.

Ми всі старання приложимо, щоб Україна всюди була гідно заступлена між чужинцями, але нас мусить піддержати кожний Українець матеріально, в якого б'ється українське серце, де б він не находився. Бо всі ми стремимо до одної нашої мети: приготувати та прискорити ґрунт для освободження нашої дорогої Батьківщини.

Тому осміляємося просити Вас, Всечесніший Отче, ужити Вашого великого впливу між українським громадянством в Канаді та ласкаво перевести збірку на нашу так важну міжнародню акцію, або це діло доручити комусь іншому, о скільки би Ви були перешкоджені. Ми свято віримо, що наші заокеанські брати не опустять при сповнюванню нашого так важного національного обов'язку нашу централю. Навіть й найменша жертва має для нас значіння, бо "громада по нитці — а бідному сорочка." Мусимо збирати навіть й по меншій сумі, щоб тільки можна призбирати належні фонди. А суми справді мусили би бути великі, о скільки би ми хотіли взяти участь на всіх міжнародних маніфестаціях."

Або ось одержую листа від Допомогового Комітету при

Українській Реальній Гімназії в Ржевничах в Празі на Чехах. Пишуть: "В гімназії вчиться понад сто дітей, дітей активних борців за волю України. Дехто з цих дітей втратив своїх батьків під час боротьби і деякі батьки стали інвалідами і не в стані допомогти своїм дітям. На протязі семи років гімназія існувала субсідіями чеського уряду. Але у зв'язку з господарською кризою, чеський уряд сильно скоротив свої субсидії на гімназію. Чехи нам сказали, що коли вони будуть бачити, що українське громадянство цікавиться своєю школою, і жертвує, то ми такій школі будемо допомагати, бо будемо знати, що ця школа потрібна українцям!

Звертаємось до Вас, п. отче, з просьбою о пораду та поміч."

Звертався до мене Голова Товариства б. вояків армії УНР у Франції ген. О. Удовиченко, теперішній Заступник Президента УНР, з проханням допомогти б. воякам при влаштуванні дому відпочинку. Тут я подаю цікавий лист ген. О. Удовиченка, в яким він трактує українські загальні політичні, культурні і побутові справи.

31 грудня 1929 р.

Дорогий Панотче,

Сердечно дякую за одержаного від Вас листа, в котрому Ви інформуєте нас про збірку пожертв у Канаді. Відчитавши Вашого листа, з одного боку приємно було бачити Ваші турботи про нас, Ваше надзвичайно сердечне відношення до розпочатого нами діла, що дуже рідко тепер зустрінути, а з другого боку завдяки Вашому щирому відношенню стає соромно Вас турбувати. Чи можемо ми сьогодні Вас чимось віддячити?

Мене Ваше відношення та енергія просто дивує й викликає не тільки почуття вдячності та глибокої пошани, але від всього серця хочеться Вам сказати, що Ви, Панотче, рідка людина, Ви великий патріот і справжній наш духовний отець. Бо в наш вік егоїзму та себелюбства немає людей, людей, що віддалили б стільки як Ви праці для своїх братів.

Ми Вас інформували вже про розвиток діла, котре ми розпочали. Купили землю й підготовлюємо її для відповідного використання на весну.

З власного досвіду знаю, що Вам тяжко провадити збірку, бо сам знаю, що значить провадити яку будь роботу серед на-



**Генерал Поручник Армії УНР.
Олександр Удовиченко.**

ших людей з українською вдачею -- байдужістю, котрі згадують про те, що вони українці, коли їх припече, то й Ви добре зрозумієте мене та мою роботу.

На сьогодні я являюсь у Франції старшим військовим чинником нашої Армії тому, чи то нікого більше немає, чи то вже така моя доля, вся ця маса людей звертається до мене коли їм стає погано і я зробився зараз ніби центром людського горя та всіляких злиднів, що післані Богом на кару людям. Звертається кожен зі своїм нещастям і я мушу допомогати в міру сил та можливости.

Допомагаю не тільки з почуття обов'язку, але й тому, що сам пройшов тут у Франції сувору школу робітника на фабри-

ці, та, перетерпівши всі злидні цього життя, побачив, чого дійсно бракує тут нашому робітникові-емігрантові.

Біди у нас багато й самої різноманітної. Головна ж біда полягає в тому, що поки чоловік працює, то він забезпечений кавалком щоденного хліба, наколи ж захорував, або скалічився, то немає жадної ради.

Причини безрадности нашої полягають в дезорганізованості та байдужості. На терені Франції немає ні одної організації, котра заопікувалася би еміграцією з матеріального боку. За малим винятком, це все організації характеру паразитного, котрі мають на меті не допомогти людям, а навпаки, прикриваючись гарними гаслами, витягнути з людей все можливе для власного існування.

Немає у нас також засобів для організації якоїсь допомоги. Я персонально часто-густо перебуваю в скрутному стані, віддавши гроші власні на допомогу в пекучих випадках, що на великий жаль трапляється дуже й дуже часто, але я до цього вже звик. Правда, що ця звичка коштувала мені життя моєї дружини, бо в той час як вона потребувала лікування, я не мав змоги не тільки покликати лікаря, а навіть опалити хати та нагодувати її як слід. Але це все відійшло до минулого. Сьогодні, коли я лишився один, знаходжу забуття та втіху свого горя в національній роботі та в допомозі людям. Невдячна це робота, але мусимо її робити, бо з припиненням її припиниться й наша визвольна боротьба, чого ні за яку ціну не можна допуститися.

З цих причин я рішив знайти радикальний спосіб допомоги й побачив, що тимчасові дрібні грошові допомоги за рідким винятком досягають свого призначення — полегчити біду. Наколи ж ці гроші зібрати й скерувати їх на те, щоб допомогти людям знесиленим працею в початковий період хвороби, давши їм можливість короткого відпочинку, то це буде дійсна допомога не тільки окремим людям, а всій еміграції.

Необхідність такої допомоги навела мене на думку про влаштування дому відпочинку, й цю думку я зараз переводжу в життя, правду кажучи, майже виключно власними силами, бо для того, щоб справа йшла наперед й для ощадности інвалідного фонду, мені самому приходиться робити на землі. Як приклад можу навести, що на минулому тижню в дощ та вітер садив дерева та копав землю сам, бо коли не зробиш сам, то ніхто не зробить. Зараз так, а коли все буде зроблене, то багато з'явиться з претензіями та вимогами. Й нічого не вдієш,

бо така істота людей споконвіку й не змінити нам її, а тим часом виконую свій обов'язок й мушу підтримати нашу неорганізовану, малосвідому масу.

Це тільки маленька частина тої праці, що мені приходиться в міру моїх сил виконувати. На мені лежить ще багато обов'язків, починаючи від того, що я мушу підпирати нашу Церкву у Франції, і закінчуючи працею політичною.

Особливо багато нервів та витривалости вимагає політична праця, але й вона розгорнута нами в належний спосіб й досягла поважних наслідків. Ціле море політичної праці перед нами, а немає кому її робити. Подивисься навколо, наші патріоти киплять у власному соку й закидують один другого брудом, будуючи свій патріотизм на персональних стосунках та забуваючи головну нашу ідею, головну мрію — незалежність та добробут нашого народу.

З приємністю констатую те, що ми намагаємося й прагнемо вирватися з цього болота й всю енергію скеровуємо на нашу зовнішню політичну роботу, наслідком чого політичні горизонти все більш та більш розгортаються перед нами.

Нема куди правди діти, багато перешкод ми маємо на цьому шляху як з боку "приятелів" зовнішніх, так і внутрішніх, котрі приходиться штурмувати й брати з бою. Почувається брак сил, досвідчених людей, засобів, але, не зважаючи на це все, у Франції переведена сьогодні велика робота. Ліземо настирливо усюди, де тільки є можливість пролізти, аби вибороти право на державне існування.

Вам напевно відомо, що на Україні большевики вже цілком відверто виявили свої погляди на український рух навіть в дозволених їми рамках так званої "конституції." В'язниці заповнені сотнями українських патріотів, а скільки їх розстрілюють, тільки Бог святий відає про це.

Останні арешти професора Єфремова, Чехівського, Митрополита Липківського, котрим загрожує розстріл, вивели з терпіння навіть галичан, у котрих очі були звернуті на Радянську Україну та Москву.

Надзвичайно тяжкий стан зараз на Україні, й чи витримають там наші люди й чи не почнуть відходити. В такій критичній тяжкій ситуації особливої ваги набірає наша політична робота на еміграції, котра мусить бути скерована на допомогу нашому народові в критичний мент запеклої боротьби його з ворогом.

Трагічна доля нашого народу поділеного на три, навіть чотири шматки (Росія, Румунія, Польща та Чехи), що роз'єднує наші сили в політичній боротьбі. Кожен з цих шматків дбає лише про себе й топить решту, забуваючи, чи не розуміючи того, що сучасні обставини вимагають наступу з різних кінців, різними шляхами до однієї спільної цілі.

Наш шлях “через Самостійність України до її Соборности” всім відомий, але не всі його розуміють і роблять нам багато прикростей та перешкод. Чому складається неприємна ситуація для нашої праці, але сьогодні не приходиться з цим числитися, бо цей шлях зараз є єдиний можливий та актуальний, бо на інших шляхах стоять непереможні перешкоди, слідування по котрих наражає нас проти цілого світу.

Ми ще безперечно заслабі стати проти цілого світу, тому мусимо йти шляхом, котрий приведе нас до здійснення наших мрій.

Головна хвороба нашого часу полягає в тім, що всі інші наші угруповання всі сили та енергію витрачають не на зовнішню політичну роботу, а на звалення одного гуртка другим, та вся їх праця полягає в дискусіях по кафе й поза мури цих кафе їх праця не сягає. Одним словом, це “кружковщина” 90 років.

Прошу Вас дуже зробити в цій справі все можливе, а з другого боку бережіть також своє здоров'я.

Ваш О. Удовиченко.

Нарешті звернулась до мене **Українська Бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі**, яка заснувалась в 1928 р. Рада Бібліотеки надіслала мені уповноваження бути представником Бібліотеки на Канаду, а з 1931 на Америку. Тут я подаю деякі листи, як Ради Бібліотеки, так і Бібліотекаря п. Івана Рудичева, які напевно зацікавлять читачів.

1 листопада 1929.

Високоповажаний Пан-Отче,

Рада Укр. Б—ки ім. С. Петлюри, утвореної Комітетом вшанування пам'яті С. Петлюри, в Парижі, найбільше дбає про збільшення книжкового фонду Б—ки. Не посідаючи необхідних коштів на купівлю книг, Рада клопочеться про те, щоб добути книжки й газети даремно. Відомо, що наші емігранти, маючи по кілька книжок чи старих газет, переїжджаючи з одної країни в другу, або навіть при переїзді на нове помеш-

кання, лишають ці скарби на поталу. Такі книжки й дружовані матеріали, а між ними не рідко є дуже цікаві й цінні, треба уміти й мати бажання підобрати та переслати до установи, в якій вони стануть жорисними.

Комітет вшанування пам'яті С. Петлюри, створивши бібліотеку імени Нашого Національного героя і мученика в світовому осередку, гадав, що той жаль, котрий оповив нас усіх в трагічні дні травня 1926 року та з'єднав нас в єдину засмучену сім'ю, викличе в нас найбільше бажання створити власними силами вічний монумент йому. Рада Б—ки вірить, що всі Українці — вірні сини батьківщини, додадуть зусиль до організації Б—ки ім. С. Петлюри та викажуть свою широку ініціативу для того.

На засіданню своєму Рада ухвалила заснувати по більших містах нинішнього та бувшого скупчення еміграції своїх представників, котрі б ласкаво прийняли на себе великий, але й вдячний труд, що до збільшення Бібліотеки. Пересилаючи Вам інструкцію для представників, Рада Б—ки просить Вас ласкаво не відмовити взяти на себе обов'язок представника на Канаду.

17 листопада 1929.

Високодостойний Пан-Оче,

Рада Бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі дуже дякує Вам за Вашу ініціативу дати оповістку в "Укр. Гол." **Будемо сподіватися добрих наслідків.** Також просимо прийняти нашу подяку за надіслані книжки й прислані свого часу через п. Косенка 2 доляри. Одночасно пишемо до п. ген. Сікевича, який є нашим представником, і перешлемо подяку Редакції. До речі наш бібліотекар виготовив великий допис про Б—ку і треба буде подбати, щоб він був там поміщений.

На своєму засіданні Рада постановила прохати Вас взяти на себе обов'язки представника Б—ки. Власне те, що Ви вже зробили, і є завдання наших представників, що їх ми маємо вже в багатьох місцях Європи. Рада лише просить Вас бути представником офіційно. Посилаємо Вам в цій справі і окремого листа, а до нього інструкцію, яку Ви певно вже читали в "Тризубі." Знаємо, що завдаємо Вам праці, але Ваша відданість національній справі й пам'яті Головного Отамана разом з Вашою енергією та авторитетом дуже сильно спричиняться до поширення відомостей про Бібліотеку та до її підтримки.

Перед нами стоїть найголовніше завдання — збір гро-

шей. Рада на останньому засіданні ухвалила оголосити день смерти бл. п. С. Петлюри — 25 травня — офіційним днем збору пожертв на Бібліотеку. Бо ж звичайно в цей день, скрізь де є наші люди, будуть безумовно влаштовувати академії, відчити, сходи, будуть відправлятися церковні служби. Ми гадаємо, що в цей день і треба пам'ятати, що в Парижі, де пролилася мученицька кров нашого Страдника, твориться вічний Йому монумент, який буде тут свідком того, кого й за що шанує українська Нація. Для того, щоб організувати такі збірки, нам потрібні, розуміється, адреси не лише організацій, клубів, Народніх Домів, а й багато приватних адрес осіб. Також потрібно буде списатися зо всіма пан-отцями. Очевидно Рада вдасться з відповідним листом до Нашого Владика, потрібно мати буде його дозвіл і благословення. В цьому є труднощі, але не непереможні. Ми просимо Вас допомогти нам і своєю працею і своїми цінними порадами. Особливо вже зараз нам важно мати адреси осіб, що з прихильністю ставляться до пам'яті Головного Отамана. Напр., хто то п. Стадник, що писав такі прекрасні статті в "Укр. Гол."? Та мабуть там є ще й інші особи, яких ми не знаємо. Крім цього спеціального дня збору будемо вживати й інших звиклих способів: листи підписані, заклики та інше. Може Ви з п. генералом Сікевічем ще придумаете, вважаючи на тамошніх людей і обставини. Між іншим, добре булоб, якби можна було найти прихильників створення бібліотеки в Парижі. Колиб ці прихильники погодилися щороку давати один доляр та мати таких з тисячу осіб, тоб справа Б—ки була на певній дорозі.

Бюджет Б—ки приблизно 30-35 тисяч фр. це коло 1500 долярів річно. Тодіб не лише існування а й розвиток Б—ки булиб забезпечені. Одно помешкання та бібліотекар зараз виносять без малого 20,000 франків.

В разі Вашої згоди бути представником Б—ки, ми вишлемо Вам уповноваження та книжку для збору грошей. Гроші краще посилати на ім'я бібліотекаря п. Рудичева, лише прізвище треба писати, як показано на печатці.

Прийміть, Всечесний Пан-Отче, ще раз нашу щиросердечну подяку й наші найкращі побажання здоров'я до ліпших часів.

О. Удовиченко, Секретар. В. Прокопович, Голова Ради.
Рудичів, Бібліотекар.

2 серпня 1931 р.

Вельмишановний Пан-Отче,

Сердечно здоровлю Вас та бажаю в доброму здоров'ї пробувати. Гроші від Вас одержано. Квиток посилаю. Поганенько зараз поступають гроші. Особливо з Америки. Та що вдієш. Тепер вже таке почалося, що й не сподівалися. Напр. з Дітройту, де є Громада наддніпрянців, відписав секретар п. Василенко, що вони тепер анархісти і що їм Махнівська робота більш подобається, ніж Петлюрівська. А минулого року зібрали 20 дол. Довелося відписати-повчити, що Махнівська робота справді була, а Петлюрівської не було, бо то була робота національна. А оце з Бразилії одні панки написали, "з призирством до Вас" і просили не турбувати, бо, мовляв, вони признають лише політичну працю робітничої класи. От таке вже попадається. А проте, це байдуже: Роботу будемо провадити далі. І духом не падаємо, як би тяжко не було. Я так гадаю, що чим далі будемо відходити від дати смерти бл. п. С. Петлюри, тим більше зрозуміють його. А покищо, хай іде, як іде.

Живіть щасливі та благополучні.

З найкращим привітом Бібліотекар

Рудичів.

2 січня 1934 р.

Вельмишановний Пан-Отче,

Починаючи листа в Новому Році, бажаю Вам в доброму здоров'ї поживати. Нехай Вам в життї щастить та лихо обминає.

Листа від Вас з одним доляром давно вже одержав. Все в мене тепер запізнюється, то ото й Вам не відписав. Посилаю зараз квіт, ч. 178.

Тимчасом наспів і другий лист для Військ. Т—ва, де Ви повідомляєте, про переказ 27 долярів. Їх і досі немає.

У нас, тобто у Б—ки сидимо в холоді, нема навіть на вугіль, щоб опалити все помешкання, а топлю лише в кухні, де й канцелярію установив. Справжня "теплушка" вагонна. А проте "жив Бог, жива й душа наша!"

Бажаю Вам всього доброго.

З найбільшою пошаною.

Іван Рудичів.

16 грудня 1937р.

Вельмишановний і дорогий Пан-Отче,

Америка цього року збірками "підтягнулася": вже прийшло 2000 фр. Слава Богу. Про сумне минуле нашої парафії я таки напишу, бо умовився з нашим Головою парафії про написання спільного рапорту. Сталося через те, що не найшлося пан-отця незалежного, бо на гроші тут люди тугі. А о. Бриндзана нам нічого не коштує, йому платить Митр. Діонисій. Саміб ми ніколи не утримали свого панотця. Отже вина виключно на парафіянах, на їхній інертності.

А як задивляється "уряд." Та ніяк, на мою думку. Е, якби був Петлюра. Багато б тоді інакше стояло. Ми без Петлюри, як отара, а не люди.

Про події церковні і в Америці й Канаді знаю трохи. Я листуюся із Маєвським і бачив сакраментське, непотрібне нікому число "Рідної Церкви." Мені Маєв. пише й ніби питається, чи добре все там у них. Ніяк не наважуся йому по щирості сказати, і все одкладаю листа. А таки коротенько скажу, що ієрархія в церкві на те, щоб її слухати, а не бунти робити.

Щож до надсилки Вам ріжних світлин і іншого матеріялу для Вашого Музею-хати, то це річ можлива. Буду дбати. Про світліну плащаниці Мазепиної подбаю.

Як бачите, дорогий пане отче, я тут наобіцяв Вам багато, але прошу Вас мене підганяти, бо щось я дуже старим роблюся. Сердечно здоровлю і душею з Вами,

Рудичів.

15 грудня 1938 р.

Вельмишановний і Дорогий Пане Отче,

Ох, і скільки вже ж я гріха маю перед Вами за таку неймовірно довгу мовчанку.

Оскільки всяких подій промайнуло за цей час. Не знаю чи зумію все Вам і розказати.

Почну з того, що зайшла у нас прикрість з п. Косенком. Він живий, здоровий. Але в жовтні його мали вислати з Франції. Причин не сказали. Це були чийсь інтриги й доноси. Почалася суматоха. Були відстрочили висилку раз на 9 день, потім ще на 12, а тепер дали до 22 січня. Чи справді мусить виїхати, чи ні, не знати. В кожному разі за порадою чинників він уступив з адміністрації "Тризуба" а Тризуб перебрав я. А й тут вийшла халепа, бо я не маю права провадити "комерцію." Зно-

ву клопочемося, щоб жінка Ковальського (францужанка) взялася за справу. Самі добре можете зрозуміти, як тут усі переполошилося висилкою п. Косенка. А тут ще свої вороженьки (відомий історик Борщак, був. большевик) почав розпускати чутки, що в поліції складено спис осіб до висилки: Удовиченка, Ковальського, Нечая і інш. Були ми всі на вулькані. Зараз ущухло. Та чи й надовго? А треба Вам сказати, що той, хто спровокував висилку К., митикував не зле: бо наша найголовніша робота в руках Косенка. Він і адміністратор “Тризуба,” він і справою опіки займається. Він і бюлетень франц. видає. Словом, це була для нас велика тривога.

Останніми днями, коли французька преса почала цікавитися й багато писати про україн. справу, то зацікавилася й М—во Закорд. справ. Можливо, що це добре одібється й на нашій ситуації. Тут ще є багато людей, які завжди готові нагадати про Берестейський договір, і дивитися на нас, як на германофілів.

Таке то. Як не дивно для мене старого, а й досі і ще ми всі тут не можемо вибратися на спільну національну дорогу. Було тут віче у справі Закарпаття. Не всі зійшлися. Робив окремий комітет, і не всі комітетчики всім до вподоби. Отже націоналісти робили потім окремо. Також і наші робили академію окремо. На всіх академіях збираються гроші для Карпатської України. Найбільше збирають націоналісти. Та очевидна річ, то все піде в їхній політичний табір. Зрештою, хай іде, аби на українську справу. Мені у всьому цьому неприємно те, що спільного фронту немає, мабуть доведеться чекати (по слову Шевченка) “як німець покаже.”

Оце тепер німець збирається походом на Україну. Це і добре й зле. Добре, що спекаємося Москви, Ляха, Цигана, а зле те, що не своєю силою та розумом, а чужою. А чужий помагає доти, доки йому вигідно.. Адже й Франція та Англія казали, що оборонятимуть Чехію. А як прийшлося до діла, то тую Чехію покинули, мов порошину з пальця здули. Так може бути й з німцями.

Знову же Польща закрутила з совітами. А от сьогодні преса подає, що франц. міністер закорд. справ заявив у парламент. комісії, що в разі нападу на совіти, то і Фр. і Польща й Совіти будуть разом. —Конечно, це слова. Факти часом все перевертають, але симптоматичне це все. Оце останній тиждень так добре розписувалася тутешня преса що Божого дня. Та я че-

каю, що скоро буде зворот. А проте . . .

В кожному раз, нам не треба спати. В. К. Прокопович правда посилав і заяви і привіт Волошинові. В “Тризубі” багато писалося про Карп. Україну. І знаєте, скажу Вам по секрету: поляки домагалися припинення писань про Карп. Україну. Це було тоді, коли вони прагнули спільного кордону з Мадярщиною. Та ВКП на таке не пішов. УНР-ові тепер нелегко стає. Сьогодні багато людей судять УНР, а колись, коли все буде ясно, то скажуть інакше. Судили колись і бл. п. Петлюру, а сьогодні він є у великій шанобі, як то й належить Йому.

Побачимо, що вийде з вимоги автономії. Ну, та щоб не було, а “коли не тепер, то в четвер,” каже приказка. А таки наше буде зверху. І коли я це кажу, то не додаю: вірую, Господи, поможи моему невір'ю.” Ні, сьогодні вірую просто й одверто. І, умираючи, з легким серцем промовлю: “Нині отпущаєши . . . яко видіста очі мої спасеніє Твое — Україно.” Сорок літ працюю на ниві національній. Зазнав тюрми і нагаїв і заушених московських. Сьогодні бачу—то все не було задурно. Слава й дяка Господеві. Бачить Він правду, і вже скоро скаже . . .

Про себе скажу — все гаразд, крім очей. Ваших листів не в стані читати сам. А інше благополучно. Був вліті у п. Є. Бачинського в Женеві. Гостював на хуторі у нього. Є пасіка. Вас згадували не раз. Збиралися писати. Та він мабуть написав, а я . . . Він ще тримається, багато працює. А які в нього матеріяли зібрані. Про кого тільки там у нього немає! Він найстарший емігрант. Цього року минуло йому 30 літ емігрантщини. У нього в садочку є яблуня ім. Петлюри, Коновальця. Викопав ямку і я та послав копійку на вишню. Хай росте українська садиба. Добре, якби скрізь, у кого є садиба, садили дерева пам'яті своїх людей або установ чи що.

Ну на сьогодні годі; хай ще завтра.

16 грудня. Подаю Вам ще одну сьогоднішню дурничку з франц. преси. Пишуть, що син “імператора” Кирила Володимир має бути “царем українским.” От чудеса. І так подає “Парі-Суар,” це нібито якась Укр. Національна Рада в Празі винесла таке рішення, а Гітлер “одобрив.” Смішне. А мені заболіло, що коло нашої святої справи починається дурний веремій. Та мабуть це тільки початок. Адже вже показався на овиді й принц Леон Разумовський, (Макогін, що має укр. пресове бюро в Лондоні). Чи й в Америці теж так багато пишуть, як у франц. пресі?

Ваш Рудичів.

* * *

У цих усіх уповноваженнях я чув голос розпуки, голос голондних, холодних і обдертих братів моїх! Відчував його цілим своїм еством, **бо сам був таким!** І не зважаючи на малий терен мого душпастирського “володіння,” на свідомість тягару понад наші сили, я всеж таки не міг залишитися байдужим чи глухим до того голосу. Я ходив по хатах, жебрав, благав людей, щоб і вони не залишили того голосу — “голосом у пустині.” Збирав усе, що тільки міг, і пересилав усе за призначенням. Звертався я до деяких установ, до світських провідників зібрати в своїй громаді. Але то був “голос вопіючого в пустині.” Найбільшою перешкодою була депресія. Але в житті людини буває всьому міра, всьому кінець: мої жебрачі збірки нарешті надокучили людям і вони не тільки занехали свої пожерви, але деякі з них почали, кожний на свій лад, критикувати мою “філянтропію” . . . Про цю “критику” довідалась аж у Чехії панна Д-р Харитя Кононенко; вона трохи знала канадійські обставини та моє убоге існування серед тих обставин, і радила мені залишити справу філянтропії, що вже аж надто обтяжувала мене неприємностями. Все ж ми старались, бодай малу допомогу надіслати. Найбільше нам пощастило зібрати на влаштування дому відпочинку б. воякам армії УНР у Франції.

На Бібліотеку ім. Симона Петлюри надзвичайно тяжко було зібрати. Скільки було надіслано мною підписних листів до Канади і Америки і лише одиниці відгукнулись. Навіть в теперішні часи громадяни якось не співчувають цій прекрасній установі — Бібліотеці ім. С. Петлюри.

Теперішній Бібліотекар Г. Довженко в своєму листі подає такі доводи: “От якби Бібліотека була УГВР-івська, або “Бандерівська, Мельниківська, чи принаймні якась галицька — тоді варто було би підтримувати, а то не “наша”!..”

* * *

У часі моєї “збіркової” праці для наших залишенців у таборах, мені доводилось найбільше контактуватися листовно з Полковником (теперішнім генералом) М. Садовським, про якого хочу тут сказати трошки більше.

Михайло Вікентович Садовський народився на Київщині. Скінчивши військову школу, був приділений на службу в 167 піш. Острозькому полку, з яким і перейшов усю першу світову війну на різних командних становищах, від молодшого стар-

шини почавши й на помічників командира полку скінчивши. На тій же війні був поранений, контужений і отруєний газами. На українську військову службу вступив ще за Центральної Ради і займав у ній численні командні та керівні становища у Військовому Міністерстві.



Генерал М. В. Садовський

Після трагічного закінчення наших Визвольних Змагань М. Садовський визначився ще й непересічним та невтомним робітником і на громадському полі. За його ініціативи та організаційного хисту постали різні емігрантські професійні, допомогові, культурно-освітні та науково-видавничі товариства й організації: в Каліші, Лодзі, Варшаві тощо. Окрім того був він і членом багатьох цивільних організацій та установ. На спеціальну увагу заслуговує його праця в Українському Воєнно-Історичному Товаристві, з якого, за його редакцією вийшло у світ 10-ть томів цінних матеріалів з історії наших Визвольних Змагань, під назвою "За Державність." У теперіш-

ній (другій) еміграції, Воєнно-Історичне Товариство перейменовано на Український Воєнно-Історичний Інститут, на чолі з М. Садовським, як директором. При цьому Інституті засновано Музей історично-військових пам'яток Визвольної Боротьби України, для якого ген. Садовський, за допомогою інших старшин, зібрав та упорядкував велику кількість дуже цінних експонатів, головно військових прапорів, мап, схем, відзнак та різних значків і тисячі фотознімків. Із спеціальними виставками тих музейних експонатів, що є вічно-живими свідками наших змагань, ген. Садовський об'їхав усі українські табори в Німеччині, а тепер, час-від-часу влаштовує на місці свого нового поселення ці виставки по містах Канади. Поза-тим, ген. Садовський не занедбує й іншої громадської роботи. Дуже часто в

місці свого осідку в Торонті виступає, як добрий промовець на всіляких урочистостях, академіях та відчитах. У житті ген. Садовський скромна, привітна та вразлива на чужу біду людина, і ці його прикмети з'єднали йому загальні симпатії й пошану. М. Садовський бере живу участь і в церковному житті.

Д-р ХАРИТЯ КОНОНЕНКО. Серед численної громади українських жінок, що були учасницями наших Визвольних Змагань, п. Харитя Кононенко займає одно з перших місць, що й підкреслено в багатьох друкованих працях людей, що знали про її широку діяльність на українській ниві. Що ж до мене самого, то я познайомився з п. Харитею Кононенко ближче за таких обставин. Бувши на парафії у Форт-Вілліямі, я прочитав в "Українському Голосі," що Х. Кононенко перебуває в Саскатуні та "колектує" гроші на подорож нашої, відомої громадської діячки Софії Русової з Чехії до Америки на Вашингтонський Інтернаціональний Жіночий Конгрес. Переслав і я свою ленту на таку небуденну справу п. Х. Кононенко, і незабаром одержав від неї вдячного листа. З цього часу і почалось наше ближче знайомство: спочатку листовне, а трохи згодом й особисте, про що розповім нижче.



Харитя Кононенко.

З пізніших листів Х. Кононенко я довідався, що вона задумує залишити "холодну" Канаду та переїхати до Чехо-Словаччини щоб продовжувати вищу освіту. Я зараз же написав та просив її, щоб у поворотній подорожі не поминула й нашої хати, яка привітає її від щирого серця. Одержавши від неї обіцянку, а разом з тим і означений день приїзду до нас, я скликав нараду провідників "Просвіти" та просив і їх привітати й від себе нашу, вже й тоді заслужену діячку. При цьому я

зазначив, що, не зважаючи на свої молоді літа, Х. Кононенко позначила свій шлях загально-громадською працею не лише в

Європі, але й тепер у Канаді, де за її ініціативою повстала перша жіноча організація — “Союз Українок Канади.”

Нарешті Харитя Кононенко нашим гостем . . . Вечором, того ж дня, я й дружина моя ведемо нашу землячку на оглядини нашої “Просвіти” . . . Відчиняємо двері й бачимо переповнену народом залю! Зараз же підійшли провідники “Просвіти” й запросили нашу гостю на сцену, і почались привіти: від церковного сестрицтва, від “Союзу Українок,” від “Просвіти” та “Рідної Школи”; вся ж молодь привітала достойну гостю прекрасним букетом живих квітів. Серед усіх привітальних промов треба відзначити щиронадхнені промови, що виголосили учителі Володимир Купченко та Іван Пігуляк.

Несподівана урочистість та українська щирість привітань глибоко зворушили вражливе серце нашої гості, і вона приймала все те з повними очами сліз!. Зате ж і подяка її була незабутньо-прекрасна! — “Зустріли ви мене тут ніби свою королеву, і прошу мені вірити, що цю вашу зустріч я понесу у своєму серці та у своїй пам’яті через усе життя,”—закінчила наша гостя свою подяку.

І це не були лише “святочні” слова, бо і з Чехії вона не раз писала в своїх листах: “Все своє життя буду згадувати з вдячністю для Вас за той теплий прийом. Те щире привітання й відношення до мене, якого я зазнала в Форт Вілліям, немов би освітлює все те темне і прикре, що я переходила перед тим.”

В Чехо-Словаччині Х. Кононенко кінчає Подебрадську Академію з дипломом інженера і Карловий Університет у Празі з титулом доктора філософії. Її непересічні здібності звернули на себе увагу не лише професорів, але й старшого українського промадянства, що намовляли Х. Кононенко вступити ще й до дипломатичної школи у Празі, яка славилась там, як одна з найкращих таких шкіл. Але за браком засобів до того Х. Кононенко не мала змоги виконати цього, хоч із великим жалем. Бо в одному із своїх листів до мене вона писала: “У нас, на жаль, нема ще ні одної людини, якаб таку школу скінчила, а брак у таких людях дошкульно відчувається.”

Не солодка доля кожного ізгоя із своєї Батьківщини, неласкава була вона й до Х. Кононенко. На провесні свого молодого життя покинула вона свою рідну землю сиротою, і лише в Чехії зустріла вона свого дядька — професора Подебрадської Господарської Академії Вілінського, в якого, в найтяжчі часи свого життя знаходила розраду й душевний відпочинок.

І ось раптом я довідаюсь із листа Хариті, що проф. Вілінський помер за трагічних обставин . . . — “Умер не тільки мій вихователь й опікун моїх молодечих літ,—пише Харитя у своєму листі, — але людина без міри добра й чесна, людина, що без жалю віддавала своє особисте добро в ім'я загального добра; і ця людина вмерла в обороні правди, суспільної чести та загального добра. З цього Ви зрозумієте, якою болючою є для мене ця подія; що я втратила не лише дядька, але й громадянина та вчителя, від якого я маю свій світогляд, усі чесні засади життя!.. Після його смерті я залишаюсь з його дружиною, яку Ви знаєте як письменницю В. О'Коннор Вілінську. Її вже немолоді літа та теперішнє горе, вимагають **постійного догляду та опіки**” . . .

Але який може бути постійний догляд та опіка в житті двох, осиротілих жінок-емігранток, без жодних засобів до життя?! І здобування цих засобів, цього хліба щоденного після трагічної смерті професора Вілінського, незмірним тягарем лягли на плечі Хариті, і вона, при всій своїй щирій любові до татки, не могла запобігти новій трагедії. Одного дня пані В. О'Коннор Вілінська, не знайшла в собі сили побороти своє велике горе-втрату свого мужа, й під колесами чеського поїзду закінчила своє життя . . . Тепер Харитя залишилась уже дійсно круглою сиротою! . . .

Диплом права, інженерський, з обсягу економіки й торгівлі, на чужій землі, в чужій державі дуже проблематичні фахи, і Харитя Кононенко не знайшла місця в Чехії для його застосування.

Далі продовжувати свої спомини про незабутню Х. Кононенко на підставі досить скупих та непевних відомостей, що я їх прибирав до цього часу, для мене ставало тяжко і я звернувся до моїх старих друзів-побратимів з наших Визвольних Змагань та таборового життя в Польщі, що весь час проживали, одні в Чехії, інші в Галичині й на Волині, та які могли знати про життя й працю Х. Кононенко там, — на місці. Більше, ніж я знав тут, в Канаді чи Америці з принагідного листування. З цією метою я і звернувся листовно до своїх найближчих побратимів. Ось переді мною лежить **уже історичний матеріал**, що надіслав мені пан П. С. Талан з Балтимору, Мд., та який (матеріал) я з великим вдволенням вміщую тут, як найдорожчий вінок на далеку могилу невіджалуваної пам'яті Великої Громадянки — Хариті Кононенко.

I.

“Міжнародню Жіночу Лігу Миру і Свободи, заснувала за-раз після першої світової війни велика американська діячка Місс Емілі Балч, що й була її першою президенткою.” Згодом її місце заступила не менш видатна американська діячка Джейн Адамс, що своїм великим авторитетом допровадила Лігу до великого розквіту, з якою числилися уряди різних держав, політики й преса. Її постійний осідок був у Женеві, де містилося світове Бюро Міжнародньої Ліги Миру і Свободи, яке стояло в безпосереднім зв'язку з Союзом Народів.

До цієї Міжнародньої Жіночої Ліги Миру і Свободи, Українське Жіноцтво, яке знайшлося після першої світової війни, як суто політична еміграція у Відні, заснувало в 1921 році Українську Національну Секцію Міжн. Ліги Миру і Свободи, на чолі з письменницею О'Коннор Вілінською, в такому складі: О'Коннор-Вілінська, Харитя Кононенко, Надія Суровцева, Оксана Храпко-Драгоманова, Мілена Лисяк-Рудницька, Н. Табакар, Ольга Галан, Олена Залізник, Ївга Лосська, Олена Лотоцька-Токаржевська, Н. Ковалева, Олена Січинська-Левицька, Н. Даскалюк, Н. Удовиченко та Блянка Баранова-Бачинська.

Згодом секція переїхала до Львова й там, на загальних жіночих зборах, переорганізовано Секцію з новим складом Головної Управи, на чолі з п. Блянкою Барановою, з 13-ти членинями, серед яких знаходимо й д-ра інж. Х. Кононенко.

II.

Стаття “ПАНІ ДОКТОР. Пам'яті Хариті Кононенко. Уривки із старого листування М. К.”

“Недалеко від Полтави рідне село панни Д-р Х. Кононенко — Миколаївка, одначе все дотеперішнє життя провела вона у Києві, в домі своїх найближчих — Вілінських. Тітка її О'Коннор-Вілінська любила товариське життя. Її найближчі — Лисенки, Старицькі, Черняхівська, Русова, Садовський і інші — були майже щоденними гістьми. Висока культура Києва, доповнена в тім домі його достатком, ткала світлу мережу молодих літ Хариті. Про ці дні “дома” про особи свого дозвілля оповідала вона барвно, живо та з великим запалом, питомим нашим друзям з Великої України. Училась в Київській гімназії. Тут, в колі своїх друзів росла її воля служити в майбутньому Україні. І коли настали дні визвольної боротьби, більшість цих друзів стали в обороні України і згинули в боях під Кру-

тами! На сторінках тутешніх часописів описала вона похорони своїх товаришів, - - тих безприкладних Героїв, і похорони свого молодого щастя, своїх сердечних сподівань. А тепер вона на вигнанні, та не нарікає на долю: вона хоче і мусить здобути науку і досвід” . . . Бувши в Чехії, вона вписалась на юридичний факультет та одночасно на економічно-торговельну високу школу і здобула вже два титули: докторський з обсягу юридично-суспільних наук та інженерський, з обсягу економіки та торгівлі. Її серце пестить титул “Панна Доктор.” І справедливо! Муравлиною працею всіх духовних і фізичних сил здобула вона не титули, а знання та місце в суспільстві, серед невідрадних матеріальних обставин вперто йшла до своєї мети . . . Живо й цікаво оповідає про своє життя на Закарпатті, про працю серед пластунів, про Закарпатську Україну та її мешканців. Тепер лишається тут-- у Галичині, будує пляни майбутньої праці серед нас і разом з нами. Вона зацікавлена жіночою працею у ділянці народнього господарства і для того нав’язує вже контакт з Товариством “Сільський Господар.” До праці докладає стільки енергії та самопожертви, що дивуешся: звідки черпає вона ті сили на безнастанні поїздки від села до села, з повіту до повіту?! Помимо тих поїздок та праці в Централі “Сільського Господаря,” в рямцях Товариства веде господарські курси для нових кадрів сільсько-господарських інструкторок, яких завданням є — раціоналізувати та поліпшити й підвищити жіночу господарку села. Крім того, вона редагує жіночу сторінку “Діла.” Завдяки її письменницькому хистові, та гострій спостережливості, її статті порушують живі питання нашого суспільного життя. Чутлива на кожний прояв добра чи зла в громаді чи пресі, реагує словом і пером. Сама твердого характеру й непохитна в поглядах, буває невмолима противниця кволик і злих! Ця добра серцем, весела й мила Панна Доктор стає тоді завзятою, часто нетолерантною до всіх ухилів громадської моралі. Здавалось би, що той широкий засяг інтересів та діяльності зажирає її цілком, що немає вже місця на приватне життя. Вона належить до тих людей, на яких не можна не звернути уваги, вона хоче жити на очах людей і в серцях людей . . .

РІК 1941. Події знов заскочили нас і сколихнули наші уми та серця новими сподіваннями та реалізацією нашої відвічної мрії. Почалась війна і здійснився сон-мрія Хариті; ожила надія на поворот в рідну Україну. Але німці не дали дозволу, і тому Харитя їде до Рівного на Волині. Там засновує Станцію Укра-

їнського Червоного Хреста, в першу чергу для опіки над полоненими. Німецький кулак душить Україну та докладає всіх зусиль, щоб якнайбільше винищити синів її. Табори полонених перетворюються на табори голоду, тифу й смерти. Треба невпинної, настирливої енергії, сприту та гнучкості, щоб видерти з кігтів ляйтерів та гефрейторів напівживі кістяки номерованих полонених. Тиф шалів і серед тих, кого вдалося врятувати з полону, і захоплював найближче Харитине оточення. Харчі доводилось організувати нелегально, ризикуючи потрапити до в'язниці, або й чого гірше . . .

А тут і Київ алярмує про голод серед української інтелігенції, і Харитя поспішає на допомогу Київським братам.

Весь цей непосильний труд та незгоди не зломилі духа панни Доктор, а назаки, те терпіння ще більше гартувало її завзяття й сили новою міццю для відплати . . . Збезчещена країна горіла вже повстаннями, народ вставав проти нової неволі. Почалися масові арешти української інтелігенції на Волині, і гестапо, одну з перших арештувало Д-ра Х. Кононенко. На оборону поневоленого й пограбованого народу стали кадри сміливеців, яких не застрашили сталеві машини наїздника, ні муравлища полків. Вони, ті безіменні герої, карали катів доразовими судами. У Рівному впав від рук героїв гестапівський посіпака. У відплату за його окаянну голову виволікли гестапівські кати з тюремних льохів 33-х в'язнів: 17 мужчин і 16 жінок, між ними і Харитю Кононенко; поставили їх перед дулами машинових карабінів. Коротка команда, тріск карабінів і 33 життя урвалось . . . Нагло увірвалось і життя Пані Х. Доктор Кононенко тоді ж 15-го жовтня, 1943 року . . .

— “Ще не вмерла Україна!” — крикнула Харитя в останню хвилину життя на цьому світі . . . Вона умирала з іменем своєї Батьківщини на устах, як з іменем її пройшла своє коротке, але й повне змісту життя!

Чи вмерла Харитя Кононенко?

Вона не вмерла, бо залишила наслідки своєї великої праці для живих, бо її життя і смерть є прикладом для тих, що залишилися й живуть, що передадуть пам'ять про неї майбутнім поколінням, як про одну з найкращих постатей в ряді невтомних і незломних українко-борців, українок-громадянок!”

* * *

Вписуючи ці прекрасні сторінки в ділах невіджалуваної срати Д-ра Хариті Кононенко та страшні у злочинах німець-

кого наїздника на нашій Землі, якоюсь несамоєитою дійсністю й стає переді мною страшний факт, що Харитя Конененко не живе, не заповняє собою всі ті ділянки праці серед свого народу, які вона так широко полюбила й віддавала їм усі свої молодечі сили, своє уміння, своє непересічне знання. Нехай же їй буде легкою Волинська Земля, а її незабутнє ім'я нехай буде вписане на сторінках нашої Нової Історії поруч Героїв Крут, Базару та всіх Високих Могил Безіменних Героїв України!

* * *

ПРОФЕСОР В. О. БІДНОВ. Про цього невтомного українського діяча та про співпрацю мою з ним у польських таборах я згадував уже в першій частині моїх споминів. Поруч "РНВісника," що виходив там же, я мав і своє власне видавництво "До світла," про яке було відомо й професору В. Біднову. І ось він думав, що я і в Канаді легко зможу продовжувати це видання, ба, більше, --- він мав надію, що я зможу тут продовжувати видання й "РНВісника." Результатом таких думок-припущень, професор Біднов пише до мене: -- "Хочу мати з Вами постійний контакт, щоб знати, з одного боку про церковно-релігійне життя американських українців взагалі, а з другого --- по можливості допомогти Вам у Вашій видавничій діяльності, яку Ви мусите продовжувати і в Канаді. Це справа дуже важна, і Ви переконуйте тамошні кола в необхідності видань, подібних до "РНВісника" та "До Світла." Наших людей там багато, серед них різні течії; напевно знайдуться й такі, що підтримуватимуть Вас. Що до мене, О. Г. Лотоцького, д-ра М. Левицького та інш., то ми всі готові постачати для видань потрібний матеріал. Оце недавно я й названі особи мали спільну нараду, і мені доручено повідомити Вас про таку згоду нашу. Розумію, що справа не легка, але необхідна для успіху нашої справи. Відсутність особливо "РНВісника" відчувається мною; мало не весь цей рік оддав я кабінетній роботі; в громадських організаціях участі не беру, а тому й пишу значно більше, ніж раніше, та, на жаль, нігде помістити."

А даліше пересилає мені свої батьківські побажання: -- "Дай Боже обжитися Вам в Канаді та здійснити Ваші плани й мрії! Живіть і будьте завжди живим, рухливим та працездатним! "Будь зразком для вірних у слові, у житті" (1 Тим. 4,12), а для Вас нехай буде зразком св. Апостол Павло, образ якого добре уявите собі на підставі Діяній Апостольських та листів самого Апостола. Вибачте, що даю такі поради, вони, напевно

Вам не потрібні, але ж мимо волі стежу за Вами й цікавлюся Вами, хвилюючися за Вас.”

Перечитавши цього листа, я скликав до себе чільних громадян та купців на нараду, щоб в'яснити, чи можна тут заложити видавництво книжок на уділах. Довший час ми розважали цю нелегку проблему, але прийшли до висновку, що в Форт Вілліямі, не маючи української друкарні, не можна буде й розпочати видавничу працю; купувати-ж друкарську машину та все інше приладдя до неї, потрібно не мало грошей. Окрім того, в Канаді та Америці, наші емігранти порівнюючи мало цікавляться українською книжкою. На цьому мої видавничі пляни і скінчилися.

о. П. БОЖИК. Недалеко від нашої церкви стоїть гарна, мурована уніятська церква. До цієї церкви був призначений о. П. Божик (буковинець), який раніше був у російській православній Церкві та “за заслуги,” що гостро виступав проти України, одержав сан протоєрея. Та коли Росія, після програної першої світової війни, припинила грошову допомогу московським батюшкам, а разом з тим і прийшла страшна нужда, о. Божик покинув російську церкву й приспособився до католицької церкви. Перебуваючи в російській місії, о. Божик дописував до “Русского Народу” статті, в яких, найгіршим способом оплюгавлював українську мову, літературу та історію, а завершив усе те ославленим “Акафістом до св. України.” Цей “акафіст” був надрукований у 1929-м році в “Русском Народі,” що виходив у Вінніпегу. Ось його заголовки і кілька уступів з того “акафісту”:

“Акафіст до св. України. (Посвящається предводителям України). Сочиніл Давід Грохот (псевдонім). Рукопис священника П. Божика. Написано во время европейской мировой войны.

КОНДАК I.

“Воізбранной всяческих лайдак, победительная Україно, яко избавльшеся от благих чувств бусурманов равная, благодарственная сумашедших, воспісуют ти лайдацы, от бед свободі їх; Ти незнающая істині тьмою пронікающая зовем тебе: Радуйся тьмо і рабине немцев і турок, глупих радование.

ЖОС I.

Чорт предстатель із Берліна послан бисть рече тебе: Радуйся зраднікамі возглавляемая; Радуйся гласе глупих наслаждение; Радуйся умних стиде; Радуйся отшедшая от правди; Ра-

радуйся тьмо убивающая правду; Радуйся в тьму уступившая; Радуйся отшедшая от правди; Радуйся грубо помильная; Радуйся потоптаніе правди; Радуйся за ложь розпінающаяся; Радуйся обмане; Радуйся чорну марку носившая; Радуйся глупо блазнов; Радуйся правду заслоняющая; Радуйся луно тьомного света возрожденіе; Радуйся клевет обновленіе: Радуйся тьмо последовная; Радуйся тьмо і рабіне немцев і турков, глупих радованіе!”

ІКОС XII.

Не бисть ми в надежде перед Богом, что Бог покарает всьо зло, відаєце яко тобою, Україно, всякая месть на Русь ізліваєше вем яко Бог тебе покара. Ти сокровішница великіх зол внесе распрю народу нашему, БУДЬ ЖЕ ІПРОКЛЯТА БОГОМ ЖІВИМ!”

* * *

Списуючи до своїх споминів цей мерзотний пашквіль на свою рідну землю, на свій Народ, насичений профанацією Святого Письма, дегенерованого “душпастиря” московського наймита, з іменем Отця (священослужителя!) П. Божика, ще й тепер моя душа сповнена великого несмаку-гіркоти невимовної!.. Я свідомий того, що багато моїх шановних читачів скажуть, що краще було б зовсім не містити мені у свої спомини цього нехристиянського письма “християнського душпастиря,” але тоді я позбавив би моїх шановних читачів можливості уявити собі вповні той страшний образ священничої служби Богові й своєму Народу, який створили душпастирі типу П. Божика! . . . Окрім того, я хочу ще звернути увагу моїх шановних читачів на той дивовижний факт, що, не зважаючи на попереднє обплюгавлювання о. П. Божиком нашого Рідного Краю, українські греко-католицькі церковні зверхники прийняли цього Божика в лоно своїх душпастирів та, як я вже зазначив, наділили його душпастирством у Форт Вілліямі! . . . Може, о. П. Божик покається? Може, усвідомив собі свої провини перед українським народом та прийшов до української Форт Вілліямської громади спокутувати їх? . . . “Всі заслуги й провини наші судяться по ділах наших,” — каже наша стародавня приповідка; а тому і я буду відповідати на вище поставлені питання “ділами” о. П. Божика вже не в російській, а в українській уніятській громаді.

З перших днів мого прибуття до Форт Вілліям, о. П. Бо-

жик, не перебираючи ані часом, ані місцем, тобто навіть у своїх церковних проповідях, намагався всіми силами очорнити та понизити мене перед своїми парафіянами, називаючи мене **“москалем”**! . . . Поруч з цим він пророчив, що моє перебування у Форт Вілліямі вже пораховано лише на пару тижнів, та що скорше його долоня поросте волоссям, ніж я “дотягну” тут до трьох місяців! . . . У запалі різнородних наклепів о. П. Божик пішов так далеко, що мої Богослужби українською мовою називав мовою московською, зневажаючи тим самим усіх свідомих громадян Форт Вілліяму, які розумілися на цих двох мовах далеко більше, як розумівся на них “вчорашній слуга” тієї ж Москви.

Знаючи про всі ці наклепи на мене о. П. Божика, я згадував іншу українську поговорку: “Кого Господь захоче покарати, тому розум відбере!”.. Бо ж як можна було “повязати все оте говорення докупи,” коли навіть поминути службу о. П. Божика москалям, “пришивати” мені москаля, проти якого я боровся повних чотири роки в рядах Української Армії та про що аж надто добре знали не тільки мої парафіяни, але й усі українці Форт Вілліяму?! І як то повязував о. П. Божик, я й до цього часу не второпаю!

Коли ж усі наклепи й гадки о. Божика викликали серед людей гостру реакцію проти них, яку б можна вже назвати “око за око, зуб за зуб,” тоді о. Божик переступив уже всякі межі пристойности в “поборюванні” мене. Зустрівшись одного разу на прилюдній вулиці, він, зо всієї сили плюнув в мою сторону! . . . Цього вже було забагато навіть і для всіх його парафіян; із дотеперішніх лише тихих нарікань на поведінку о. Божика, дійшло до відкритого негодування, яке й призвело до того, що в короткім часі він змушений був з великим соромом тікати з Форт Вілліяму. І так його пророкування про короткий час мого перебування у Форт Вілліямі обернулися проти нього самого. . . За всі ж мої мовчазні терпіння від напастей о. Божика я мав аж дві нагороди: 1) позбувся аж надто прикрого сусіда по парафії і 2) до моєї парафії перейшли найсвідоміші українські родини з бувшої парафії о. Божика.



ВІЗИТАЦІЯ АРХІЄПІСКОПА ІВАНА. РІДНА ШКОЛА ПРИ “ПРОСВІТІ.” ВІД'ІЗД ДО ГАМІЛТОНУ.

У липні місяці 1925 року до нашої парафії прибув арх. Іван на візитацію. Ця візитація належить до надзвичайних подій у житті Форт Вілліямської православної громади, що оце вперше мала змогу привітати в себе свого рідного єпископа, а тому й сама візитація відбулася дуже святочно й урочисто. На вечірньому бенкеті Владика виголосив гарячу, батьківську промову до своїх вірних, яка залишилась в пам'яті їх незабутнім спогадом. Про неї вони ще довго, по від'їзді Владики, думалися зо мною, враженням, як про одну з кращих промов, що тільки їм доводилось чути у своєму житті. Промова Владики вплинула й на те, що після його від'їзду культурно-освітня й громадська праця в “Просвіті” пішла вже повним темпом: збільшилось число учасників на вечірніх розвагах, читанні, як канадійських, так і краєвих газет та книжок, що мала “Просвіта” у своїй бібліотеці. Пожвавились проби нашого хору, в якому вже брала участь і моя дружина, не зважаючи навіть на те, що їй доводилось приходити на проби із нашим малолітнім сином Юрком, який там же й засипав під звуки хорového “форте”.. Та коли вже я ще раз повернувся до нашого хору, то мушу й підкреслити тут його основу, без якої неможлива жодна організація та життєздатність аматорських хорів. До цієї “основи” належали: пані Б. Цибульська та моя дружина в жіночих партіях, С. Цибульський в теноровій та Зіньків (волиняк) в басовій партіях. Всі ці люди й були провідниками у своїх партіях, як грамотії нотного письма, так і прекрасним голосовим матеріалом.

Окрім періодичних хорових концертів, у нашій “Просвіті” відбувались часті аматорські вистави, з найкращого репертуару нашого. Непересічними аматорами були: М. Драбинястий, С. Цибульський, Т. Лиса та С. Пуляк. У загальній культурно-освітній праці нашої Читальні “Просвіти” з усіх просвітян, відзначались своїми здібностями та жертвенною працею такі провідники-піонери: М. Венгер, К. Чеховий, С. Цибульський, С. Олійник, Й. Лисий, С. Пуляк та багато інших. З Вест Форту, як: Іван Гуменюк, В. Брилинський, Теодор Гуменюк, С. Юрїїв, Д. Глуханюк, Ємчук та В. Григоряк.



С. Цибульський і його дружина Б. Цибульська.

Провідниками "Рідної Школи" за моїх часів були учителі — Ю. Ситник, Волод. Купченко, І. Пігуляк, Й. Гавричинський та І. Ковталюк. З посеред них виділявся своїми надзвичайними здібностями педагога й методиста В. Купченко, якого шкільні діти дуже любили. В. Купченко — родом з Буковини, середню школу (гімназію) скінчив у Чернівцях. Володіючи прекрасним стилем та дикцією промовця, а разом з тим опановуючи відповідний предмет, в який вкладав "всю свою душу," він часто виступав з рефератами, що залишили по собі глибоке враження. Мені рідко коли доводилось слухати такого надхненого промовця, якого не можна було слухати з незапертим віддихом! . . . Коротко кажучи, це була людина "з іскрою Божою," якій тільки тяжкі обставини не дали змоги розгорітися у велике полум'я.

Для такої людини, як В. Купченко, поле діяльності в невеликому місці Вест Форт, з невеликим числом шкільної дітвори, було занадто тісне, і він шукав з того виходу. Одного разу В. Купченко спитав мене, чи далекий шлях до священства, та чи не міг би він, з моєю допомогою, стати священником. Я відповів, що для людей з його здібностями, до священства недалеко та що я радо допоможу йому, чим тільки зможу. І так почались богословські студії, які тривали повних три місяці аж надто наполегливої та інтенсивної праці, як його, так і моєї. До найтяжчих предметів у тій науці була наука співу, бо попри всі здібності В. Купченка, він не мав співочого слуху. Але все ж таки він подав прохання до Духовної Консисторії про висвячення. Духовна Консисторія пропонувала йому пройти ще три-місячні богословські курси. Але й тут на перешкоді стали оті наші тяжкі обставини: В. Купченко був одружений, мав дитину, а матеріальних засобів, поза мінімумом на прожиття своє й родини, жодних! І він змушений був відмовитись від Консисторської пропозиції. А шкода! Бо проповідник та організатор з нього був би прекрасний, і немало міг би принести користи на благо нашої Церкви, а особливо для своїх братів-буковинців, що на той час стояли на роздоріжжі між різними "місіями" та обслуговувались такими "душпастирями," як о. Божик та йому подібні. Та ця невдача не відстрашила п. Купченка від дальшої праці над собою, і за деякий час він здав іспит (здається філософії) при канадійському університеті, а потім став принципалом в одній з англійських шкіл.

Дуже милий спомин залишив по собі й учитель Ю. Ситник і як добрий педагог, і як провідник шкільної молоді.

Панове Й. Гаврачинський та І. Ковталюк, із за браку учительської практики змушені були залишити учителювання.

Здібним учителем був і І. Пігуляк, що також, як і Купченко, походив з Буковини. І він прагнув досягнути священничого стану, але діставши від Духовної Консисторії ту ж саму пропозицію, що й Купченко, відмовився від своїх задумів з тих же причин, що й його попередник.

І. Пігуляк написав коротку розвідку про Буковинську Православну Церкву. Закохавшись у дівчину-католичку, одружився з нею й сам перейшов на католицизм. Але й цей його перехід не відірвав його від української громади. Переїхавши до ЗДА. до м. Сиракуз на нове поселення, він і там надзвичайно

діяльний в усіх українських організаціях і навіть очолює деякі громадські установи.

* * *

Удівивши стільки часу й місця для моїх співробітників у ділянці культурно-освітньої праці, мушу оглянутись і на своє “поле,” чисто вже священничої діяльності. Наскільки велике зацікавлення було у всіх українців Форт Вілліяму культурно-освітньою працею, настільки це зацікавлення було “різнородне” церквою. Кажу — різнородне тому, що коли галицькі українці ходили до церкви регулярно, то буковинці дуже рідко та, взагалі, мало цікавились життям й упорядкуванням церкви. Всі мої проповіді в церкві, розмови й намови при зустрічах у читальні, чи просто в принагідних зустрічах у відповідних до цього місцях, залишалися поза їхньою увагою та свідомістю, і робили враження — крику в порожнечу!

Церква у Форт Вілліямі була дерев'яна, досить простора, мала іконостас. Стіни її були оббиті цератою, що в деяких місцях потріскалась, повідставала від стін і зовсім повідпадала. Це справляло дуже бідне й пригноблююче враження. Про направу всього того не було що й думати, бо парафіяни були дуже бідні взагалі, а тут ще “прийшла депресія,” і вони з великим трудом могли утримувати священника. Багато людей залишилося без праці, а тим самим іще в більшій нужді. Єдиним порятунком залишився ще так званий “Базар,” урядований заходом організації Сестрицтва при церкві, очолюваного головою Сестрицтва Е. Моцок, за допомогою моєї дружини. Ось ці дві сестри обходили всіх мешканців Форт Вілліяму, як буковинців, словаків та італійців, що жили на Колдоку, та всіх бізнесменів, — збираючи пожертви на нужди нашої церкви. І так стягали кінці з кінцями. — “Та не було б щастя, та нещастя помогло,” — каже ще одна наша приповідка. Отож те щастя в нещастю називалось грозою, при сильнім дощі, що навістила наш Ф. Вілліям, та грім з якої вдарив у нашу церкву й трохи пошкодив її. За цю шкоду парафія одержала асекураційну премію в сумі \$200, і за ці гроші відремонтувала в середині церкву, — тобто: на місце обідраної церати прийшло барвне помальовання, і церква прибрала набагато кращій вигляд.

Позацерковна праця моя в хорі, а частинно і в “Просвіті,” не заповнювала ще всіх прогалин широкого громадського життя та моїх душпастирських обов'язків, і я взявся до

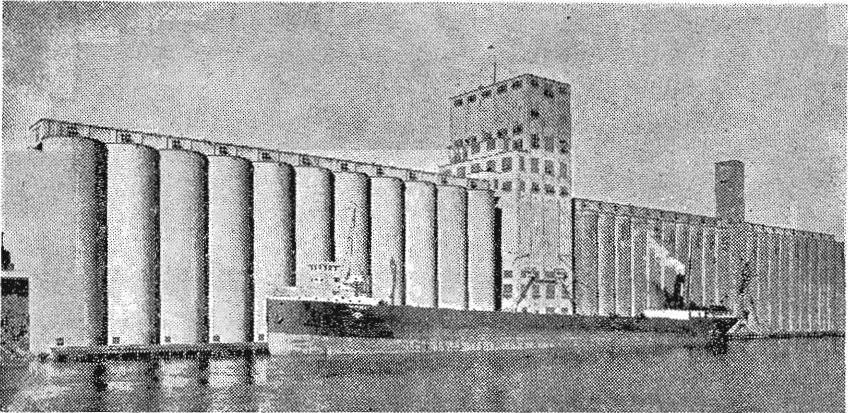
організації парафіяльної школи для нашої дівчорки. Поблизу церкви стояла невеличка хатина, яку парафіяни купили та переробили на галю. Тут почали відбуватися мітинги, базари, забави і тут же була зорганізована “Рідна Школа” для дітей.

Я вже згадував, як буковинці ставилися з упередженням до нашої праці. Отож треба було сяк чи так звабити їх до нашого життя і я думав досягнути цього через їхніх дітей, через “Рідну Школу.” Мені це подекуди вдалось, бо порівнюючи в короткім часі школа мала на своїх лавках понад двадцятро дітей. Окрім рідної мови, я навчав їх ще і співати своїх пісень, наслідком чого я влаштував та відбув з ними два концерти. Здавалось би треба радіти, тішитись з цього всього, але ми, українці, надзвичайно амбітний народ, занадто підозрілий до праці **свого брата**, і висуваємо свої амбіції там, де для них немає зовсім місця, а своє підозрення “основуємо завжди без жодних основ!” Так сталося і з моєю “Рідною Школою.” Наші “просвітяни” налякалися “конкуренції” й “посипали” свої скарги на мене просто до Духовної Консисторії, мотивуючи їх тим, що я розбиваю їм “Просвіту”! . . . Цей НОНСЕНС “просвітян” був запластою мені за мою дворічну працю серед них та з ними, і я побачив, що дальша співпраця моя з ними не буде вже можливою та корисною для людей, а тому, не довго думаючи, вніс прохання до Духовної Консисторії про перенесення мене на іншу парафію, — по можливості на Схід, де більше тепла. Незабаром я одержав пропозицію переїхати до Саскачевану для духовної обслуги наших вірних на фармах, але й там була така ж сувора зима, як і в Ф. Вілліямі, а тому я й дальше настоював на перенесення мене на Схід (через що пізніше дуже жалувал!).

Та коли вже я згадав про холодну зиму у Форт Вілліямі, то мушу конкретніше сказати тут про неї. Отож Форт Вілліям положений, так би мовити, в котловині перетягів вітрів, з великою кількістю довколишніх озер. Зима тут довга й люта, яку можна порівняти з зимою Сибіру. У Форт Вілліямських садках ви не зустрінете шляхотних овочевих дерев, окрім диких “кисличок,” які можна подібати лише в глушині лісів. Зимовий одяг мешканців Ф. Вілліяму мало чим різниться від одягу сибіряків, а саме: теплий кожух (футро), шапка з наушниками, спеціальні теплі черевики чи чоботи й теплі рукавиці. Ось чому я так наполегливо просив Духовну Консисторію нала-

ти мені парафію на Сході. І Духовна Консисторія, вволивши мою волю, призначила мене на організацію парафії в Гамілтоні, Онтеріо.

Але залишаючи Форт Вілліам та його околиці, я хочу ще доповнити дещо відомостями про те місце мого дворічного перебування. Як я сказав, Ф. Вілліам та Порт Артур положені в районі багатьох озер. До одного, великого з них впадає річка Колинистиква, що значить по-індійськи “Три роти.” На берегах тієї річки побудовано 13 великих елевейторів. До цього порту привозять з Манітоби, Саскачевану, та з Алберти зерно на перемол в тих елевейторах, звідки цей перемол відправляється американськими та канадійськими кораблями до Європи. Деякі елевейтори вміщують у собі до 1,000,000 бушлів зерна.



Елевейтор Н. М. Петерсон у Форт Вілліамі.

Біля цього озера побудовані дві великі паперові фабрики. За Вест Фортом стоїть висока гора, з якої витікає джерело чудової води.

За часи мого перебування в тих околицях мешкало там понад 3,500 душ українців. Після англійців, це була найчисленніша група поселенців.

**ГАМІЛТОН, ВАТЕРФОРД, ОШАВА, ТОРОНТО, ВІНДЗОР, Т.
ГУМЕНЮК. КАНАДІЙСЬКЕ СЕКТАНСТВО. П. КРАТ.
ЕДМОНТОН. П. ЛАЗАРОВИЧ.**

ГАМІЛТОН. Приїхавши до цього нового міста, я застав і тут “незораний переліг, зарослий бур’янами з чужого насіння,” що так багато наробив шкоди нашій Христовій Ниві! Треба було все те виполоти, переорати й засіяти Зерно Правди віри Христової, Зерно великої любови до свого народу й до своєї Церкви, яке дало б, бодай у наступному поколінні, шляхетні овочі. Конкретно: приїхав у середовище людей розсварених, здеморалізованих, пригноблених та обдурених не раз як чужими, так і своїми сектантами, що так розпаношилися тоді по всій землі канадійській! Та життя наше в таких обставинах було б воістину нестерпне, коли б було зовсім позбавлене будь-якої відроди та надії в добрі наслідки нашої праці. Відродою для мене було й те, що само місто Гамілтон положене в прекрасній місцевості, з рівнорядним європейському кліматом. Надією в добрі наслідки моєї піонерської праці був провідник місцевої громади пан І. Шебець, що з ним я листувався ще буди в Ф. Вілліямі, та який подавав мені великі надії на добрі наслідки моєї праці в майбутньому. Але . . . подавати надії дуже легко, та здійснювати їх, здебільшого, дуже тяжко! Так воно сталося і тут. Бо вже в перших днях мого приїзду до Гамілтону, мій “надхненник надій” І. Шебець покинув Гамілтон і виїхав до Ватерфорду на ферму! . . . Та на цьому не кінець. Тут же я довідався, що ціла громада Гамілтону не хотіла приймати до себе постійного священика, бо не мала засобів утримати його, і ще перед моїм приїздом мала вислати листа до Духовної Консисторії прохаючи стримати мій приїзд. Але І. Шебець запевнив громаду, що коли вона буде неспроможна мене втримати, то він сам та Н. Литвин утримають мене самі. І ось тепер, коли І. Шебець виїхав з громади, для мене залишилась єдина відрода — красною географічного положення Гамілтону, невеличка надія на власні сили та велика надія на допомогу Господа! З цим і розпочав я орати призначений мені переліг.

Гамільтонська громада церкви своєї не мала, не мала навіть такого приміщення, де б можна було відправляти Богослужби. З великими труднощами ми випросили собі одну кімнату в англiканській церкві, і в ній розпочав я 22 серпня, 1926 року наші Богослужби; там же і в той же день відбулась перша Служба Божа. У тій кімнаті перебула наша церква аж до 1 січня 1927 року, коли то мені дозволив англiканський священик перенести наші відправи до самої його церкви, залишивши теж у нашому розпорядженні ту кімнату, в якій я до того, відправляв Богослужби. У тій кімнаті була невеличка сцена, яку ми використовували на всякого роду наші імпрези; у тій же кімнаті була організована Рідна Школа, до якої відразу вписалося 32 дітей. За браком фахових учительських сил, я змушений був поділити предмети навчання між собою та своєю дружиною. Отже, дружина взяла на себе всю початкову грамоту, а мені залишилось навчання: української мови, історії та географії України, і релігії. Але з цим предметом мені не пощастило . . . Батьки шкільних дітей були противниками не тільки навчання релігії, але висловлювали своє невдоволення навіть проти молитов перед і після навчання дітей в школі! З одного вже цього можна уявити собі ту страшну духову убогість моєї пастви, серед якої мені доводилось працювати! . . . Але обов'язки не давали права на відпочинок і я шукав різних доріг, якими б міг повести довірену мені паству. Задумав я організувати ще Недільну Школу, але й тут всі мої задуми зійшли на нівець! Тоді, я кинувся з дружиною до організації хору (мішаного) та "Союзу Українок імені С. Русової," серед яких можна б було ширше повести культурно-освітню та релігійно-освітню діяльність*).

Вишколивши трохи аматорський драматичний гурток та згармонізувавши хор, я розпочав недільні представлення та концерти, перед початком яких завжди виступав я з відповідним рефератом, а було й таке, що я запрошував спеціального референта-фахівця з Торонта. Взагалі, наша культурно-освітня праця не йшла на марно, бо, кінець-кінцем, і наші драматичні представлення, і концерти хору кінчалися з подвійними успі-

*) Про надання організації Союзу Українок ім. С. Русової ми повідомили листом і саму нашу патронесу, на що одержали відповідь через Х. Кононенко, що С. Русова аж розплакалась із зворушення та сказала, що вона ще не заслужила такої великої чести.

хами, —тобто з моральними й матеріальними. Коротко кажучи, ця ділянка нашої праці хоч і забирала в нас багато часу й труду, цілком задовольняла нас та підсилювала надії на краще майбутнє . . . Бо ж окрім того, що я вже сказав про нашу громаду вище, мушу ще додати, що вона, належавши перед моїм прибуттям, до Уніятської Церкви, в якій бачила самий розбрат, сварки та непорядки, перестала ходити до неї зовсім і здеморалізувалась до краю. Організація ж своєї рідної Церкви вимагала від громади, окрім щонедільного відвідування Служб Божих, ще й видатків на утримання церкви та священика. Цього останнього обов'язку гамільтонська громада не признавала цілком, хоч і не заперечувала потреби мати церкву і священика в ній. До цього дивогляду треба ще додати “роботу” деяких агітатарів, які безцеремонно “працювали” серед цілої громади, щоб остаточно ліквідувати парафію. До такого роду типів належав місцевий “філософ” бізнесмен пан Тюттій, що мав свою крамницю, гарний мурований дім, але якому було тяжко пожертвувати пару доларів місячно на церкву.

В таких тяжких обставинах ми з дружиною борикались повних 8 місяців; бились — як то кажуть, — мов риба об лід, але всі наші труди пішли на марне, бо кінець-кінцем громада “виповіла мені службу в них”*)).

В Гамільтоні я зустрів п. Василя Тулевітрова, що походив з Полтавських дрібних дідичів. Після першої світової війни, в якій і він брав участь, виемігрував він до Канади й тут у Гамільтоні працював у сталеварній фабриці. Це була людина тихої та спокійної вдачі, романтик і поет з Божої ласки. Його поезії друкувалися в “Українському Голосі” а згодом вийшли окремим збірником-книжечкою. Окрім поезій, В. Тулевітрів написав дві п'єси, що пізніше ставились у деяких громадах. Був одружений з росіянкою, людиною розумною й лагідною, до всього й до всіх толерантною, а особливо до українців її ставлення було підкреслено-братерське. Ця прекрасна родина не раз приходила нам з великою матеріальною допомогою в най-

*) Після мого виїзду з Гамільтону, Дух. Консисторія призначала туди декількох священиків, і то протягом десяти літ, але й вони, в короткім часі покидали ту громаду з вище поданих мною причин; і лише десь у році 1942. коли до Гамільтону прибуло більше число українців з заходу, а пізніше і зо сходу новоприбулих, була зорганізована міцна громада, яка з новопризначеним священиком, побудувала навіть велику церкву.

скрутніші часи нашого перебування в Гамілтоні.

Не можу не згадати добрим словом Миколу Меха, який прислужував мені в церкві. Це була надзвичайно добра і щира людина і мені багато в дечім допомагала. Але за деякий час він лишає Гамілтон і відїздить до Ошави. В Ошаві М. Мех допомагає в організації православної громади, а пізніше — при будові церкви. Він цікавиться не лише церковними справами, але й громадськими і в кожній установі він займає чільне місце. Попри все це він є дяком. — Другим джерелом наших матеріальних засобів була українська громада у **Ватерфорді**. Із чотирьох воскресних днів місяця, я відправляв три Служби Божі в Гамілтоні, а четверту — для Ватерфордської громади. Громада ця в переважній більшості складається з фермерів, що плекають ярину, тютюн та виноград. З перших же днів мого прибуття до них, до церковної громади вписалося 20-ть родин, на чолі з паном Бурдейним. У день Покрови Пресвятої Богородиці після Служби Божої громада улаштувала спільний обід, на якому я, у своїй промові, порадив фермерам побудувати свій власний дім, що в ньому можна було б громадянам сходитись на наради та поради, а найголовніше, в якому можна було б і відправляти всі Богослужби. (До цього часу Служби Божі відправлялися в домі пана Бурдейного). Присутні на празнику громадяни щиро відгукнулись на мою раду і тут же зложили поверх \$100.00, що в ті часи було дуже поважною сумою. Пан Бурдейний зараз же подарував відповідну площу землі, на якій, у досить короткому часі і повстав Ватерфордський Народний Дім. Від того часу і всі Богослужби я відправляв в тому ж домі.

З цього коротенького опису можна вже, без усякого сумніву, ствердити, що Ватерфордська громада складалась з людей добрих, свідомих і жертвених. Після кожного мого приїзду до них на Служби Божі вони обдаровували мене всілякими харчовими припасами, що й допомагали мені та моїй родині існувати. До найбільше жертвених людей у цій громаді належали панство Бурдейні та Михалевичі. З того часу минуло вже яких 30 літ, але память про таких людей, як п-во Тулевітри, Фастриги, Бурдейний, Михалевичі й інші, їм подібні, залишилась незатертим, прекрасним образом братерства і любови до свого ближнього.

У Ватерфорді фермерував І. Шебець, але він зовсім не цікавився церковним життям, ніби воно для нього не існувало.

Недалеко від м. Гамільтону, лежить місто Ошава, в якій є немале скупчення наших людей. Мають свою дерев'яну церковцю, а при ній хатчину й гарний садок. Ця громада належала колись до російської місії. По двох місяцях перебування в Гамільтоні, я був запрошений ошавським православним комітетом для відправи Служби Божої. Перший раз прибув я до них 31-го жовтня 1926 року й відправив Службу Божу, після якої відбулись загальні збори громадян, на яких я виголосив реферат, закликаючи вірних приєднатися до нашої УПЦеркви. Того ж разу, окрім 30-ти родин буковинців, приєдналося до Православної Громади й 15-ти родин галичан. Одного разу, після Служби Божої, пішов я по хатах своїх вірних, щоб ближче познайомитися з ними, взагалі, та придивитися до їхнього життя на новім місці поселення. Невідрадної були наслідки моїх оглядин, бо в кожній хаті я завважував варення пива. На нього витрачались великі гроші, а в той же час я, за всі Богослужби, разом з двокінцевою подорожжю, одержував \$10.00. Але я все ж таки вважав за свій священничий обов'язок не занедбувати цієї громади вірних. Йі одного разу, до своєї недільної проповіді долучив і щире прохання своє до громади перестати вживати алькоголь, змалювавши при цьому тяжкі наслідки від страшної недуги . . . Ця моя щиросердечна проповідь мала такі наслідки: громада робила своє й далі, а до мене почала ставитися холодно.

ТОРОНТО. Недалеко від Гамільтону розташована столиця Онтеріо, Торонто. Перші українські поселенці прибули до цього міста та його околиць десь на початку 1903 року, і то досить чисельною громадою. Довідавшись, що там нема священничої обслуги, поїхав я до адвоката Теодора Гуменюка на пораду в справі організації парафії в Торонті. Адвокат Т. Гуменюк поставився до моєї думки дуже серйозно та запевнив мене, що вживе усіх зусиль, щоб найти помешкання для Богослужб і зорганізувати церковну громаду. І справді в короткім часі Т. Гуменюк повідомив мене, що помешкання для Богослужб віднайшов при англіканській церкві св. Івана Хрестителя та що громадяни радо погодились на організацію парафії в Торонті. Перша моя Служба Божа в цій церкві відбулась 14 листопада 1926 року, але відправляти її я мусів "на-альярм," бо часу нам було уділено лише на одну годину! Присутніх на Службі Божій було приблизно до 200 душ. Зараз же по Службі Божій відбувся мітинг громади, а після нього вписалось до

новозаснованої парафії Св. Князя Володимира 60 родин! Тут же вибрали церковний комітет, до якого увійшли: Михайло Щигель — голова, Михайло Деренюк — секретар, Михайло Материн — скарбник.

Здавалось, що перед Торонтонською парафіяльною громадою відкривалось широке поле християнської діяльності, що з таким числом родин вірних, при добрім провіді (комітеті), в недовгим часі можна буде й побудувати свою церкву! . . . Але то були мрії! . . . Голова церковного уряду не признавав Святого Письма, з сарказмом ставився до всіх Євангельських проповідей, і т. д., і т. п. Пригадую собі моє читання Євангелії про Страшний Суд в Мясопустну неділю та мої пояснення до нього. Отож після Служби Божої підійшов до мене М. Щигель і зухвало накинувся на мене “за читання такої Євангелії,” в якій говориться про якийсь Страшний Суд, якого не буде, про якийсь рай та пекло. яких нема. А далше почав повчати мене, на які теми треба говорити проповіді. Отож, на його думку найкращі “євангельські” теми такі є: про техніку, про жінок, про балет і т. п., як то роблять і говорять протестантські священники.” (Цей бідний чоловік не міг зрозуміти того, що найбіль-



Михайло Щигель.

шим пеклом на землі було слухати священникові таких диких поучень неука!)*)

З перших же тижнів, після організування парафії в Торонто, було видно, що “з великої хмари впаде на спрагнену землю **малий дощ,**” — сама ухвала громади, під керівництвом своєї управи, про **місячну “колекту,” 50 центів від кожної родини,** (коли скрізь по парафіях колектадорівнювала \$1.00 місячно), — нівечила всі надії на бажаний розвій громади. І це в той час, коли в Торонто було найбільше свідомих та замож-

*) Вживаючи тут означення бідний чоловік» я вважаю, що цим не скривдив п. Щигеля, бо пізнавши його ближче, я побачив у ньому добру людину, з громадськими, не сторонничими тенденціями, з підкресленими позначками своєї національної приналежності, і лише ота його «радикальна політика» нівечила в ньому всі інші, добрі прикмети його натури.

них громадян, — купців та промисловців, не згадуючи вже про таких культурних людей, як адв. Т. Гуменюк, про якого я скажу більше трохи пізніше. Коротко кажучи, коли тепер, я з перспективи 30-ти минулих літ, порівнюю тодішній стан (усіма сторонами) з теперішнім, то мені здається, що наше “піонерство” чотирилітніх Визвольних Змагань з ворогом — 1917—1921 — мало більше світлих сторінок, ніж піонерство українського місіонера серед своїх же людей. Бо в першому — не було заперечення **гідности** простого козака, “середньої” ранги старшини, не говорячи вже про старшин вищих ранг і священника, але в місійній праці священника таке заперечення могло спіткати на кожному краці, і то в такому аж надто драстичному сенсі, як поучення священника першим-ліпшим, чи останнім гіршим невігласом, — **якого змісту треба виголошувати до вірних проповіді в Храмі Божім!** . . . Отож замість проповідей із Святого Письма, прийнявши поставу римського трибуна, повчає вас виголошувати: “про техніку, про жінок, балет!” . . . Скільки-ж потрібно було “смиренія й кротости,” щоб такою шляхетною зброєю “на Аспіда й Василиска наступати” й побороти “льва і змія?” Скільки ж то потрібно було сили волі, щоб стлумити в собі ВСЕ людське й залишитися при Апостольстві Місії?! . . . Весь час наших Визвольних Змагань, майже ніколи не було, так званої, позиційної війни, — то була безнастання “партизанка,” і мені, навіть як священникові доводилось боротися з диявольським комунізмом **усілякою зброєю**, щоб побороти того “змія,” але тут, — у праці місіонера, — залишалась одна зброя: Хрест Господній, бо **“Сим побідиши!”** І з Ним я йшов увесь час “поміж тернів густих” моєї місійної праці, з Ним перейшов і на широкі простори Землі Вашингтона.

Але вернімось, нарешті, й до організаційної праці парафії в Торонто. Після перших же організаційних, загальних зборів торонтонської громади, я звернувся до Духовної Консисторії з проханням про призначення до Торонто постійного пароха, але в той час Духовна Консисторія не мала надвишки в кадрах священників, а тому й не могла задовольнити моєї просьби. Про все це я повідомив церковний уряд Торонто і він почав просити мене переїхати до них на посаду постійного душпастиря. Я погодився на це, але лише з умовою, що служитиму їм лише до першої конференції духівництва в Канаді. Після вза-

ємної згоди я, 3-го березня 1927 року переїхав з родиною до Торонто.

Як у Форт Вілліямі, у Гамілтоні та інших місцях моєї міської праці, так і тут — в Торонто я, передусім уважав за свій обов'язок організувати: Рідну школу, недільну школу, жіноче товариство, через які найлегче було сконтактуватися та поєднатися з усією громадою вірних, не згадуючи вже про велику культурно-освітню працю в цих організаціях. І так в короткому часі постала доповнююча школа, до якої вписалося подивугідне число дітей, бо лише 10-ть душ; жіноче товариство, з 12-ти жінок. В Торонто існував аматорсько-драматичний гурток, а при цьому й хорова секція, до якого вписалося вже більше число молоді, серед яких не бракувало здібних аматорів-артистів та голосового матеріялу, як серед мужчин, так і жінок. Але скрізь і в усьому “каменем преткновения” було: брак власної церкви та свого власного народнього дому, в якому б можна було примістити школу, жіночу організацію, драматичний та хоровий гуртки, відбувати навчання, сходи, проби тощо, і відбувати тоді, коли люди мали на те час, а не тоді, коли було нам дозволено з ласки в чужих приміщеннях! Ці браки завжди призводили найсвідоміших людей до знеохочення, потім до зневіри, а часом і до розвалу своєї організації! Так воно сталось і в Торонто! Оглядаючи “руїни моїх організацій,” я мимоволі переносився думкою до наших таборів інтернаціональних у Польщі. Адже там була страшна біда, страшна нужда, — голод, холод та безнадійність “до квадрату,” але яка-ж там була кипляча, надхненна праця, праця в усіх ділянках “державного масштабу!” Значить там Велика Ідея поборолася всі перешкоди, всі пустопорожні фрази, насичених “соціал-радикальною” матерією політичних профанів, від яких аж кишіла канадійська земля! Не минуло й місяця часу, як мені довелось уже чути нарікання деяких парафіян, що я “заскоро приїхав до них зокрема, а для організаційної праці місіонера взагалі”; що треба було ще довгого часу, щоб українці “набрались переконання в потребі нашої Церкви. Крім того треба було складати щомісяця жертви на утримання парафії. Цього обов'язку Торонтонська парафія, так само як і Гамілтонська не признавала. І наша Духовна Консисторія була тієї-ж самої думки, що вона вчинила помилку, посилаючи мене для організації церков на Сході! . . . Але я ніяк не міг поєднати всього цього говорення людей, а разом з тим і погляду нашої Духовної Кон-

систорії*). Бо ж із цих рядків спогадів ми бачимо, що скрізь люди просять прибути до них, організувати їм церковне життя і т. д. . .

Ось і тут, — у Торонто одержав я листа з **Вінзор, Онтарио**, від громадян того міста, щоб приїхати до них для тієї-ж організації. І я їду. 3-го квітня того ж 1927 року, відбуваю там Службу Божу, а після неї, як звичайно, мітинг, на якому вписалось до парафії 40 членів. І тут Служба Божа відправлялась не у своїй, а в Румунській Православній Церкві! Виголосивши на мітингу організаційний та душпастирський реферат, я повернувся до свого Торонто. Після мене, в тому ж Віднзорі, відправляв Служби Божі ще й о. Ніжанковський з Дітройту; і до нього громадяни поставилися дуже щиро, але все лихо кінчалось на браку своєї церкви, і сталого пароха.

* * *

Про своє матеріяльне життя в Торонто мені краще б не згадувати, бо воно було більше, ніж нужденне, але для повноти образу взагалі українського місіонерського життя за тих часів я згадаю. Платня моя була така мізерна, що не давала, ані жити, ані вмерти! Нерідко приходили до нашої хати такі прикрі дні, коли ми буквально не мали кусника хліба. Тоді моя дружина збирала десь якісь кислички (кваснички) з диких яблунь і тим годувала нас. Одного разу я звернувся до нашого церковного урядника, прохаючи позичити мені одного долара, але цей самий урядник зобов'язував мене "не говорити про цю позичку його жінці," бо вона сваритиме його за таке діло. Не було іншої ради, як відмовитись від тієї позички, щоб поминула жінчина сварка! . .

Та не лише мені доводилось таке переживати по парафіях. Усі священники на чолі з адміністратором о. С. Савчуком, переживали нужду, злидні, голод і холод. Доказом всього цього нехай послужать іще спогади про ті часи й життя одного з наших

*) Не раз я, грішник перед Богом, думав: що ж би то було з Христовою Церквою, коли б святі Апостоли не пішли у світ Божий проповідувати Слово Його та будуючи Церкву Його?! А вони-ж ішли в гущу невір, часто-дикунів, на неминучу смерть, навіть не думаючи про те, що «заскоро прийшли, що вони помилку вчинили» . . . В ті тяжкі часи нам потрібно було вислати **місіонерів-організаторів**, — з непересічним організаційним христом та «огненних трибунів», до яких я не можу себе зараховувати, хоч по моїх слідах було вже легше йти «до святої мети.»

священиків о. П. З., вміщені в календарі “Рідна Нива” за 1954 рік про його місіонерську працю. Ось що пише о. П. З.:

“Винагорода священика на місяць виносила 25-30 дол. і хата, в котрій треба було від зима зубами сікти, як день, так і ніч, а в пивниці, як літо так і зима купатись, або ловити рибу. Не раз доводилося мені літньою, або зимовою порою іти пішки з Вайт і Гардентону до Толстой та рахувати “тайзи,” бо залізниці не було по 5-ть днів, а доріг не було шутрованих; наймити фіру треба було заплатити так, що оставало 4-5 доларів на проживок з родиною на цілий тиждень. Та це ще якоесь я видержав, але родина в хаті не мала спокою від уніятів, які ходили попід вікна ніччю, страшили або стріляли в лісі, який був за хатою, щоб священик якнайскорше забрався з Толстой, щоб робота не робилась та щоб релігійне життя підупадало. Та Господь Бог дозволив все видержати та перебути; а що праця надармо не пішла, свідчить те, що нині є, і як робота продовжується. Лишається спомин, який ніколи не забудеться, а останеться в пам'яті моїй та моєї родини.

Не раз приходилось дуже тяжко громадам заплатити за обслугу священикові, бо це були роки кризи, які здається, не забудуться ніколи тому, що тоді всі терпіли як робітники, фермери, учителі, священики та всі інші, коли тяжко було вижити самому, а не то з родиною. Робітники потерпіли якнайбільше, бо ходили босі, невбрані та голодні, а самі їздили тягаровими поїздами від одного кінця Канади до другого, щоб знайти десь працю, та це було даремно. Були випадки, що на більших стаціях навіть поліція стріляла на пострах, однак це робітника не стримувало; він їхав далше, щоб десь знайти заробіток на кусок хліба. Дуже відчували фермери той час; прийшлося не одному оставити свою фарму, на якій звиш 10-15 літ працював і так доробився, що її забрано за податок, -- його довголітній дорібок.

Не було мови, щоб священик був ставив ціну винагородження за Богослуження, що зібрали, те дали, та ще сказали “нехай вам Бог заплатить,” бачили самі як є. Хотяй була криза, брак грошей, а не був брак доброї волі, віри та охоти до праці на полі релігійнім та народнім. Правда, Народні Доми були переповнені, сходились мо-

лоді і старші на відчити, концерти, представлення, та організовано Союз Української Молоді Канади, Союз Українців Самостійників і Союз Українок Канади.

Коли б те тепер було, то певно жадна ворожа сила не поборолася б нас. Коли б була та завзятість та посвята в усіх для церкви та нашого народу, то наша церква багато сильніша була б, як є тепер за 35 літ. Приходилось і тут в цій окрузі ходити пішки, щоб бути на час, а не раз їхати кінями по 20-25 миль зимою, коли було від 35-45 степенів зимна. Не забуду в цій окрузі ніколи одного некультурного вибрику наших братів уніятів на похороні в Елфістон, Ман., де за намовою уніятського священника П. Решетила кидали на нас яйцями і камінням. Чужинці, які були на цій похороні і їх священник, були здивовані, що ще знаходяться такі типи між білою расою. Та скінчилось не зо смаком для них, де судово були покарані за свої вчинки. Тоді в Манітобі були 4 священники, які посвятили себе церкві і народу. Ніхто з них не думав про справу матеріальну, але що мав сили, працював для Церкви.

Оцей свій спомин пишу не на хвальбу того, що зробилось, а тільки пригадую те, що пережилось та як тяжко працювалось для Церкви з посвятою, в недостатках та невигодах, щоби заохотити на будуче всіх до завзятої праці для святої нашої Церкви. Щоб ми всі не чекали на похвали, на признання, але працювати для нашої Церкви.”

о. П. З.

А ось Великдень 1927 року. Великодня Субота, а в хаті ані цента! Замість паски та крашанок, на нашій столі порожнеча!.. Поїхав я святити паски по хатах; я сподівався всякого добробуту в житті наших торонтян, але те, що я побачив, вдсятеро перевищало мої сподіванки. Коротко кажучи, я побачив мешкання з дорогими меблями та всілякими іншими розкішними урядженнями. Святочні столи угиналися від “яствія й питія”!.. З великими надіями чекав я на посвячення пасок, що відбувалося поза всякими моїми надіями . . . Але про це оповім трохи нижче. Зібравши тут пару доларів, я зараз же переслав їх дружині, щоб за них купила бодай щось із харчів, а сам виїхав до Ошави для відправи Великодньої Заутрені та посвячення пасок, яке відбулося по-старокрайовому звичаю довкола цер-

кви. Відправивши Заутреню й посвятивши паски, я зараз же зібрався в поворотну дорогу до Торонто. Був ранок, потягів і басів за розкладом їзди не було, і я був змушений взяти таксі-кеб, яке й забрало в мене весь мій заробіток! До Великодньої Служби Божої в Торонто став я до краю змучений подорожжю та безсонною ніччю і з великим накладом рештки сил скінчив Службу Божу . . .

Так минали дні, місяці нашого животіння в Торонто. Єдиною втіхою та розрадою для нас було саме прекрасне місто Торонто, річка Оутеріо, гарні околиці міста, тепле повітря, що нагадувало Рідний Край, та розкішні парки, в яких ми проводили весь наш вільний від обов'язків час.

Закінчуючи сторінки моїх споминів з життя в Торонто, повні безпросвітних тіней, я мушу згадати й про світла в ньому. Таким світлом того часу був адвокат Т. Гуменюк, який, разом зо мною докладав усіх зусиль, щоб не довести парафії до розвалу, і хоч ці його старання пішли на марне, однак діла його залишилися в моїй пам'яті отим прекрасним світлом, про яке я згадав.

Коротка біографія Т. Гуменюка така: Молодим хлопцем він приїхав з Галичини в Канаду до свого рідного брата Івана, що в той час проживав у Вест Форті. Там він скінчив так звану публичну школу, пізніше — два роки каледжу, після чого переїхав до Торонто, де й закінчив правничі студії, що й дало йому право на відкриття своєї адвокатської канцелярії.



Адв. Теодор Гуменюк.

Бувши ще студентом, Т. Гуменюк брав діяльну участь в усіх українських громадських організаціях, а відкривши власну канцелярію і тим самим і звільнившись від усякої зовнішньої залежності в здобуванні хліба насущного, віддався цілим своїм еством громадській роботі. І не даремно, бо вдячне йому громадянство вибирає його головою різних установ та організацій, де він виявляє максимум творчої ініціативи та корисного завершення своїх шляхотних задумів. У цей же час являються його статті на різні громадські та політичні теми в

різних українських часописах, які не одному “бездорожному землякові” послужили дороговказом до національної свідомості. Будучи безкомпромісовим патріотом своєї Батьківщини, Т. Гуменюк у той же час зразковий громадянин своєї нової батьківщини Канади, творчий канадійський громадянин. І за це Уряд Канади не залишився перед адвокатом Гуменюком у довгу, **відзначивши його титулом Королівського Дорадника.** Цей факт свідомо, без вискоку на маргінес, підкреслюю для того, що ті мої Шановні Читачі українського походження, які думають, так би мовити, однобічними категоріями про прикладність канадійського чи американського громадянина, помиляються в категоріях свого думання! . . . Ці дві, найсвобідніші у світі країни, ні-від кого й ніколи не вимагають **пересади!** З одного боку нехай нам буде прикладом відзначення великого українського патріота адвоката Т. Гуменюка канадійським урядом та ще й не малим відзначенням, а з другого — недавня заява одного з канадійських державних мужів перед півторатисячною українською громадою, що “канадійським безперечним патріотом і громадянином Канада вважатиме лише того, **хто ніколи не забуватиме свого народу,** з якого він походить, та дбатиме про його визволення, коли він поневолений чужинцями!” Ці дві прекрасні країни, насамперед вимагають від нас повного зрозуміння їхньої Волі-Свободи, пошанування та збереження їх, а не в деклямаціях свого патріотизму, який часом тяжко повязати “докупи”!.. І тому я, ось уже 35 рік, віддаючи всі свої сили на службу свого народу, не зазнавши ніде й ніколи докорів від цих двох урядів за мою любов до нього, не можу себе зачислити до рахунку непотрібних громадян, не говорячи вже про громадян, що аж надто зловживають тутешніми вольностями . . . І тому, адвокат Т. Гуменюк залишився в моїй пам’яті, як одна з найкращих, найсвітліших постатей українського роду, серед сотні інших непересічних постатей, з якими мені доводилося зустрічатися й працювати!

* * *

КАНАДІЙСЬКЕ СЕКТАНСТВО. У часах моєї місійної праці в Канаді треба відзначити й канадійське сектанство. Без огляду на сторонні грошові “фондації” для організації різних сект серед українських громадян, ця акція не мала великого успіху, хоч і вносила деякий заколот у наші громади. Широко розписуватись про цей рух не буду, бо й мало-що знаю про його провідників, але розповім, принаймні, про те, що знаю

докладно. Ще під час мого перебування в Торонто, одного разу звернулась до мене пресвітеріянська місіонерка Mary R. Guderman з пропозицією перейти до пресвітеріянської церкви та працювати серед українських людей на місці пастора М. Хаврюка, якого громада перед тим звільнила. Ця шановна пані обіцяла мені: золоті гори, якщо я буду відправляти Служби Божі в східньому обряді. У “золоті гори” мала б вміститися: добра платня, дармове помешкання, з опалом, світлом і т. ін. “Ні, шановна пані,—відповів я: хоч я тепер тяжко бідую за працею для свого народу, але віри батьків моїх не продам за жадні блага на землі!”

До нашої церкви в Торонто завжди вчашав покійний Іван Бодруг, бувший пресвітеріянський пастор. В своїх “Спогадах” Іван Бодруг писав про ту Церкву, в якій служив, таке: “Пресвітеріянська Церква є витвір духа й культури шкотського народу і хоч як вона правдиво християнська, та високо культурна, то **не-українська**. Накидування народові чужої думки й силуване навертання до чужої деномінації ніколи не вдається. Наші люди не прийняли ідеології чужих церков ні в Канаді, ні в Європі; Пресвітеріянська, баптистська та методитська місії між українцями в Канаді сповзли майже до зера. Ця церква не могла без чужої помочі вдержатися” . . .

ПАВЛО КРАТ. На початку я вже дещо згадав про цього пресвітеріянського пастора, коли то він виїхав з Канади до Чеської Праги для “набору пресвітеріянських місіонерів для Канади. У той час Подебрадська Академія наша випустила багато наших студентів, що покінчили в ній науку з різних ділянок, але які не могли застосувати своїх знань в Чехії, уряд якої, хоч прихильно ставився до української іміграції, але був аж надто неохочий давати працю нашим фаховим силам. Отож Павло Крат попав на пригожий ґрунт і повів свою пресвітеріянську пропаганду. Непересічний промовець, ентузіяст, він вкладав у свою пропаганду необмежені можливості не лише добробуту, але й розкішного життя для пресвітеріянських місіонерів у Канаді, до “золотих грушок на вербі” включно. Наскільки пропаганда мала великий вплив на нашу, з високою освітою, але безробітню молодь в Чехії, нехай говорять листи до мене наших визначних громадських діячів у Празі, як: проф. В. О. Біднова, О’Коннор-Вілінської, Хариті Кононенко, що просили мене “рятувати ситуацію наочними фактами,” — тобто правдивим станом річей, який мені добре відомий. На цю

просьбу я зараз же відповів добрим десятком листів до наших “кандидатів” у пресвітеріанські місіонери, в яких, окрім правдивої інформації про сектанське місіонерство, звертав головну вагу на порожнечу Кратових обіцянок та на “Символи нашої прадідівської Віри . . .” Не знаю якою мірою причинилися мої листи до врятування “душ” нашої молоді, але знаю тільки те, що незабаром до ЗДА та Канади, коштом пресвітеріанського проводу, прибуло приблизно 10-12 бувших студентів Подебрадської Академії, але на місійну службу з “золотими грушками на вербі,” пішов лише С. Фесенко. Як решта розраховались з своїм “спонсором,” я ближче не цікавився, а тому й не можу нічого до цієї акції додати.

До речі буде тут і короткий життєпис самого Павла Крата. Життєва дорога його дуже багата на різні пригоди. Ще молодим юнаком ми бачили його в рядах Української Революційної Партії, в якій виявляє себе безкомпромісовим патріотом та оборонцем волі свого народу; красномовний ентузіяст віри в кожне своє слово й чин, він пориває за собою українських робітників і селян, на що звертає увагу й московської поліції, що незабаром заарештовує його (в м. Лубнях, на Полтавщині) та впаковує до в'язниці. Але недовго П. Крат перебуває ув'язненим, бо за запорукою свого батька виходить на волю й зараз же тікає за кордони тодішньої Росії. В 1907 році П. Крат уже в Канаді, де продовжує свої “проповіді” про соціалізм, долучивши до нього ще нову “формулку” — безбожництва. Про цю нову “формулку” він розписується в газетних статтях, висміває релігійні обряди і т. д. Але минають роки і раптом із біблійного Савла вилонюється сучасний Павел— Павло Крат побожний проповідник євангельських істин в м. Торонто та його околицях. За цей час П. Крат написав багато брошур та газетних статей на релігійні й громадські теми.

Помер 25 грудня 1952 року в тому ж Торонто.

Хто тільки знав ближче Павла Крата, той не може не пожалувати за його втратою для нашого загального добра за інших обставин. Його здібності, енергія, любов до своєї Батьківщини, спрямовані в єдине рідне русло, позначились би великими користями для нас.

* * *

о. САРМАТЮК. З великою прикрістю й несмаком вміщую свої спомини про співжиття й працю зо мною й цього душпастиря. о. Сарматюк був парохом уніятської церкви в тому ж

самому Торонто. Наші взаємини позначалися такими дивоглядами, про які українцеві про українця не варто було б і згадувати, коли б з ними не були пов'язані в майбутньому ще більші дивогляди. Увесь час мого перебування як пароха в Торонті, о. Сарматюк, чи то в своїх проповідях у церкві, чи то в інших місцях скупчення українських громадян, абсолютно не перебирав у засобах та висловах оплюгавлювання не тільки моєї особи, але й усіх моїх вірних. Більше, — у своїх проповідях до своїх же вірних, він застрашував їх різними пекельними муками, якщо вони будуть ходити до іншої (моєї) української православної церкви; вимагав від них присяги на вірність католицькій церкві і т. п. У тих же своїх проповідях вигадував такі нісенітниці, що в нашій церкві читаються чи співаються “Вірую” по-російськи-, що в нашій церкві “горобці літають”... І після цього всього о. Сарматюк, покинувши згодом уніяцьку церкву, перейшов до нашої У. Г. П. Церкви, яку так немилосердно поборював! “Дивні діла Твої, Господи!” . . .

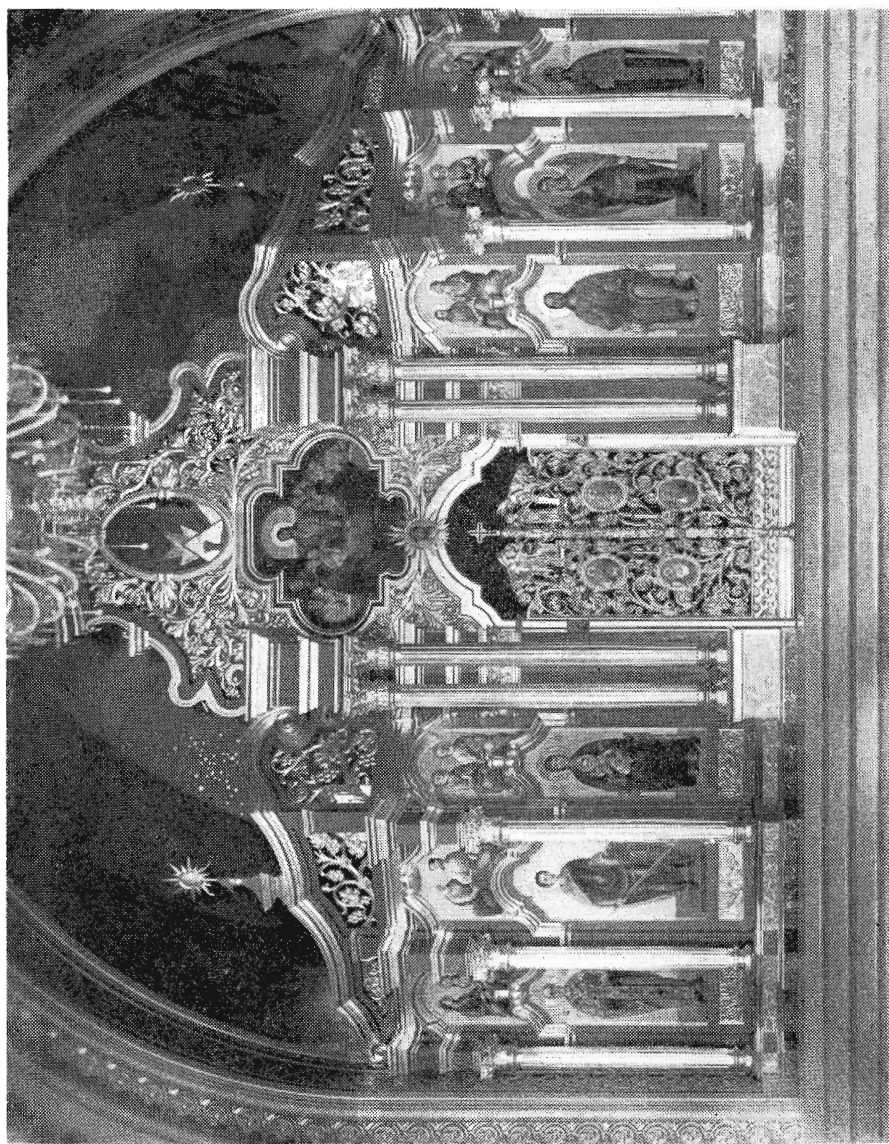
* * *

МІЙ ВИЌЗД З ТОРОНТО. Над причинами розвалу, чи — точніше ліквідації новозорганізованої мною парафії в Торонто, я вже сказав вище; тепер хіба додам ще про більш “сакраментально-неймовірні” причини тієї ліквідації. У тих людей, що я оглядав перед Великоднем багатство їхнього життя по домах, просто-напросто “забрало грошей,” і вони, зібравшись на мітинг у вересні місяці 1927 року, ухвалили: “за браком матеріальних засобів на утримання священика спинити церковну працю до кращих часів”! Ці кращі часи настали аж в 1932 р., коли Торонтонська громада одержала сталого пароха.

Як скрізь, де тільки я зорганізував церковну громаду та виголошував прощальні промови, так і тут в Торонто, після останньої Служби Божої, я запевняв вірних, що незабаром вони дочекаються кращих часів для християнської організації, що тоді постануть тут і величаві будівлі церков, та народних домів, прийдуть нові священослужителі та культурно-освітні робітники, яким уже легше буде повести своїх людей шляхом братнього співжиття та культурної праці.

Тепер уже я можу з легким серцем повторити ті мої про рокування, бо так воно і сталось! . . .

Насправді сталось велике чудо! . . . З приїздом поважного числа українців із Заходу до теплого Онтаріо, а також скитальців з Європи, повстав величезний рух в Торонті і в Гамілтоні.



Загальний вигляд Іконостасу Собору Св. Володимира в Торонті.

Ці православні громади збудували прекрасні величавої архітектури церкви з чудовими іконостасами. Церкви завжди переповнені вірними. На чолі громад стали поважні релігійні діячі.

Честь Вам і Слава Торонтонці і Гамільтонці! . .

Повертаючись до свого помешкання після останнього мого слова до торонтонських громадян, я ніс у своїй душі цілу бурю суперечностей за доцільність чи недоцільність своєї двохлітньої місіонерської праці на Сході канадійської землі серед українських поселенців. Бо ж, ні говорення наших людей про мій “заскорий приїзд” для організації парафії, ані тим більше “апробати” такого говорення нашою Консисторією, я не міг поєднати . . . “Треба зачекати, аж доки **самі люди переконуються в потребі** своєї церкви,” — кажуть вони. А де ж то й від кого самі люди переконуються цієї “потреби,” коли вони не набралися цього добра за десятки літ свого перебування в Канаді?! А з яким “переконанням та потребою” приїхали вони з Рідного Краю? Та ж вони там були хрещені, деякі вінчані, були практикуючі християни; шанували свої рідні свята і т. д. і т. п. Нарешті, все це противилось і Заповітам Христовим, про які я вже згадував вище. Отже я не рано приїхав до них, а надто мало серед них Гуменюків, М. Деренюків, мало віруючих, інтелігентних промінчиків для місіонера, з яким можна було “гори ворочати”! . . І Св. Апостол Андрій Первозванний не чекав, аж доки наші Кияни “прозріють та наберуться переконання,” а прийшов, як каже наша легенда, на Святу Гору Київську, водрузив Хрест, і ця гора пізніше засяяла Вірою Христовою на весь народ наш!

З такими думками я прийшов до своєї-не-своєї хати, щоб збиратися в дальшу свою місіонерську мандрівку.

ЕДМОНТОН. Далекі, — дуже далекі від Торонто положене це місто, і з тими грошовими ресурсами, що мав я у своїй “непевній” кишені, не можна було навіть і думати про переїзд до нього. Певно так само думала й наша Духовна Консисторія, бо несподівано переслала мені гроші на оплату подорожі до Едмонтону.

Залишивши всю свою сім'ю в Торонто, їду сам до нового місця своєї праці, щоб разом з тим і підшукати помешкання для родини й для себе.

Перша Служба Божа в Едмонтоні відбулась 18-го вересня, 1927 року. Церква переповнена людьми, серед яких багато студентів і студенток з Інституту М. Грушевського; гарний хор,

під диригентурою настоятеля Інституту Петра Лазаровича, відспівав усю Службу Божу. Співав і я цю першу Службу Божу в Едмонтоні з “возрадованим Духом о Бозі, Спасителю нашому,” з великими надіями та вірою в доцільність своєї місії. Після Служби Божої, як то звичайно буває в моїй душпастирській праці, я тут же коло церкви, входжу в громаду вірних, щоб ближче пізнати їх і наблизити себе до них, і мушу признати, що мені рідко коли й де довелось зустрічати таких добрих, щирих і симпатичних людей, яких я зустрів в Едмонтоні. Але про це буду говорити пізніше, а тим часом треба пошукати для себе й для своєї родини помешкання. Мої Шановні Читачі й без моїх інформацій добре знають, як то тяжко було знайти добре помешкання в Канаді чи й Америці “на скору руку.” Отож і тут мені довелось з великими труднощами знайти аж надто непривітний апартамент і, перевізши з Торонто свою сім’ю, розташувався в ньому “на нове життя” . . . Було воно дуже непривітне у своєму нутрі, але за те “назовні” радувало нас надзвичайно. Як я вже зазначив, Едмонтонські громадяни надзвичайно милі, товариські й сердечні люди. З перших же днів прибуття моєї родини до Едмонтону, нас запрошували на обіди, вечері, на спеціально уряджені вечеринки, із співами й різними забавами. Та й не диво, бо Едмонтонська українська громада складалась з самих так званих професіоналістів, як купці, промисловці, фабриканти, адвокати, доктори, книгарі, готельонаймачі і т. ін. До парафії належали тільки ці люди, і лише дві особи робітників. До церковного уряду належали: Боднарук — голова, поштовий урядовець; І. Шевчишин — рек. секретар, урядовець стейтового парламента; М. Михайлишин — фін. секретар, фабрикант; пан Михайлюк — скарбник, адвокат.

Як бачимо, церковний уряд складала сама “еліта,” найсвідоміші люди цілої громади, і здавалось би, що кращого бажати не було потреби, але в нас, українців, ніколи не буває все в порядку . . . Отож і Едмонтон не був окремим винятком з цього нашого “правила.” Як церковний провід, так більшість парафіян, просто з незрозумілих причин та будь-якої логіки, дивилися на свого священика, як на свого наймита-раба, який, на їхню думку, мусить виконувати цілий ряд своїх і не-своїх обов’язків, але за все це має права на рівнорядне, з пересічним парафіянином, матеріальне життя. Та місіонерів-священиків не вільно застановлятися над такими дрібницями; не

застановлявся і я над ними довго, а, скріпивши серце, брався до праці. В Едмонтоні була своя Рідна Школа, до якої ходило понад 35-ть душ діточого доросту. Усі ці діти говорили гарною українською мовсю, що треба віднести на рахунок української свідомости батьків цих дітей.

Ми з дружиною зараз же стали в проводі навчання в цій школі. Окрім того, я заснував при нашій парафії ще Недільну Школу, до якої зараз же вписалося й ходило пересічно 40 душ. І тут учительськими силами був я, моя дружина, й пані Т. Лазарович. За короткий час цю школу можна було назвати зразковою. До цього спричинилося, окрім, безперечно, ідейно-жертвенного учительського складу, ще й цілий колектив учнів, який рідко де мені доводилось зустрічати. Поминувши вже всі, чисто українські прізвиська учнів, це були діти виховані, не на літа мудрі, цікаві знати минувшину Рідного Краю. Все це спонукало мене написати спеціально для них п'єсу "За Україну," в якій на провідних ролях були виведені наші Великі Князі, Гетьмани, Поети, Письменники та визначні діячі нашого минулого; до них я долучив ще відомого в цій Америці й Канаді нашого сучасника артиста-балетмайстра В. Авраменка. Після довгої й мозольної праці над кожною особною ролею наших малят, серед яких не бракувало навіть нашого 6-тилітнього сина Юрка, п'єса була поставлена. На саму виставу, окрім місцевих інтелігентів-громадян, прибули: професор Н. Григорієв, В. Авраменко та інші.

Про успіх самої вистави не буду розводитись, але, окрім GRATULACIЙ для автора п'єси, була найбільша подяка **радість та втіха велика батьків дітей**, що брали участь у моїй п'єсі! "Нам не снилось щоб наша мала дитина так гарно відіграла свою роль," -- захоплено-радісно говорили вони мені. І це була для мене найбільша нагорода!

І так минав наш, "мед з полином" час в Едмонтоні, і здавалось, що він минатиме так без яскраво означеного кінця . . . Та ось одного разу, після Неділі Митаря й Фарисея, зайшов я з П. Лазаровичом до канцелярії адвоката, він же й скарбник церковного уряду, п. Михайлюка. Не встигли ми й переступити порога його офісу та привітатися, як п. Михайлюк накинувся на мене з докорами, що я "дозволив собі в церкві, у своїй проповіді зневажити його, порівнюючи його особу з особою Фарисея!" . . .

-- "Цей Ваш випад у мою сторону зауважив не тільки я

сам, але й моя жінка твердить те саме, про що можете зараз же переконатися,” --- кричав пан меценас, --- “і я не дозволю Вам більше повторювати таких випадів!”

Я всіми силами намагався переконати пана Михайлюка, що і Неділя Митаря й Фарисея є **для всіх однакова**, і моя проповідь пригадка людям про цих двох людей з причти Ісуса Христа **стосується До всіх людей**; що мене тільки дивує, чому пан Михайлюк вибрав **для себе якраз Фарисея, а не Митаря**, але всі мої аргументи залишилися “втуні”: пан Михайлюк залишився при своїх переконаннях.

Вийшовши з офісу пана Михайлюка, ми з паном П. Лазаровичем нагородили себе й віддячилися п. Михайлюкові таким щирим та сердечним сміхом, який бува, викликає у людей лише гра геніяльного актора-коміка. Таким невільним, — (поза межами своєї свідомости!), — актором був того дня для нас п. Михайлюк. . . --- “На злодієві шапка горить,” — одночасно повторили ми з п. П. Лазаровичем стародавню поговорку і знов сердечно сміялися. Цей “ксантипівський” епізод, як і кожний такого роду епізод, не залишив по собі жодного сліду, й ми продовжували свою культурно-освітню працю на всіх ділянках Едмонтонського життя, в якому домінуючу ролю відігравав той же Інститут ім. М. Грушевського, який, під умілим провідом свого ректора пана П. Лазаровича, зумів виховати своїх учнів на повноцінних, свідомих українських громадян. Мені рідко коли доводилось зустрічати такого неперевершеного педагога-методиста, промовця-трибуна й диктора. Про П. Лазаровича говорять, що він ходяча Енциклопедія. Його реферати й промови на публичних виступах, це була небуденна наука, що назавжди залишається в пам’яті слухачів, та прекрасна музика в будові речень, дикції й бездоганно логічній пов’язанні. Обдарований самою природою такими дарами, п. Лазарович помножив їх десятикратно, коли згодом виїхав до своїх рідних українських професорів у Чеську Прагу за рідними науками. Та коли вже я нагадав про п. Лазаровича, то й дозволю собі тут же закінчити про нього.

П. І. Лазарович був наіменованій під новий 1948 рік Королівським Дорадником. Титул Королівського Дорадника надає Король устами свого Уряду або намісника. Відзначення надається тим членам адвокатської професії, що виявляють ініціативу й активність не тільки на правничому полі, але й в ширших колах громадської праці, і які нічим не сплямували свого

імени, ані професійного звання. Пан Лазарович здобув собі добре ім'я в правничих колах, про що свідчить хоч би й те, що його в 1952 р. вибрано було президентом Товариства Адвокатів в Едмонтоні.



П. Лазарович.

правничі курси в Саскачеванському університеті і в 1927 році одержує з цих наук ступінь Б. А. Правничі студії доповнює й докінчує в Едмонтоні і потім вступає до адвокатської лави.

Закінчуючи свої милі спогади про незабутнього П. Лазаровича, не можу промовчати ще й про українські самостійницькі з'їзди. Такі з'їзди відбуваються щороку то в Інституті ім. Петра Могили в Саскутуні, то в Інституті ім. М. Грушевського в Едмонтоні. Ці з'їзди я назвав би скорше Парляментом у вузчому значенні, бо на них з'їзджаються представники всіх професій, як представники Рідної Школи, Церкви, науковців, адвокатів, купців, промисловців, фермерів і т. д., до партійних лідерів включно.

Головним провідником тих з'їздів до 1935 року був В. Свистун, при тісній співпраці таких визначних діячів, як: о. С. Савчук, о. В. Кудрик, Мирослав Стечишин, Петро Зварич, П. Лазарович, Ю. і М. Стечишини, ген. В. Сікевич, та багатьох інших. Усі вищезазвані люди—це великі українські патріоти, запальні промовці, з уст яких можна було почути найсмисливіші думки,

велику й непереможну віру в краще майбутнє нашої поневоленої Батьківщини. Ця їх віра, поза всяким сумнівом, передавалась усім присутнім слухачам. На жаль, я не нотував собі всього, що доводилось почути на тих з'їздах, а тому і обмежувюсь лише коротеньким спомином про них.

* * *

І знов пливають дні за днями, за щоденними турботами в Едмонтоні та за культурно-освітньою працею серед наших найменших . . .

І ось одного дня несподівано дістаю відомості з Форт Вілліяму, що там культурне й громадське життя цілком завмерло, що навіть церква замкнена вже яких три місяці; що Духовна Консисторія призначає до Форт Вілліямської парафії священників, яких громада не бажає прийняти, та жадає мого поновного призначення. Про це все Духовна Консисторія деякий час мовчала, але нарешті, не маючи іншого виходу, повідомляє мене, що Ф. Вілліямська громада домагається мого призначення до неї. Слідом за цим і о. Савчук пише мені, що все залежить від мене: залишитися в Едмонтоні чи переїхати до Ф. Вілліяму. Слідом за цим прийшло прохання і від цілої Ф-Вілліямської і Вест Фортської громад, з сотками підписів громадян, щоб я переїжджав до них; з цим же проханням були надіслані мені гроші на переїзд, і обіцянка кращих умов життя.

Признаюсь щиро, що така несподіванка створила для мене тяжку проблему до розв'язання! . . . Як я вже згадував, матеріяльне положення моє в Едмонтоні було може аж надто невідрадне, але за те тут багато таких людей, з якими не тільки працювати було легше, але й після праці, в розмовах можна знайти розраду та душевне задоволення, чого в Ф-Вілліямі не було. Порадившись із своєю дружиною, ми вирішили залишити Едмонтон і виїхати до Ф. Вілліяму. Церковний уряд звернувся до Духовної Консисторії з проханням залишити мене в Едмонтоні, але все це прийшло запізно для мене, бо за той час я вже повідомив Ф. Вілліямську громаду про свою згоду переїзду до них і вже в цю неприємну гру вмішалась совість моя, з якою я ніколи не розлучався. Нарешті надійшов день розлуки з Едмонтонською громадою. Це було 26-го березня 1928 року. Парафіяльний уряд, разом з усіми прихожанами та із студентами Інституту, на чолі зі своїм ректором, влаштували на пошану нам з дружиною прощальний вечір, з товариськими забавами та співами, а під кінець і з промовами. Прийшла чер-

га й на нашу вдячну промову. Першою дякувала моя дружина, а потім і я. Ми радили шановному громадянству Едмонтону жити в згоді, та єдності й братній любові, бо “де любов, там і Бог,” а “без Бога ні до порога!” . . Така громада не може НЕ ШАНУВАТИ й свого духовного провідника! . . Наприкінці я пророкував їм, що з бігом часу та з допомогою таких висококультурних провідників у їхній громаді, едмонтонська громада мусить, і то гостро відчуту потребу духовного життя; мусить, кінцець-кінцем зрозуміти заповідь Христову, що “Не хлібом єдиним буде жив чоловік, а і Словом Божим”; а відчувши таку шляхетну й християнську потребу, здвигне, на честь собі і Славу Божу, величавий Храм Господній, до якого прийдуть навіть і ті, що тепер блукають самопасом . . . І збулось “речення” мною в той час, бо ось тепер, — коли пишу оце рядки, Едмонтонська громада збудувала величаву катедру, вартість якої обраховано на \$250,000!



Українська Греко-Православна Катедра Св. Івана
в Едмонтоні, Алберта, Канада.

На другий день після прощального вечора з парафіянами Едмонтону ми з дружиною були запрошені Ректором Інституту П. Лазаровичем на такий же вечір до інститутської бурси. Приняття було скромне, невибагливе, але ж ми були серед сотні молоді, серед тепла, любови й пошани сердечної, якої не можна заступити жодними багатствами, та серед якої й старі люди молодіють! І тут були промови — Ректора й студентів але й ці промови, своєю безпосередністю та чистосердечністю, зворушували нас до сліз. І скромні дарунки для нас цієї милої, української родини були для нас найдорожчими!

Прощаючись з нашими дорогими господарями з невимовним болем у серцях та бажаючи нашим студентам досягнути найвищих становищ у новій країні їхнього поселення, ми й не думали про те, що один із тих студентів—І. Дикур досягне фотелю федерального посла в Оттавськiм Парляменті в році 1948-м*)

І так залишаємо ми соняшну Алберту.

*-В 1934 р., коли я був на парафії в ЗДА, я одержав від Едмонтонської Православної громади запрошення стати у них парохом. Признаюсь, так хотілось було лишити Америку і поїхати знову до Канади, яку ми завжди згадували з любов'ю), де й люди набагато краще ставляться до наддніпрянців, де й життя церковне і громадське ліпше організовано, але . . . страшила нас далека, далека дорога, страшила зима, і я, подякувавши, відмовився.

ФОРТ ВІЛЛІАМ. КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ПРАЦЯ В НЬОМУ. ЛИСТИ Й ГАЗЕТИ З КИЄВА. ВІДЧИТ.

Те, що я застав у громаді Форт Вілліаму, не дасться описати; коротко кажучи — **повну руїну!** Від'їжджаючи з цього міста в 1926 році, я залишив у ньому налагоджене та зорганізоване життя в парафії та довколо неї. Тепер цього всього не було і в помині! Попередній священник наробив такого лиха, що вимагало довгої й наполегливої праці, бодай трохи, направити зруйноване та позбутися й самого лиха . . . Найбільше вражало те, що за час душпастирства мого попередника багато парафіян залишило нашу церкву та перейшло до сусідів... Форт-вілліамська громада чекала на мій приїзд до них щось коло шести місяців часу.

Життєвий шлях місіонера дуже тернистий, місійна праця його аж надто тяжка, але з неї "немає ворота," ані збочення, бо лише один нерозважний крок може знівечити всі пляни й задуми місіонера, а до його власного імени "наклеїти етикету" громадянина нижчого порядку! . . . Завжди свідомий такої перспективи, я й тут, — у Форт Вілліамі, як і в усіх попередніх містах моєї праці, тихо й спокійно взявся виконувати свої обов'язки.

Як я вже вище зазначив, Ф-Вілліамська громада чекала на мій приїзд майже шість місяців часу; увесь цей час церква була замкнена, новонароджені діти не хрещені, заручені пари молодят чекали вінчання, і навіть одна померла жінка шість днів чекала на свій похорон. Вирівнявши всі ці залежності, я вже 1-го квітня 1928 р. відправив першу Службу Божу, й у своїй проповіді закликав громадян до поновленої церковної і культурно-освітньої праці у школі та, взагалі, в усьому українському громадському житті. І в цьому відношенні не можна було скаритись на Ф-Вілліамську громаду, бо незадовго закипіла праця в парафії й в Просвіті, наслідком чого постав знов мішаний хор, який пізніше придбав собі заслужений розголос і славу навіть поза межами самого Ф. Вілліаму, про що згадаю ще пізніше. Хор і драматичний гурток працювали в повній братерській згоді, солідно й солідарно учащали на проби співу та

заплянованих до вистав п'єс, а тому й незадовго ми вже могли, майже щонеділі, відбувати в залі своєї "Просвіти" різні власні підприємства, - - тобто мистецькі імпрези, не поминаючи й усіх національно-державних свят та академій на честь наших великих та заслужених людей. Не можу тут поминути й наших "вечорів сміху," які мені довелося скомпонувати за намовою наших просвітян. Просидів я над цього рода "композицією" щось із два місяці, укладаючи мініатюри скечів та жартів "на злобу дня," вишколюючи своїх аматорів "на справжніх артистів." І треба признати, що такого рода жанри найбільше припадають до вподоби нашим людям, а тим більше, коли конференсьє, здібний аматор, не шкодує гострих та влучних дотепів. Таким здібним конференсьє на першому вечорі сміху був молодий аматор І. Драбинястий.

Уже сама поява його на сцені викликала загальний сміх цілої аудиторії, не говорячи вже про сміх "до сліз" протягом усього часу його конференсьєрки. Словом, перший вечір сміху пройшов з великим успіхом і його довелося повторити ще раз, хоч й з трохи дещо зміненою програмою. Цей другий вечір провів уже другий конференсьє, аматор С. Пуляк. Як і Драбинястий, С. Пуляк вив'язався із своїх завдань прекрасно. Одною з потішних точок цього другого вечора була інсценізація нашої стародавньої пісні: "Та куди-ж їдеш, Явтуше," --- музика О. Кошиця. Ролю Явтуха виконував п. В. Деренівський, а ролю Явдохи --- Б. Цибульська. Виїхали вони на сцену малим візочком, запряженим двома великими псами, яких я випозичив у буковинця Таназка. На возику сиділа ця "оригінальна" пара й виспівувала свої ролі, об'їжджаючи довколо не дуже велику сцену декілька разів. . . Мені рідко коли доводилося чути такий голосний, такий непогамований сміх, переповненої людьми залі! Описати його з усіми "охами" та "ахами" треба великого майстра слова й стилю, а тому я й закінчую на цьому опис того веселого вечора. Але мене такі веселі вечорі не тільки дуже втомляли, але й не давали естетичного задоволення, і тому я, підрахувавши всі артистичні сили, задумав взятися за постановку нашої невмірущої опери "Запорожець за Дунаєм." Купивши партитури цієї опери, я, насамперед, почав сам студіювати її та готувати себе самого до режисури та диригентури, а коли все це поборов, бодай в межах моїх спроможностей, --- розписав та роздав ролі вибраним аматорам. Багато води до моря утекло з доколичних озер Форт Вільяму від першої

нашої проби “Запорожця за Дунаєм” до першого нашого публичного виступу на просвітянській сцені; не мало я пошарпав нервів своїм аматорам, не менше й вони пошарпали їх мені, але, кінець-кінцем, 24-го січня року Божого 1930-го ми відіграли цю оперу. У головних її ролях виступали: п. Зіньків в ролі І. Карася; Б. Цибульська — в ролі Одарки; перший — прекрасний бас і друга — прекрасний сопран. Музичний провід: фортепіано Анна Венгер та скрипка — Петро Венгер (брат і сестра). На мою долю випало, і режисерство і капельмайстерство. Про успіх наш нехай говорить той факт, що ми змушені були повторити наш виступ в переповненій залі Просвіти два рази не тільки у Форт Вілліямі, але й на Вест Форті. Тут, до речі, треба згадати, що в цей час до нас завітала наша сенаторка до Варшавського Сенату та редакторка “Жіночої Долі” в Галичині, пані О. Кисілевська. Наша Просвіта вшанувала цю високу гостю її теплим словом та концертним виступом хору; пані сенаторка виголосила популярний реферат про змагання галицького народу під Польщею до своєї волі та про участь у тих змаганнях і галицького жіноцтва. Після концерту наша громада запросила достойну гостю до православної залі, в якій улаштована була в її честь загальна вечерея, що пройшла в дуже сердечній гутірці та у висловах надій на наше краще “Завтра.”

У нашому Форт Вілліямі, здавен-давня англійці уряджували сільсько-господарську виставку. У моєї дружини з'явилась думка заснувати на тій виставці і свою українську секцію та виставити там зразки нашого народнього мистецтва, як вишивки, писанки та різні інші ручні мистецькі роботи, що прикрашували наші хати та взагалі наш український побут. Щоб провести в життя цей задум, були скликані загальні збори до Форт Вілліяму. Усе жіноцтво Вест Форту та Порт Артуру, разом з жіноцтвом-Союзом Українок Форт Вілліяму схвалило задум моєї дружини та ухвалено перевести його в життя цього ж таки року. Ще задовго перед самою виставкою українське жіноцтво зібрало поміж українським громадянством все, що тільки було найкращого з нашого народнього мистецтва, а коли була одержана згода від англійців уділити на виставці і для нас місце, все зібране було перевезене до нашого павільйону і уложено в декілька відповідних груп, що в загальному творили прекрасний образ! Упродовж цілого тижня коло нашого павільйону стояло повно народу-чужинців, що з подивом

і признанням оглядали наші мистецькі речі, а спеціально призначена українка-інформаторка пояснювала чужинцям про способи виробу та призначення речей в українському житті.

На другий рік наше жіноцтво “пописалось” на цій же виставці ще краще, бо деякі з них одержали й нагороди за свої речі.

Взагалі ж треба визнати, що як у Форт Вілліамі, так і в Вест Форті та Порт Артурі, найкраще та найінтенсивніше працювали жіночі організації на всіх ділянках українського життя, не жалуючи ані часу, ані найтяжчого труду. Різномодні імпрези, з рефератами, деклямаціями та сольо-співами, все це робилось за ініціативою та участю цих жіночих організацій; а зібрані гроші на тих імпрезах, в більшості пересилались, як жертви на народні цілі, до Старого Краю. Окрім того, ці ж самі жіночі товариства допомагали грошми нашій Просвіті та Рідній Школі при ній. Особливо самовіддано та жертвенно працювало жіноче товариство ім. Ольги Басараб у Форт Вілліамі, у проводі пань: Т. Лисої, Б. Цибульської, Е. Венгер, А. Чехової та моєї дружини. Жертвенно працювало жіноче товариство і на Вест Форті. Поруч цих жіночих організацій, крокував і наш Ф-Вілліамський хор, який з часом набирав все більше розголосу та заслуженої, хоч і льокальної слави. Про нього дуже прихильно заговорили й в цілому місті та почали запрошувати на виступи в міських залах. Перший концерт для англійської публіки відбувся в центрі міста ситі гол, з повним успіхом, як моральним, так і матеріальним. Прибуток з цього концерту ми призначили на допомогу в музичних студіях нашій молодій та талановитій скрипачці Марії Тасюківній, що в той час була в матеріальних клопотах.

У цій же самій залі наш хор виступив ще раз, а потім уже і в англійськiм Клубі “Елкс” та в одній великій англійській церкві.

Одного разу в Порт Артурі відбувся великий фестиваль, на якому виступило понад десять, переважно церковних хорів. На цей фестиваль запросили й наш хор, уділивши йому лише три точки: Канадійський гимн та дві українські пісні. Про всі виступи нашого хору в “Таймс Джорнал” за 24 березня, була надрукована дуже мила рецензія, яку я й передруковую тут в українському перекладі з “Українського Голосу,” з деякими скороченнями:

— “Хор, у строкатих народніх строях, дав таку інтер-

прептацію народньої пісні свого рідного краю, що на довгі часи вона останеться живою в пам'яті слухачів, а отець Білон доказав, що він диригент широких симпатій і надзвичайної музичної сили . . . Український Хор — це честь для Форт Вілліяму, це музична інституція, якій пари нема в місті. Початком і заключенням програми вчорашньої ночі були селекції, що їх відспівав хор. В найбільшій мірі співаки віддали інтерпретацію кольористих народних пісень свого рідного краю. Надзвичайно прекрасні були крещенда й демінуенда, а ніжну рівновагу задержано в кожній пісні. Баси творили визначне тло для тенорів і сопранів, а цілість враження була якнайприємніша. Дух одушевлення народньої пісні виконано якнайніжніше. о. Білон — це провідник небувалого магнетизму і здається, що він в стані видобути із своїх співаків якнайбільшу силу.”

Друга рецензія в тій же газеті професора музики МекАвея, з 24 квітня того ж року така: — “Ті, що чули о. Білона хор, були здивовані й захоплені, знайшовши таку гармонію музичної новості на порозі величі. Але пісня,—це спадщина України. Навіть сама історія тієї країни зберігалася в піснях. Заспівайте лише, і перед вами воскреснуть цілі століття. Старинні боги, сила християнства, гірка судьба панщизняна, туга за волею, життя, смерть, лицарство, любов, вкорінені піснею навіки в серцях тих людей, котрих ніяка неволя не могла побороти! Не зважаючи на всі жорстокості свого історичного життя, Українці не зневірилися у красу Господнього світу, і свою непоборну віру в ту красу перелили у свої пісні.”

Третя рецензія того ж самого професора і в тій самій газеті, з 26 квітня: — “Український хор під управою о. Білона — краса вечора. В барвистих національних строях, під магнетичним проводом свого провідника, одушевлені співаки проявляють життя степів України багатством народньої пісні. Радість, смуток, соняшне тепло, мороз, селянин, козак, навіть стебелінка, що росте в полі—все народ-співак виразив у своїй пісні. Ніде на цілому світі нема такого багатства мелодій. Ті, що чули українські пісні останніми часами, зачарувалися враженням і вислідом такої гармонійної цілості!”

Останній виступ нашого хору був у великій залі в Порт Артурі 8 травня 1930 р. Там виступали, між іншим, всі Порт Артурські та Форт Вілліямські хори, і ось в додаток до вище

згаданих щирих та справедливих спостережень чесних та холодних критиків англо-саксонського походження, про останній виступ хору, хай послужать нижченаведені слова з Порт Артурського часопису з 9-го травня 1930 року, як вершок признання хорові. Тим більшу вагу значення мають ці рядки, бо їх висловив такий авторитет, як Алфред Гвайтгед, доктор музики з Монреалу: “Я чував російський хор в Нью Йорку, а так само російський хор в Монреалі, але я ніколи не чув чогось такого величного, живого, повного радості й пориву, як та зворушуюча, екстатична пісня цього прекрасного хору, так здібно веденого отцем Білоном.”

Було надруковано ще декілька похвальних рецензій про наш хор канадійських музикологів, але я обмежусь лише на цих і то тільки, щоб підкреслити значення нашої пісні, як пропагандивного чинника серед чужинців, як єдиного в той час шляху до контакту з ними, а разом з тим і можливості ширшої інформації про наш Рідний Край, про народ та його високу культуру.

* * *

— “Бодай хоч крихітку землі із-за Дніпра того святого святії вітри принесли,” — благав наш геній Шевченко у пустині Кос-Арала на засланні, і мені здається, що мало між нами знайдеться таких “ізгоїв,” розсіяних тепер уже по цілому світі, які б не просили у Господа **того самого!** . . . Не можу собі навіть уявити такого сина чи доньки з посеред тих же ізгоїв, щоб, разом з тим же нашим генієм, не благали Господа: “Дай же, Боже, Милосердний, хоч на старість стати на тих горах окрадених . . . Хоча серце замучене й поточене горем, принести і положити на Дніпрових горах!”

Після закінчення наших тяжких Визвольних Змагань, блукаючи “світами,” і я завжди просив Всевишнього про ту ж ласку для мене й для моєї родини, але поки ТЕ прийде, я весь час контактувався листовно із своїми братами та сестрами, що залишилися в моєму рідному Василькові. Від них я дізнавався, як то московські большевики відібрали (“конфіскували”!) наш хутір, як “переселили” всю нашу родину з нашого прекрасного домика до брудної, занедбанної хати. Перечитуючи всі ці відомості в листах моїх рідних, я тисячі разів ставив перед самим собою питання: **за що й пощо** вигнали большевики мою родину з рідної хати? Адже до великих “буржуїв,” експлуататорів “чужого труда” і тому подібних “паразитів” наша

родина не належала! Був у нас хутір 5-ть десятин землі, з тисяччю й двома стами овочевих дерев, та невеличкий ставок у саду з різнородною рибою, шість десятин луку сіножатів, хата в місті і садок коло хати. Все це разом може й виглядало трохи “буржуазно,” але ж це все було придбане тяжкими зусиллями моїх батьків, насаджено (сад) їхнім власним трудом, упляновано та приведено до культурного вигляду їхніми власними силами! . . . Була ще й в нашому хуторі й криниця з “ключевою водою,” яку місцеві лікарі визнали за лічницю проти шлункових недуг, але ж і ця криничка була викопана трудами моїх батьків, а не “експлуатованим трудом пролетарія”! І дике, несамовито дике, та до безмеж розперезане ленінське “грабь награбленное,” ніяк не підходило до добра моїх батьків, а все ж таки було пограбоване! . . . Нічого не помогли й поїздки та благання моєї сестри Олімпіяди аж до тодішньої столиці Харкова перед большевицькими вельможами, — не допомогло нічого! . . . І ось ця дика руїна нашого родинного гнізда, що й до цього часу переслідує мене, зродила в мені думку просити свою сестру про пересилку мені отої крихітки рідної землі, землі моїх батьків, мого Рідного Краю! Довго я на неї чекав, але нарешті вона прийшла по довгих перипетіях та волокитах з большевицькими поштовими урядовцями. З листа сестри я довідався, що большевицька пошта боялась відправити за кордон навіть малесеньку коробочку з землею; треба було з плачем доказувати поштовим урядовцям, що в Канаді доживає свого віку старенька бабуся, та що то вона просить прислати їй рідної землі, щоб забрати її на той світ із собою; і лише після цього коробочка з землею була ними прийнята і я достав її. Та коли вже я розповів про ту крихітку землі, де я родився, де пройшли мої дитячі й юнацькі літа, де кожне деревце нашого прекрасного саду, яке росло й розвивалось та цвіло рожево-білим цвітом разом з моїми рожевими мріями та надіями, та які й тепер з цілим садом “стоять перед моїм духовим зором” в усій своїй красі й величі непорушними та незнищені північним дикуном — “старшим братом,” — я доповню свої спогади цілою своєю колекцією цілої Соборної Землі нашого Великого Краю. Отож, маю у своїй колекції тепер землю з Великої України, з могил Січових Стрільців із Львова, що переслала мені мати п. Федора Луцева, та з Земель Прикарпаття, які переслав мені о. Андрій Кість.

Теперішній нашій “змодернізованій” та — Боже борони

— “зінтернаціоналізований” молоді може видаватися все це за “застарілий сентимент,” за “романтику минулого віку,” але ж мені вільно тоді спитати цієї, хоч би тільки “змодернізованої” молоді: А ЗАЩО Москва вимордувала ГОЛОДОМ сім мільйонів нашого народу? А защо заслано в сибірські тундри десятки мільйонів того-ж нашого народу? А защо вистріляно та різними способами вимордовано сотні наших письменників, поетів, науковців, десятки тисяч священників, та звичайних культурно-освітніх робітників? І, нарешті, защо наш Рідний Край, закріпачений, поливає кров’ю та сльозами свою землю? ТІЛЬКИ за цей сентимент! Тільки за любов до отієї “крихітки” рідної землі, де родились і вмирали наші прадіди великі, де в добрі і розкоші та на вольній волі жили колись діди наші, де й ми, — вже тепер останні могікани, — боролись упродовж чотирьох літ за ту землю та за Вольную-Волю нашу! І мені здається, що ніхто не позбудеться серця свого, напоївши його чужою блекотою, витиснувши нею чистую й святую кров батьків своїх; а ця святая й чиста кров батьків наших ніколи не дасть забути заповіту Великого Пророка нашого: “Хто Матір забуває, того Бог карає!” . . .

А тепер вернімося ще до моїх писемних зв’язків з моїми рідними в Україні. На мою просьбу сестра моя, Олімпіяда, переслала мені Євангелію, Требник та Молитовник видання Всеукраїнської Православної Церковної Ради. Час-від-часу одержую я й від братів різні газети та журнали, пересилку яких большевики не забороняли, як то робили з пересилкою грудочки землі . . . З тих усіх, що я одержав тоді (часи “НЕП-у”) газет та журналів, пригадую такі: “Пролетарська правда,” “Комуніст,” “Правда,” “Ізвестія,” “Селянська Україна” та багато інших. Видавались вони в Києві, Харкові, Василькові, Білій Церкві, Москві та Ленінграді, — одні українською, інші російською мовами. З часом деякі з перечислених газет перестали приходити до мене, але “Пролетарську правду” я одержував аж до закінчення ганебного процесу над членами “Союзу Визволення України.”

Усі ці газети я перечитував від першого до останнього рядка, підкреслював червоним олівцем найпекучіші для нас місця, а трохи згодом повиписував все те до окремого зошита, додав до тих місць свої коментарі, і так створився “наочний свідок” большевицького панування на наших землях. (Ще раз нагадую, що то були часи “НЕП-у,” коли в Україні перево-

дилась так звана "українізація," коли ще можна було критикувати дещо, що діялося в усіх урядах, установах, на фабриках, заводах, по школах і навіть у війську. І ось з цього матеріялу я й уложив свій відчит-реферат для Ф-Віллїямської громади).

Добре підготувавшись для свого виступу, я визначив день та годину, місце відчиту; добре розрекламував через афішки та своїх просвітян, через жіночі організації, та почав обмірковувати про всі можливі "несподіванки" з боку місцевих большевиків-комуністів під час самого відчиту. Моїм шановним читачам треба не забувати, що це було в 1928 р. у Канаді, де в ті часи тяжко було знайти не тільки міста чи містечка, а навіть фарми, де б не було наших, запоморочених большевицьким комунізмом людей, де б бракувало "змонтованого гнізда" чи "ячейки," де не вільно було б свобідно, без ризику голосно висловити свою державницьку, українську думку! Ми ще й тепер читаємо в канадійських газетах про різні бешкети "залишків від попередніх молодців," то що ж говорити про той злочотий час?! Можна було сподіватися найнеприємніших та непочитальних вибриків від тих, воістину темних людей, аж до фізичної розправи включно! Ото ж треба було творити свою "оборонно-виконавчу ексекутиву," яку ми і створили з наших просвітян з паном К. Чеховим на чолі, і, як то побачимо з дальших рядків, створили не надаремно.

Надійшов і день мого виступу. Переходячи через усю залю "Просвіти" до свого місця на сцені, я зауважив серед переповненої людьми залі й тих, від яких ми сподівалися всіляких неприємностей. Уже на самім вступі свого реферату я попередив овоїх слухачів, що назвав його "Життя в Радянській Україні" і що весь матеріял до нього я взяв виключно з тих же радянських газет, що оце приніс із собою, та що бажаючим вільно буде, після мого реферату, переглянути їх та наочно переконатися, що все сказане мною не видумка.

Окрім цих моїх вступних пояснень, виступив і предсідник К. Чеховий з проханням до всіх присутніх вести себе під час реферату, як то подобає свідомим громадянам, та що після реферату вільно буде кожному звертатися до мене по пояснення. І треба визнати, що частину реферату що зайняв повних дві години часу, наші большевики сиділи тихо та вели себе пристійно, аж доки я не дійшов до різнородних утисків, надуживань та знущань з нашого народу большевицьких вельмож з Кремля. Ось тут і почалась большевицька "катавасія"... Ви-

крики — “брехня, буржасні вигадки” мішалися з тупотом ніг, стукуванням кріслами і т. п.

У першому ряді залі сидів большевицький вожак товариш Семьоноф, якому я доручив для перевірки моєї правди в рефераті цілу пачку газет, з яких я написав свій реферат; але й це нічого не допомогло, як не допомгла й пропозиція нашого розпорядчика — “залишити залю всім тим, кому наша правда недовподоби.” Бешкет продовжувався вже до самого кінця реферату, з більшим чи меншим галасом. Та все ж таки, хоч з великими труднощами, реферат я докінчив.

На цьому мені хотілось би і скінчити мої спомини про цей мій та моїх просвітян виступ (бо ж і вони приймали активну участь у ньому!) з правдивою інформацією про тяжке становище нашого народу під большевицьким пануванням, коли б можна було поминути, тепер уже загально відому методу боротьби з своїми противниками большевицьких “школярів,” та ще в тих часах нічим і ніким необмеженої большевицької сваволі на всіх просторах Заокеанії. . . Отож до методів зірвання протибольшевицьких зборів та виступів на тих зборах з правдою про них, окрім дикого галасу робленого всіми можливими способами й засобами, большевицькі “школярі” послуговуються аж надто крилатими фразами, як: “брехня, буржасні вигадки і т. п. І коли з першою метою (галасом) можна було боротися, то знов таки, друкованим словом з тих же большевицьких газет “школярів” не переконали, бо перечитавши газету ті “бідаци” (інакше й не можна назвати наших задурманених людей) твердили, що й “ці газети надруковані не на радянській Україні, але тут в Канаді, буржасними націоналістами!” Таку саму нісенітницю твердив і їхній вожак Семьоноф. Цей самий Семьоноф, після закінчення мною реферату, “викликав мене на дебату з ним,” але я відповів йому, що дебатовати з такими людьми, які біле називають чорним, а чорне — білим, це однаковісінько. що товкти воду в ступі, або решетом напувати коней.

Як і кожную нашу імпрезу, так і ці збори ми закінчували нашим національним гимном-співом цілої зібраної громади. Уже з першого півречення “Ще не вмерла” вся громада вставала з місць і до останнього слова гимну залишалась у такій позиції. Так було й тепер, і лише наші комуністи демонстративно сиділи! . Але не довго, бо наша адміністративна ексекютива в одну мить, схопивши за шиворот, чи як то називали у Форт

Вілліямі — за обшивку, поставила їх на ноги, залишившись на цій “варті” до самого закінчення гимну. Коли ж потім комунарі затягнули “повстаньте гнані і голодні,” то також в одну мить вони вилетіли з нашої залі аж на вуличний хідник, де вже не було охоти продсвжувати початого інтернаціоналу! . . А на підлозі залі залишилися чоловічі кашкети, жіночі капелюхи і тому подібна “комуністична гардероба”... Усе це не могло залишитись без “помсти” для нас узагалі, а для мене зокрема. При зустрічах зо мною на вулиці, вони просто плювали, а згодом зробили на мене писемний донос до Києва, що, мовляв, я одержую з України радянські газети і за це, у своїх відчитих знеславлюю радянську владу. Цей донос мав такі наслідки, що не тільки радянські друки перестали приходити до мене, але й моя родина була покарана за висилку цих друків, — про що мене повідомила моя сестра. Але й цього було мало нашим комунарам; їм залежало ще й на тім, щоб за всяку ціну підірвати мій авторитет у нашій громаді та приневолити мене “сидіти тихо.” Для цього вони написали до “Українських Робітничих Вістей” у Вінніпегу пашквіль, що ніби то я, за похорон бідної жінки, “зідрав 50 доларів,” хоч це була явна неправда, бо цей похорон дійсно бідної жінки, я вчинив без єдиного цента, не взявши навіть положеної суми на церкву! Що більше: муж померлої був причетний до тієї ж розбишацької групи комунарів, але я ніколи не змішував своїх душпастирських обов’язків не тільки з політикою, але і з ніякими іншими громадськими справами.

Спочатку я хотів зігнувати цей пашквіль, але, — як каже наша стара приповідка: “добра слава дома лежить, а погана — світами біжить” . . Довелось мені поїхати з нашим церковним урядом до вдівця померлої жінки та вже від нього почути, що я не взяв з нього ані цента. Маючи незбиті докази большевицької брехні, я передав справу адвокатові Я. Арсеничу в Вінніпегу. Мій адвокат зажадав від редакції “У. Р. В.” або \$20,000 за вміщення пашквілю, або спростовання його, та перепрошення мене за образу тим пашквілем. У найближчій же числі “У. Р. В.” помістили жадане моїм адвокатом спростовання та перепросили мене за неправдивий допис, надрукований ними без належної перевірки.

* * *

І. КОВТАЛЮК. Незадовго перед моїм виступом з рефератом у Просвіті до Форт Вілліям прибув з краю І. Ковталюк і

зараз же посів учительську посаду у школі нашої “Просвіти.” Спочатку І. Ковталюк просто дивував мене своєю байдужістю не тільки до загально громадського життя, але й до своїх обов’язків . . . Відвідуючи його час-від-часу, я завжди заставав його в ліжку . . . Помешкання його було таке ж “байдуже” до всякого порядку й охайности, як і сам господар, і до самого себе, і до цілого оточення. Але на другий день після мого реферату І. Ковталюк приходить до мене й просить мене ласкаво випозичити йому весь той радянський матеріал, з якого я уложив свій реферат. Я з охотою передав йому все, що мав, і Ковталюк, подякувавши, пішов. Незабаром він залишає своє учителювання та їде, — як він на прощання сказав мені, — по всій Канаді.—“Як, чого?”—питаю я.—“А ось поїду, поїду по всій Канаді з рефератом—“Життя на Радянській Україні”... І дійсно, І. Ковталюк об’їхав цілу Канаду з цим рефератом, який, своєю новою тематикою та вмінням Ковталюка виголошувати та інтерпретувати його, все більше й більше набирал розголосу. Найбільші залі, в яких виступав І. Ковталюк, завжди заповняли не тільки робітники та інтелігенція, але й фермерів ніколи не бракувало.

Хто в ті часи бодай один раз виступав з таким рефератом, той мусів добре знати, яка це тяжка й невдячна праця! Так звані дебати, часто переходять всілякі межі пристійности й кінчаються кулачними “змаганнями!” Зазнав їх не мало й І. Ковталюк, але й немало поруйнував він комуністичних “гнізд” своїм патріотичним запалом та словом любови до свого народу; бувало й таке, що зараз же, після реферату, десятки людей відхрещувались від московського дурману й переходили в ряди українських національних груп. Словом, треба справедливо признати за І. Ковталюком велику освідомлюючу роботу, яку він виконав у цілій Канаді. З легким серцем можна повітати його нашою Честью та Славою за його труд. Але “все йде і все минає” . . . У своїх розїздах І. Ковталюк зустрів десь свою суджену, одружився з нею та фермерує у Ватерфордї, Онтеріо, але церковними і громадськими справами тепер не цікавиться.

* * *

ТАНАЗКО КОСТЕНЮК з Буковини. До нашої парафії належав і старий Таназко Костенюк з Буковини. Приїхав він до Канади щось понад сорок літ тому назад, але, ані канадійське темпо життя, ані його народній побут не мали на Таназку жодного впливу: залишився він таким-же незмінним, яким і прибув

до цього краю, таким і відійшов на інший світ! Жодна фізична праця не вабила Таназко Костенюка, але тому, що треба-ж з чогось жити, то Таназко береться до “бізнесу.” Способи й засоби його бізнесу такі-ж оригінальні, як і сам Таназко. Десь роздобув Таназко двох великих собак, назвав “Баба” й “Роба,” вимайстрував для них невеличкого візочка на літо, а на зиму такі-ж санчата, і почав маршувати по ресторанах та готелях; збираючи всілякі відпадки-недоїдки із столів різnorodних та різнонаціональних споживачів нашого Ф-Вілліяму. Привізши все зібране до своєї хижі, яку сам собі побудував, з невеличким хлівцем для свиней коло неї, Таназко розподіляв все те на дві групи: що ліпше для себе, що-ж гірше — для свиней. Підгодувавши трохи свиней, Таназко сам їх різав, смалив, потрошив, а потім продавав буковинцям. Ціле місто знало Таназко, а вже про дівчату нема що й говорити. Побачивши його ще здалека поруч свого візка з запряжною псів, вони збиралися цілою ватагою й викрикували своє улюблене: “Таназку, Таназку, — кеч мі. . .” На ці напасти Таназко огризався неперемінливою лайкою, а часом і “стріляв” у напасників камінням, що мав у візочку на всякий випадок. Був у Таназко ще один “бізнес,” який можна вже назвати “Великоднім.” Отож на Великдень Таназко ходив по хатах і обливав жінок та дівчат звичайною водою. Заходив Таназко із своїм “кропилом” і до нашої хати та поливав тією ж такою водою мою дружину. За це його нагороджували різними святочними ласощами.

Нарешті наш Таназко помер. Справили ми йому громадно дарований похорон. . . Але яке ж було наше здивування, коли ми побачили Таназко в труні. . . За життя завжди обдертий, завжди невмитий-брудний, в домовині Таназко лежав “мов князь”: новісіньке убрання, біленька випрасована сорочка, нона краватка! . . . Близькими інформаціями про “асистентів” при його смерті, я не цікавився, як не цікавився й залишеним Таназковим “спадком,” але гадаю, що він належав до тих диваків, які, проживши ціле своє життя в невимовній нужді та бруді, залишив по собі й “деякі грошові збереження.”

**АРХИЄПИСКОП ІВАН, АДМІНІСТРАТОР о. С. В. САВЧУК, О.
В. КУДРИК. МИРОСЛАВ СТЕЧИШИН. В. СВИСТУН.**

Владика Іван, щороку, в травні чи в червні місяцях, приїздив до Канади на візитацію православних парафій, і перебував тут до кінця жовтня. Наслідками своїх візитаций Владика Іван був завжди вдоволений, бо в особі о. митрата С. В. Савчука мав прекрасного адміністратора, який ніколи не занедбував своїх адміністративних обов'язків.

Наші канадійські українські громади ставилися до Владики Івана завжди з великою пошаною та прихильністю, любили слухати його надхненні й палкі проповіді про любов до своєї Церкви, до свого поневоленого народу, про згоду й братерство в громадах, “бо все це веде,—говорив Владика Іван,— до зміцнення та сили нашої Віри Христової, а в кінцевім результаті — до Волі нашого поневоленого Народу!”

У кожній парафії, після Богослужб Владики Івана, відбувався спільний бенкет, на якому вже виступали з промовами і місцеві громадяни та провідники церковних урядів, але й тут Владика Іван залишав для себе останнє слово, яким приводив всі житейські розбіжності до одного знаменника віри в Бога, любови до рідної Церкви й рідного народу в неволі та братерства-братнього серед громад вірних. Все це разом взяте — проповіді, спільні бесіди з людьми під час бенкетів — творило для Владики Івана таку милу атмосферу, в якій він відпочивав тілом і душею після всіх турбот та невигод і матеріальної нужди в Америці. Сам Владика говорив про свої візитації в Канаді, що вони були для нього вакаціями з повним фізичним та душевним комфортом. Нераз Владика говорив, що він приїжджає до Канади “на курячу смерть.” Це означало, що впродовж усього часу перебування в Канаді, його неодмінно гостили лише курятиною! . . . “За цих шість місяців свого перебування в Канаді, я ‘переплив море курячих розсолів та перебрів гору курячого м'ясива,”—жартував Владика, від'їжджаючи з Канади, -- але я з великим жалем покидаю все це, не говорячи вже про милих і дорогих мойому серцю українців Канади”! . . .

о. С. В. САВЧУК. о. С. В. Савчук така видатна постать у церковнім і громадським житті українців Канади, що я вважаю не тільки за приємність, але й за громадський обов'язок уділити на сторінках своїх споминів більше місця для цього заслуженого священнослужителя, у якого є невичерпана енергія до праці.



о. д-р С. В. Савчук. у майбутньому, він вирішує посвятити себе служенню рідній Церкві та рідному Народові. В 1920 році висвячується в сан священника і, майже з перших місяців свого священства, стає в адміністративнім провіді Української Православної Церкви в Канаді, в якому й перебув повних 30 літ, — тобто — аж до Надзвичайного Собору в 1951 році, на якому було обрано Митрополита Іларіона Головою Церкви в Канаді. Та праця о. митр. Савчука не обмежується лише прекрасним та зразковим адмініструванням церков у Канаді, бо його бачать українці на всіх ширших зборах, різно-ініціативних нарадах, — словом на всіх ключевих позиціях, звідки народжувалось, розвивалось і пульсувало українське життя в Канаді. На всіх з'їздах Інститутів Петра Могили в Саскатуні, М. Грушевського в Едмонтоні, на з'їздах Українських Самостійників, о. митр. Савчук завжди присутній і завжди виголошує свої палкі, патріотичні реферати. Але о. митр. Савчукові “все було замало” тієї громадської

Десь у 1899 році, батьки о. С. В. Савчука привезли свого трилітнього сінка з Галичини до Канади. Уже в початковій школі маленький С. В. Савчук відзначився непересічними здібностями та любов'ю до науки, а тому й батьки його не пожалували, ані свого труду, ані грошей, щоб їх синок закінчив не тільки середню, але й вищу школу. І ось з маленького С. В. Савчука виростає перед нами в повному розквіті молодих сил студент університету . . . Саме перед закінченням своїх університетських студій, що відкривали о. Савчукові широкі можливості

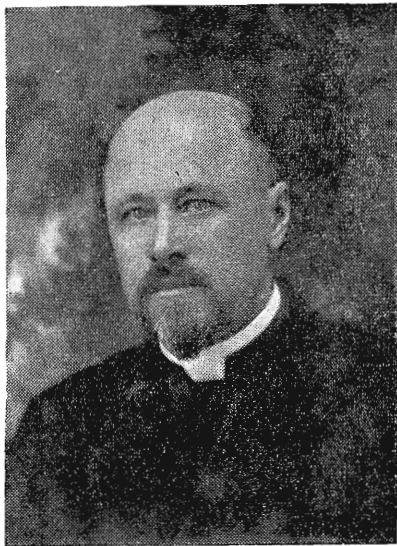
праці. Як неперевершений спостерігач і знавець людських душ чи — точніше — психології мас, — він бачить зором своєї неспокійної душі весь примітивний побут та ще більше примітивний образ думання українських громад в Канаді—“незораним перелогом,” він береться за редакторство журналу “Вістник,” в який, упровдовж повних 18-ти літ вкладає всю силу свого слова, все своє знання, всю свою душу! Його любов до рідної Церкви й до свого Народу “аж надто голосно кричать” з кожного написаного ним рядка, з кожної проповіді в церкві, з кожної промови на всіх українських зборах, чи навіть принагідних сходинах. Коли постав Комітет Українців Канади (КУК), ми і там бачимо о. митр. Савчука в почесній ролі заступника голови КУК, в якому він працює й по нинішній день, з повною посвятою сил і знання.

Однією з найважливіших подій в житті УГПЦеркви в Канаді було засновання колегії Св. Андрія Первозванного в 1946 р. в м. Вінніпегу, за ініціативою о. С. В. Савчука.

За величезні труди о. митр. С. В. Савчука для добра української Церкви, Колегія Св. Андрія вшанувала його почесним Доктором.

Прот. ВАСИЛЬ КУДРИК. Передусім, треба спеціально підкреслити 44 роки журналістичної праці о. В. Кудрика, і то праці, для пропагування й закріплення віри Христової в лоні Української Православної Церкви в Канаді й поза її межами. Не будши ще священником, о. В. Кудрик у новозаснованім Видавництві “Український Голос” в 1910-м році, стає першим його редактором і в цьому органі готує ґрунт до засновання Української Православної Церкви в Канаді. В 1921 році о. В. Кудрик приймає, як целебс, сан священника, але й тоді не занедбує своєї журналістичної праці для добра нашої Церкви. В 1924 році засновується нове видавництво з релігійною тематикою, “Вістник,” за редакцією о. Д-ра С. В. Савчука, і о. В. Кудрик стає його постійним співробітником аж до 1941-го року, коли о. С. В. Савчук передає редакторство о. Кудрикові. З часу перебрання редакційного проводу “Вістника,” о. В. Кудрик вкладає в нього всі свої сили та знання, весь свій запал церковного діяча. Часто цей “Вістник” виходив заповнений майже виключно працями самого редактора, і кожна стаття в ньому сповнена великою любов’ю до свого народу та любов’ю й правдою до Христової Православної Церкви. І тут о. В. Кудрик працює 13 літ,—тобто аж до вересня місяця 1954-го року,

що з попередніми роками й дає 44 роки журналістичної праці о. В. Кудрика.



Прот. В. Кудрик.
великий філософ Григорій Сковорода.

* * *

Крім цих двох визначних священиків о. С. В. Савчука й о. В. Кудрика, треба сказати, що й інші священики, що їх я залишив у Канаді р. 1930, всі вони, за деякими винятками, були високо ідейні, ентузіясти й несли сан священика достойно й гідно.

Приймаючи сан священика, вони знали, що їхнє життя буде тернисте, убоге, але, не зважаючи на це, вони з великим запалом і любов'ю за поміччю Божою стали в лави духовництва, працюють і тепер на ниві Христовій, не жалуючи своїх сил.

У більшості -- піонери--священики присвятили своє молоді життя, всі свої сили справі організації православних громад.

Скрізь вони, бідуючі, горюючі, сіяли добрі зерна, і ці зерна пишно зійшли: Канадійська Церква має поверх сто тисяч вірних!

Справді треба дивуватися, яка то в них була непереможна віра, сила та ентузіязм до праці!

Однак, треба дати велике признання й світським особам: учителям, адвокатам, докторам, фермерам та робітникам, без

яких не можна було б усе це організувати та утримати.

Найбільше поклали у Винограднику Христовому своєї праці такі священники: о. митрат Петро Самець, за участю й допомогою якого побудовано одну з найкращих церков у Торонті.



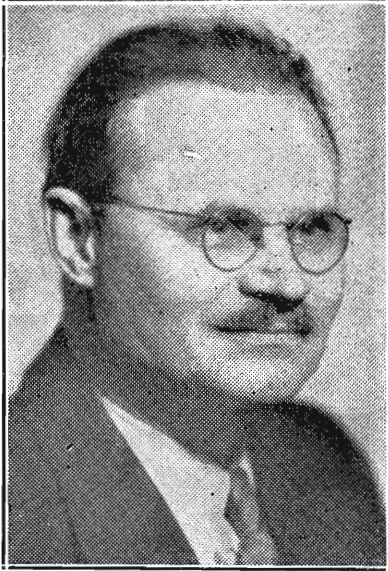
о. митр. Петро Самець.

Визначний священник і о. митрат Володимир Слюзар, що вже 30 років без перерви парох катедри в Монреалі.

Надзвичайно багато сил, енергії та праці поклали на організацію парафій о. митрат Єремія Грицина, о. прот. Дмитро Стратійчук, о. прот. Степан Гребенюк, бл. пам. о. прот. Іван Кусий, о. Петро Мельничук, що їх імена золотими літерами будуть записані в історію Православної Канадійської Церкви.

МИРОСЛАВ СТЕЧИШИН. Це ніби ідеологічний двійник о. В. Кудрика, “душа й промотор” “Українського Голосу,” в якому

друкувалися його до того прекрасні, сповнені глибоким змістом та широким розмахом політично-дозрілої думки, статті, що навіть Канадійська столиця Оттава перекладала їх англійською мовою та передавала своїм міністрам, як зразковий матеріал! Для нас же, українців, статті М. Стечишина, були протягом довгого часу прекрасною, всеобіймаючою школою, як під оглядом загально-національним, так і загально-освітнім та церковним. Мені рідко коли доводилось зустрічати такого палкого патріота, неперевершеного журналіста та такого ж трибуна на прилюдних виступах! Словом, це була людина “з іскрою огню того святого,” яким М. Стечишин запалював найчерствіші серця своїх слухачів!



бл. п. Мирослав Стечишин.

ції, що видавалась “ратами,” тобто, нерегулярно й не тоді, коли цього вимагало саме життя, а тоді, коли “напливала передплата,” — не давала йому змоги навіть пристійно одягнутися, придбати собі убрання, бодай на прилюдні виступи! В такому, жалюгідному матеріальному стані, я й залишив його серед багатотисячної громади в Канаді, якій він служив всім своїм еством!

Велике діло виконав М. Стечишин у канадійській українській громаді у справі порятунку потоплюючих душ у комуністичному морі Канади; не одна сотня українських родин завдячує йому своє національне усвідомлення та теперішню свідомість батьківської віри й приналежності до свого великого народу! . . . Не раз слухала М. Стечишина і наша Форт-Вільямська громада, і гадаю, що й вона, так як і я, ніколи не забуде цього “апостола правди і науки,” бо забути його не можна!

Матеріальне становище М. Стечишина, як кожного чесного патріота - ідеаліста, було дуже вбоге! Мізерна платня в редакції, що видавалась “ратами,”

ВАСИЛЬ СВИСТУН. Вагався я довго — чи вводити в сім'ю

канадійських діячів ще й цього “героя наших днів,” але тому, що це дуже маркантна постать, яка відіграла немалу роль у тодішньому громадському житті, а ще й тому, що так ганебно закінчила свою роль, вирішив відвести й для нього пару рядків у своїх споминах. Приїхав до Канади В. Свистун як протеже митроп. Андрія Шептицького. Працював він у Вінніпегу в Елеваторській Спільці і весь свій заробіток “пускав на біржу.” Але щастя не сприяло йому, і він завжди програвав. Ця програ призводила його до приватних позичок, які часом сягали тисячі доларів, але це не спиняло Свистуна: він грав і далі. На Церковних Соборах Свистун відіграв не останню роль, проводячи в життя свої “вноски, пляни” і т. п. У громадському ж житті, це був просто диктатор! Все, що сказав Свистун, те й мусіло бути зроблене. Підстави для цього у пана Свистуна, — нема де правди діти, — були, бо то він був одним із перших основоположником Інституту ім. Петра Могили в Саскатуні; бо то він був один із перших піонерів повстання УАПЦеркви в Канаді; нарешті, то він вніс свою немалу працю в початки організації Союзу Українських Самостійників. Усе це разом створило особі Свистуна великий авторитет, і він використовував його скрізь і завжди, де тільки траплялась нагода до цього. У церковних справах демагогія Свистуна була така всесильна, що вороги нашої Церкви не тільки язиками називали її “Свистунівською,” але друкували цю назву по своїх газетах. Кінець-кінцем, це призвело до того, що Церковний Собор гостро осудив “діла” Свистуна та ухвалив не менше гостру догану, а пізніше (в 1935 році), повторний Собор і змусив Свистуна зовсім відійти від нашої Церкви. З цього виник судовий процес, який пожег немало грошей та завдав не менше й моральної шкоди.

Залишивши українських самостійників, В. Свистун, переходить до організації українських націоналістів, але, пробувши деякий час, раптом покидає їх та братається з місцевими большевиками. І починаються нові “проповіді” Свистуна: що Україна, в складі ССРСР є вільною федеративною республікою, чи пак, “правдивою незалежною державою,” а тому всі канадійські українці повинні об’єднатися з комуністами, і т. д., і т. п. У 1954 році В. Свистун виїздив в Україну на “всесоюзне свято воз’єднання України з Московщиною” (300-ліття), і поїхав не як звичайний собі Свистун, а як “предсідник канадійського товариства культурного зв’язку з Україною”! Побував Свистун не тільки в Києві, а навіть і в “самому ” Кремлі — у самого все-

сильного Хрущова, від якого одержав навіть нагороду, у “формі” золотої медалі.

В. Свистун “погуляв” в СРСР цілих три місяці і повернувся знов до Канади для дальшої “роботи на старшого брата!”..

ВАСИЛЬ КОРОЛІВ-СТАРИЙ. ГРЕКИ. ВІД'ЇЗД ДО АМЕРИКИ.

ВАСИЛЬ КОРОЛІВ-СТАРИЙ. Читаючи паризький "Тризуб" в кінці 1929 року, я звернув увагу на заклик нашого письменника і діяча Д-ра Василя Королева-Старого, який подавши страшні новини, що в Подебрадах на Чехії серед наших студентів недопомоговців є поважне число хорих на сухоти і що такі студенти, кандидати на державнотворчих робітників наших, фактично голодують, зазначив, що їх треба негайно рятувати, і просив надсилати поміч.

Ця новина мене пригнобила. Серед студентів Подебрадської Господарської Академії було велике число й моїх братчиків, що перебували зо мною в польських таборах.



Василь Королів-Старий.

у нас розпочалось жваве листування.

На допомогу студентам цим відгукнулись Галичина й Буковина і зложили яких 50,000 чеських марок. Студенти звернулись до В. Королева написати ще й до Американських газет про допомогу. В. Королів надіслав мені зворушливу статтю "Подорожні при столі," в якій яскраво описав наші Різдвяні звичаї і звертався до наших товариств і громадян, щоб стали

Не раз ці студенти надсилали з Подебрад свої лепти на пресовий фонд РНВ і мого видавництва "До Світла," і я, перечитавши цю статтю В. Королева, просив дати дозвіл на улаштування концерту на допомогу студентам недопомоговцям. "Просвітяни" завжди гуманно ставились до таких імпрез і, якщо не помиляюся, на цю добру ціль прийшло \$50.00. Крім того і Вестфордська Просвіта, на моє прохання, відгукнулась та зложила \$45.00. Ці гроші я післав до В. Королева. З того ча-

хрещеними батьками ; обрали собі одного із студентів на хрещеника, що потребує допомоги, та опікувались би ним.

Цю статтю я надіслав до газети “Свобода” і до “Українського Голосу” в Канаді, але, як виявилось пізніше, ніхто не зголосився бути за хрещеного батька, ніхто з Америки не надіслав ані цента на цю добру ціль. В. Королів, це велика постать серед нашого громадянства, і варто дещо подати про цю ідейну і поважну особу. Він народився і жив у Диканьці на Полтавщині, де батько його був священиком. Цю прекрасну місцевість описав наш славний письменник М. Гоголь (“Вечори на хуторі коло Диканьки”). Батько його розвивав з дитячих літ у нього любов до праці, мистецтва і всякого ремесла. І, справді, В. К. багато дечого вмів: малювати, будувати, навіть шити й варити. Батько віддав його до духовної бурси, де він разом з С. В. Петлюрою вчився і товаришував з ним. Закінчивши Полтавську Духовну Семинарію, він вступив до Харківського Ветеринарного Інституту і став ветеринарним лікарем. В 1905 р. його за революційну діяльність посадили до тюрми, де він просидів 100 днів, і заборонили жити на Полтавщині. Він переїхав до Києва, де прожив до року 1919.

Якби В. К. обрав за фах мистецтво, до якого мав неабиякий талант, він став би популярним малярем. Однак, з мотивів ідейних вибрав ветеринарію, бо бачив, що селянинові дорожча корова ніж дитина, але на громадській ниві працював переважно як письменник, та видавець. З 15-ти років почав видавати ілюстрований часопис “Плахта” і співробітничав у кількох газетах, із студентських років фактично не випускаючи пера з рук аж до своєї смерті. Писав все українською мовою під різними псевдонімами. Всіх книжок і брошур видав поперх 75, з них лише на еміграції 25. В. К. багато писав для дітей, як в Києві, так і на еміграції, а для юнацтва написав “Чмелика.” Читаеш цей роман з таким захопленням, як ото в молодечих роках читали ми Жюль Верна. Участь у громадській житті В. К. брав з часу переїзду до Києва, де був фундатором “Просвіти,” у газеті “Рада,” що видавав Е. Чикаленко, працював на посаді секретаря замість Симона Петлюри. Найважніша була його праця — це організація і провадження Київського видавництва “Час,” що постало з його ініціативи. Найліпшу його книжечку “Сколотічебник,” продано поперх 100,000 примірників. Большевики і тепер друкують її, без згоди автора. Його учителями на українській громадській і письменницькій праці були Борис

Грінченко, та Євген Чикаленко. Ще перед війною В. К. переконався, що українська справа пиняво зростає; через те він вирішив, що кожен український патріот мусить прагнути до заможности, бо ж як такі одиниці становлять багатий і сильний народ. Він разом з М. Синицьким почали фактично з нічого провадити комерцію та підприємства, і, нікого не скривдивши, за десять літ праці доробились мільйонів. Перед еміграцією до Чехії В. К. мав власного майна поверх одного мільйона доларів. Він мав на думці ужити ці гроші на справи національні, та, на жаль, не довелося.

В 1918 році Всеукраїнська Центральна Рада призначила його на посаду господаря Шевченкової могили. Він привів у належний порядок могилу, хату, посадив гарні дерева, квіти і на цій тяжкій роботі заслаб й якимсь дивом не вмер. На еміграції все лікувався і помер, коли йому було лише 60-ть років. Листи Королева, то ціла поезія. Вони писані чудовою полтавською говіркою. В них стільки цікавого, він багато згадує про свого учителя “пана” Євгена Чикаленка і про інших визначних діячів. Між іншим, він, наприклад, вимагає упорядкувати могилу нашого славного гетьмана Іван Мазепи, та для цього треба багато коштів, він нагадує часто про вищі школи, про студентів, а в 1930 р. коли большевики знищили фізично всю нашу найкращу інтелігенцію, і знищили нашу церкву, він пише, що нам закордоном треба мати сталу вищу школу, і духовну семінарію, бо ж в Україні нема пастирів. Необхідно робити притулки, захисти, захоронки. Кругом така біда й жах, пише він, що тамошні люди й уявити собі не можуть, а тимчасом сьогодні жодна українська душа не сміє спокійно жити, чи спати. Він журиється Євгеном Чикаленком, який живе у Празі, тяжко хорує й бідує. Оповідає, що Е. Чикаленко хотів було, щоб “Свобода” друкувала його “Щоденник,” який має велику вартість, але “Свобода” відмовилась друкувати. З його листів я дізнався, що він має два вагони книжок, які закупив у Чехії, та большевики захопили Україну і не можна було перевезти. Книги добрі й корисні, але вони гниють на складах вже 11 років. Та не тільки його книжки гниють, але гниють і у Сірого, Вирового, Вернигори, Труби, Ільницького, Олеся і т. д. Видавництва мертві, автори не мають надії на видрукування, махають рукою й не пишуть, падає літературна продукція, тратить на цьому наша культура. А далі пише таке: “Подивіться! такий талановитий поет, як Євген Маланюк, 5 років шукає, щоб хтось дурно

видрукував його книжечку прекрасних віршів. Чи ж можна його обвинувачувати, що не пише? Або Олесь? Або моя дружина, що писала історичний роман з 2-го століття по Христі? Прочитали вчені літератори і кажуть: “Слава Богу! Маємо свого Еберса! А що далі? Може Ви, панотче, спромоглись би організувати продаж наших видань. До американсько-українських книгарень посилати не можна, вони нас окрадають. Мене, наприклад, окрадено на 180,000 чеських корон!”

Такі самі жалі були й в поета Олеся, коли надсилав мені свої поезії для продажу. Про це писав мені і проф. Сірополко.

Або ось читаємо у “Свободі” оголошення: Продається книжка “Українська еміграція” Др. С. Наріжного \$6.50 примірник, тисяча світлин.” Та автор цієї книжки, який живе в Австралії, був здивований, коли дізнався про це і запевняв мене, що він не давав уповноваження тій книгарні продати його книжки і запитує мене: кому книгарня видає гроші за мої книжки? Я погодився послужити пану Королеву-Старому і розповсюджував серед знайомих і духівництва його прекрасну літературу.

Його дружина Наталія, талановита письменниця, великого діяпазону, великої культури. М. і., вона написала популярні етюди з життя святих, цілу серію. Я читав з особливим захопленням про життя Св. Варвари. Наталія Королева надіслала мені “Про життя Василя Великого,” але ми відмовились друкувати тому, що Королева описала св. Василя, як римо-католика, м. т. Православна Церква визнає його за православного. Який жаль, що Королева лишилась в Чехії і мусить підохочувати колгоспниць і свинарок до стахановських виконів.

ГРЕКИ.

Як Америка, так і Канада багаті на різні етнічні групи поселенців; у Форт Вілліямі та його околицях. а навіть і по цілій Канаді оселилось немале число греків, що твердо тримаються своєї прадідівської православної віри. Вони переважно торгують та мають промисли: ресторани, кавярні, крамниці споживчих товарів, до різnorodних овочів включно, — все це в руках греків. І тому греки — матеріально стоять далеко вище за всі інші етнічні групи, включно з нашими українцями. Греки в Канаді мають славу добрих та чесних громадян, а разом з тим і пошану до себе.

У Форт Вілліямі греки мали свою дуже бідненьку, дерев'я-

ну церкву, але й довший час не мали свого священика і мені доводилось часто обслуговувати їх Богослужби. При своїх матеріальних достатках, греки могли б не тільки утримувати постійно свого священика, але й побудувати нову церкву, проте на перешкоді цьому стояла сварлива, неспокійна грецька вдача та байдужість до релігійних практик. Усі ці грецькі прикмети я спостерігав не тільки в Канаді, але й — пізніше в Америці, і смію твердити, що саме ці прикмети призводять їх до розбрату в громадах та розколу в церковному житті, і тільки тому грецькі священики довго не втримуються на своїх парафіях, залишаючи церкву й вірних на волю Божу! Взагалі, греки прокидаються із своєї релігійної та обрядової летаргії лише, — так би мовити, — в конечних потребах, як високоторжественні дні, шлюбні, похорони, уродини, хрестини і т. д., про які я й хочу тут коротенько розповісти.

У Різдвяні та Великодні свята майже всі греки приходили до нашої церкви і мені доводилось співати для них по-грецьки “Христос Воскрес” та виголошувати їхньою мовою малу ектецію, на яку вони відповідали своїм співом. Був серед них і чтець Апостола, грецькою мовою. Але це звичайна річ і про неї не буду розписуватись. Найцікавіші у греків шлюби та хрестини, на які я йшов зо страхом Божим і трепетом велієм; бо під час обводу молодих довколо тетрапода, розпочинається така “баталія,” що хоч тікай з церкви! З усіх боків, і то з усієї сили греки обкидають молодих твердими цукорками. Цих цукорків вони привозять до церкви цілими мішками і все те “вистрілюється” цілими пачками по молодятах, а поруч з ними і по священику! . . . Жодні просьби і грозьби нічого не помагали, лишень викликали сміх та ще більше завзяття в “стрілянні.” Окрім цукорків, кидали деякі греки і срібні монети. Але найтяжчою процедурою вінчання був обвід молодих довколо тетрапода по цілих купах твердих, як камінь цукорках та між цілою зграєю дітей, що вибирали тоді під нашими ногами висипані цукорки й гроші . . . Нераз доводилось мені завважити серед тієї діточої збірноти і свого, трилітнього сина Юрка, який також хотів придбати тоді для себе дарових солодоців.

Кульмінаційним пунктом грецького вінчання є закінчення, — тобто, поздоровлення молодят. Виглядає воно так: Кожний з присутніх на вінчанні грек чи грекиня, підходить цілувати хреста, кладе на тацу доляра для священика, а потім підходить до молодого й б'є його два рази по правій та лівій щоці; як-

що ж жених буває “в літах,” тобто старший віком, то б’ють його сильніше, а молоду цілують . . . “Дякую Тобі, Господи, що я не народився греком,”— молився не раз я в той час, бо і я оженився вже у старшому віці, то й мене не минула б та лиха година . . .

Прикро вражає кожного християнина, коли йому доводиться дивитися на те, як греки тут-же в церкві, натягають на голови капелюхи та з галасом залишають церкву!

Не менше оригінально відбувається у греків і таїнство хрещення, до якого я збирався не з меншим страхом і трепетом. Відбувається воно так: голісеньку дитину кладуть на підлогу та з голови до ніг кум намащує оливою . . . Мені просто трудно передати словами той мій страх, з яким я брав наоливлену дитину до рук, щоб занести її до купелі! Воно було слизьке, як в’юн і треба було надзвичайного сприту в руках, щоби дитина не висковзнула з рук та не впала на підлогу!.. У самій купелі я вже не погружав дитину глибше, — як цього вимагає грецький обряд, бо — з одного боку, боявся втопити її, а з другого — мусів робити по нашому приписаному звичаю, хоч така процедура хрещення могла й не подобатись грекам. Але інакше робити я не міг.



Оксана Білон-Набережна.

Та коли вже я так довго спинився на грецьких хрестинах, то мушу ще згадати й про уродини та хрестини в моїй власній родині. Отож, 4-го квітня 1929 року, народилась у нас донечка, яку охрестив о. митр. С. В. Савчук іменем Оксани, що вже тепер, коли я пишу мої спогади, обдарувала нас прекрасною внучкою, а сама тішиться щасливим материнством.

ВІД'ІЗД ДО АМЕРИКИ. Я вже не раз згадував про нашу культурно-освітню працю не лише у Форт Вілліямі, але й Вест Форті та в Порт Артурі, і ця наша праця ніколи не мала якоїсь перерви, хоч і натрапляла часто-густо на всякого рода труднощі та перешкоди. Головним промотором цієї нашої праці були — хор та аматорський драматичний гурток, за постійної участі в обидвох організаціях місцевого Відділу Союзу Українок. Кожна наша імпреза, чи то хорова-концертова, чи то вистава драматичного гуртка, відбувалась завжди при переповненій по береги залі місцевих і позамісцевих громадян. І це було безперечним показником того, що ми йшли правильною дорогою до об'єднання та до освіти української громади. Але правду каже наша поговорка: “У рода не без Ірода”. . . . Знайшовся він і в нас в особі голови церковної ради п. Моцока, якому, з відомих лише йому самому причин, не подобалась моя праця. Умотивував же п. Моцок своє “несподобання” тим, що, мовляв, я забагато уділяю часу для “Просвіти,” а тим самим і занедбую справи парафіяльні. Ці самі мотиви він, без усяких вагань та скрупулів, виклав у своєму листі до Духовної Консисторії, домагаючись приїзду до Форт Вілліяму адміністратора о. С. В. Савчука. Прибув й о. С. В. Савчук, і на спільній нараді церковного уряду пан Моцок, до попередньої моєї “провини,” додав ще, що я прибутки за найкращі п'єси передавав для Просвіти, а за найгірші для парафії! . . . Це, розуміється, була явна нісенітниця, що не варта була не тільки домагань приїзду адміністратора, але навіть обговорення її церковним урядом, але вже сам факт цієї процедури вніс сам-собою дисонанс у працю та несмак для мене й для мого оточення, і цього несмаку, мені здавалося, що я ніколи не позбудуся у Форт Вілліямі . . . І тут пригадав я собі, як-то не раз Арх. Іван запрошував мене на парафію до ЗДА; окрім того, я, фактично ще й з Європи був призначений парохом до Америки і лише за браком у той час вільної парафії, виїхав на місійну працю до Канади. Отже, на перешкоді до мого переїзду до ЗДА не стояло ані юридичне, ані моральне право моє, і я вніс прохання до Арх. Івана про надання мені парафії в ЗДА, що у скорому часі й було позитивно полагоджено. Залишалась тільки справа візи для переїзду, яку, взагалі було нелегко дістати. Але моя, завжди лукава доля, на цей раз сприяла мені. Якраз тоді Владика Іван повертався з Канади до Америки пароплавом і загостив до мене, а з його допомогою я вже легко дістав потрібну мені візу у від-

повідного консуля. Тут же Владика Іван запропонував мені катедральну парафію у Філадельфії, але я категорично відмовився від ласкавої пропозиції Владики та просив призначити мене на якусь невеличку парафію. Одержавши й на це згоду Владики, я негайно подав прохання до Духовної Консисторії в ЗДА, в якому також просив надати мені лише малу парафію. Незабаром я одержав від Духовної Консисторії призначення на парафію в Монессен, Пенсилвенія. Але виїхати зараз же з будь-якої української парафії в Канаді не так уже й легко, бо наші хитромудрі люди ніколи не поспішають з різнородними церковними потребами та потребами, а вже з охрещенням народжених дітей і поготів. Отож, коли парафіяни довідались про мій запланований виїзд, немало серед них знайшлося й “спізнених Іванів” з неохрещеними дітьми, і я змушений був виконати цей мій обов’язок до кінця. Та коли вже я зупинився на хрестинах, то мушу вже розповісти про них дещо ширше. Отож наші буковинці уряджують хрестини точно так, як і весілля. Готуються до них заздалегідь, запрошують не менше 2—3 пари кумів, а багатії й 10—12 пар, і сама церемонія хрещення продовжується цілу годину часу, бо ж треба дати кожному кумові й кумі піддержати дитину бодай пару хвилин. Не легка це праця для священика, але за те й дуже вдячна, бо кожний кум і кума складають священикові за цю церемонію по одному доляру. Під час же хрещення, всі куми стоять попарно з довгими запаленими свічками, обгорненими кількаярдовими крижмами з дорогого краму, пов’язаного різнокольоровими стрічками, з квітами.

Після скінчення обряду хрещення, починається забава, але ж яка забава! Іноді тягнеться вона два-три дні, з “многим-множеством” горілки, пива й вина, не говорячи вже про різні-родні страви та потрави! . . . Але кульмінаційним пунктом цього хрестинового весілля є обдаровання охрещеної дитини “на панчішки,” до якого закликає присутніх старший кум, обдаровуючи хрещеника перший, переважно \$20.00! І ось тут починається “баталія,” — хто кого “збетує,” тобто перевищить подарунками. Кінчаються ці дарункові змагання “на панчішки дитині” нерідко \$500.00!

Фіналом цього небуденного торжества наших буковинців є музика (цимбали з бубном) і танці до самого ранку. Улюблений і найцікавіший танець буковинців — аркан. У ньому вони показують неперевершене мистецтво рухів та завзяття, і я з великим вдовolenням та захопленням придивлявся цьому танцю.

Ще гучніше справляють буковинці весілля. Не зважаючи на тогочасну депресію, весілля їх не терпіло ні на чому, не згадуючи вже про подарунки рідні та гостей для молодят. Пригадую собі одно весілля буковинців із села Кучерова; якщо пам'ять моя не зраджує мене, то на одному з тих весіль було зібрано для молодих \$900.00!

Взагалі, в моїй пам'яті про цих наших людей залишилися найкращі спомини! Не зважаючи на те, що серед них було дуже мало письменних, що жили вони чи не в найгіршій біді, у власних, але бідненьких хатках на так званому "Колдоку" (передмістя Ф. В.), але взаємини наші й співжиття моє з ними були найкращими, нічим і ніколи не збаламучені.

Упоравшись з усіма своїми "вольними й невольними залеглостями" при Форт Вілліямській парафії, почав я готуватися до далекої дороги на нову парафію в Америці. Прикро було розлучатися із своїм дорогим хором, драматичним гуртком, з моїми співробітниками-просвітянами, але найприкріше було те, що наш Адміністратор о. С. В. Савчук був невдоволений з мого від'їзду до Америки. Та волею-неволею довелось і йому і мені погодитись з тим, що вже сталося . . .

Перед нашим виїздом, Просвітяни улаштували нам прощальну вечерю, на яку зібралося й чисельно громадянство та яка пройшла в милій гутірці-споминах про довершену нашими спільними силами культурно-освітню, мистецьку й загальногромадську працю у Форт Вілліямській громаді, та моєю заохотою до Просвітян не занедбувати ніколи розпочате нами діло.

Із окремими промовами виступали: М. Венгер, К. Чеховий та С. Цибульський, який, після своєї щиросердечної промови, просив прийняти від Просвітян шкіряну течку, додавши при цьому, щоб я побажав у майбутньому повернутися до них, то вони зараз же й перешлють мені гроші на подорож до Форт Вілліяму.

Пан С. Пуляк прочитав свого присвяченого мені вірша.

Від Жіночого Товариства Форт Вілліяму вітала й прощала мою дружину п. Текля Лиса, обдаровуючи її цінним дарунком.

Подякувавши Просвітянам, Жіночому Товариству та всім громадянам ми, другого дня, — тобто 26-го вересня 1930 року, виїхали до Америки. На залізничній станції нас ждала ще одна мила несподіванка: там ми застали цілу громаду наших парафіян, що прийшли попрощатися з нами ще раз, та обдарували нас на дорогу не тільки всякою поживою та овочами, але й грішми.

ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В КАНАДІ.

Читачам напевно буде цікаво дізнатись, які були перші кроки до відродження Української Греко-Православної Церкви в Канаді та які причини довели до того.

До Канади перша еміграція прибувала в дев'яностих роках минулого століття виключно з Галичини й Буковини. Ця еміграція визначалася тим, що вона була піонерською в повнім розумінні слова. Ці селяни з Галичини й Буковини були найкращими поселенцями в Канаді; таке признание їм дав сам Державний Уряд Канади. Ось ці селяни не тільки збудували з нічого свої господарства, але поклали багато праці на викорчовування лісів, переорання облогів, проведення залізниць та побудовання домів по фармах і містах. Ця еміграція, за малим винятком, була несвідома, неосвічена, майже неграмотна. Деяка частина з них вміла читати й писати, але й ця частина національно свідомою не була. Взагалі, вони всі називали себе "Галиціянами," "австрияками," "русинами," "буковинцями." Були бідні духово й матеріально. Панщина в Австрії затерла їхню національну свідомість.

Однак українські поселенці болюче відчували брак духової опіки, — брак своїх священників і в перших роках свого побуту писали до своїх церковних властей у Львові та в Чернівцях, щоб їм надіслали священників. Проте, ніхто не приїздив, бо священники знали, в якій біді живуть перші емігранти. Коли ж заходила потреба у християнсько-обрядових чинностях, тоді галичани звертались до священників латинського обряду, а часом і до пресвітеріян, а буковинці до московських священників, що їх надсилала до Канади російська місія. Ось ці церковні організації: католицька, російська та пресвітеріянська намагались полонити наших емігрантів та змагались до винародовлення їх.

Таким чином, брак духової опіки призвів до так званої "серафимщини." Почалась вона в 1903 році з того, що якийсь незалежний чи суспендований "єпископ" Серафім (москаль), приїхавши до Канади, взявся висвячувати у священничий сан у-

сякого, хто заплатив йому призначену суму грошей. І незабаром постала велика сила “серафимців,” але довго вони не існували. Серафим міг мати великий успіх між українцями, коли б повів свою працю пляново, але в нього не було ніяких плянів. Незабаром він з Канади виїхав. Українське життя тоді було “гуляй-полем” для всіх, хто хотів на цім полі погуляти . . . Окремо ж, деякі протестантські секти, а вони мали в той час яких 60 “провідників”, заходились навертати українців до протестантизму ще від приходу перших українських поселенців і продовжували свою роботу далі. В 1908 році відбулась конференція серафимівців, на якій було ухвалено викинути всі православні обряди та прийняти протестантські. Деякі серафимівці відреклись і відпали, а деякі хотіли перевести “реформу,” але люди почали від них відпадати. Дехто пішов до католиків, а інші до православних та до пресвітеріян; решта ж стала просто безбожниками, або, так званими “індиферентами.” З того часу серафимівщина була зліквідована.

Саме у той час з’явилися між уніятами французькі та бельгійські місіонери. Цих місіонерів римо-католицькі єпископи почали висилати до Галичини, де вони, навчившись трохи української мови в монастирях о. о. Василіян, переходили на греко-католицький обряд і вертались до Канади вже, як місіонери для галицьких українців. “Курс” української мови, який вони перейшли в Галичині, був такий покалічений, що канадійські поселенці мало-що й розуміли з їхньої мови. Називали вони себе “руска піпа” (піп). Оце “піпа” затрималось в Канаді по нинішній день, з якого постало багато “піпівських” анекдотів. Та уніяти змушені були прийняти “піпів” за своїх священників, у надії, що незабаром дочекаються своїх рідних панотців з Краю. Тим часом “піпи” почали переводити малі й великі зміни у грецьким обряді, чи, точніше кажучи, почали заводити латинський обряд, а разом з тим і почали проповідувати, що **Україна спасення не дасть**, що “вистачить бути лише добрим католиком, і більше людям нічого не треба!” Окрім того, вони забороняли закладати читальні Просвіти, читати Історію України, “Кобзаря” Тараса Шевченка, і т. д. З такої місіонерської “роботи” постало безладдя та невдоволення серед поселенців взагалі. Вони побачили власними очима, що ті чужинці хочуть запанувати над їхньою церквою, над їхньою душею...

І знов поплили прохання до Галицької Митрополії про надіслання своїх священників, але їх не було . . . Залишилась єдина

надія на приїзд самого митрополита Андрія Шептицького, який-єдиний може врятувати їх від чужих опікунів.

Перед приїздом митрополита Шептицького до Канади, французький архієп. Лянжвін, що опікувався уніятами, розіслав листи до своїх священників, у яких просив їхньої праці між “русинами.” Ось деякі вислови з тих листів: “Русини мусять показати себе католиками тим, що віддадуть церковні маетки, а не як протестанти. Вони мусять віддати на руки єпископа всі свої церковні маетки. Першою й найважлишою річчю є, що русини є в злучі з св. Римом, бо записують свої церковні маетки в спосіб, як вимагається від добрих католиків, і приймають священників, яких посилає єпископ тої дієцезії, в якій вони живуть (зн. римо-католицький).

Число руських священників, які могли б прийти сюди, є дуже ограничене (зн. нема целебсів!), ми зі щирістю відзиваємось до тих, в серцях котрих палає ревність для спасіння душ, щоб прийшли нам з допомогою. Тисячі русинів отвирають свої рамена до них і говорять, як таємничі голоси говорили в часах св. Патрика: “Приходи і спаси нас!”

Робота, яку ми започаткували для спасення русинів, дістала благословення папи Пія Х. Ми переконані, що священники (французькі), котрі злучаться з о. Сабуріоном, котрий є головою цієї роботи, спасе велике число душ” . . .

З цього всього бачимо, як “жертвенно” опікувались чужинці нашим народом, як вирішували призначення уніятських священників целебсів, переважно чужинців-французів, як уніяти-українці змушені були приймати священника чужинця, що буде “спасати їхні душі”! . . .

Але і в такому невідрадному стані українці-уніяти і далі підносили протести проти панування над ними французів, і чужинців узагалі.

Нарешті, в жовтні місяці 1910 року прибув до Вінніпегу митрополит А. Шептицький. У своїх проповідях він наказував вірних триматися своєї віри, свого обряду, але прислати з Краю своїх священників не обіщав, мотивуючи це тим, що й сама Галицька митрополія їх має мало. І тільки!

Отже, все залишилось по-старому, — тобто, бути й далі під чужою опікою -- французького римо-католицького єпископа. Та наші поселенці, огірчені такою заявою свого митрополита, і далі домагалися, як свого єпископа, так і своїх священників. І ось у 1912 році, розпорядженням римського папи, був

призначений на Канаду для уніятів “єпископ обряду руського,” Микита Будка. Він був сином селянина, і народ привітав його з великою радістю! Багато тих, що перед тим відступили від уніятської церкви, повернулись знов до неї, бо сподівалися, що з приїздом українського єпископа, всі французькі та бельгійські впливи зникнуть, і що вони будуть працювати лише на користь українського народу. Єпископ Будка запевняв українців, що він звільнить їх з-під впливів чужинців та буде служити тільки для українського народу.

Великою радістю наповнились серця українських вірних, але не на довго! Бо вже 18-го серпня 1913 року “Конгрегація для Східніх Обрядів” в Римі видала й оголосила декрет, яким “упорядкувала дисциплінарні взаємовідносини” між канадійськими єпископатами латинського й греко-уніятського обрядів, як і поміж клером вірних тих обрядів, таким способом, що тим декретом заводився **примусовий celibat** для уніятських священників, а поруч з тим і “дозволялось гр.-католицьким священникам відправляти Службу Божу **на оплатках**!” Той самий декрет заохочував українців уніятів ходити до костьолів, справляти латинські свята, приймати “з побожністю” тайну Євхаристії в латинським обряді, і т. д.

Єпископ Будка прийняв розпорядження Конгрегації Східніх Обрядів з рабською покорою (Див. пастирський лист Будки з 26. III. 1913 року), і тоді стало ясно, що він — слуга Риму, французів та бельгійців, а не свого народу!

В 1915 році, еп. Будка, по нараді з латинськими єпископами, видав “Правила Русько-Католицької Церкви в Канаді.” Ця книжка була надрукована для виключного ужитку “руськими священниками”; продаж її був заборонений, а тому й купити, чи взагалі дістати її тоді було неможливо.

Тут подаю декілька уривків з тих “Правил”:

— “Де нема, ані руської церкви, ані руськокатолицького священника, або де доїзд до руської церкви получений з великими труднощами, можуть вірні руського обряду приноровитися цілковито до обряду латинського, а з того однак ніяк не слідує зміна обряду.” (Стор. 29). І далше: “Вірні русини, навіть в околицях, в котрих є священник руського обряду, можуть у латинського священника сповідатися (Стор. 12).

В іншій місці сказано, що великий хрест на церкві має бути однораменний, що на іконостас має бути “окремий дозвіл” (Стор. 52).

Отже правила мали на меті латинізацію.

В 1917 році, свідомі українці побудували в Саскатуні Інститут Петра Могили. Єп. Будка виступив дуже гостро проти цього Інституту, як рівнож і проти тих, хто його підтримував, і вимагав, щоб цей Інститут записати на його ім'я. З того часу, між єп. Будкою та національно-свідомою частиною громадянства в Канаді, починається не тільки розходження, але й неприхована ворожнеча. Записувати будьяке церковне чи громадське майно на римо-католицьку корпорацію, українці гр.-католики рішучо відмовились. І тому в таких громадах, що не підпорядкувалися розпорядженням єп. Будки, їхні церкви, **по три-чотири роки стояли пустками!** І лише по-хатах уніятські священники відправляли Служби Божі . . .

Ось у яким страшнім стані була уніятська церква в Канаді за тих тяжких часів.

У яким же становищі перебували за тих часів православні українці з Буковини? Російська місія висилала все більше й більше своїх священників-монахів, і вони здобули майже кожную українську громаду, а також ; багато галичан уніятського обряду-, які воліли краще московського батюшку, ніж французького чи бельгійського "піпу"! Російська ж місія, "нафабрикувавши" з галицьких та буковинських москвофілів священників, обсадила ними всі буковинські парафії й через них поширювала свою ідею "єдиної неделімої Росії." Грунт був податливий, і тому московське коріння незадовго глибоко вросло в український ґрунт, задобрений ще до того й московською пресою.

Буковинці й галичани жили між собою по-братньому, кликали одні одних у куми, поріднювались подружнями, і релігійна різниця майже зовсім зникала, затрачувала свою гостроту, а в результаті призводила до свідомости, що всі вони діти однієї Матері. Але там, де залишилися "піпи," чи приходили нові з них, там знов вносився заколот і розбрат; заборонялось брати православних у куми, суворо заказувались "мішані" подружжя, бо православні, мовляв, схизматики, невірні, чи безвірні.

З цього всього бачимо, що від самих початків поселення в Канаді наших людей, між Москвою й Римом велась гостра боротьба, в наслідок якої постав затяжний і коштовний процес між російською місією та католицькою церквою.

Отож для українців залишився єдиний вихід з цього тяж-

кого становища,—це заснувати Українську Православну Церкву в Канаді, що і було започатковано в 1918 році.

Окрім того, вже було зазначено вище, “піпи” римо-католицької єпархії докладали всіх зусиль, щоб гр.-католиків **златиншити** цілком; московська місія не відставала ні в чім, бажаючи змосковшити наших братів та впоїти в них “ідеї єдиної неделімої”; протестанти ж провадили політику найскоршого винародовлення в українців всіх обрядів. З цього всього бачимо, яке невідрадне майбутнє творилось не тільки для гр.-католицької церкви східнього обряду, але й узагалі для всієї української еміграції в Канаді, а тим самим і для українського народу.

І ось, така погубна робота чужинецьких церков приневолила свідоміших українців шукати порятунку для себе. У західній Канаді, в 1918 році, створився Народній Комітет в числі 30-ти членів, який і скликав на 18-19 липня того ж року в Саскатуні, на довірочні збори ширший церковний з'їзд вірних. На цей з'їзд прибуло 150 душ учасників, які й вирішили: покликати до життя власну церковну організацію на демократичних засадах, і що такою церковною організацією може бути лише наша пращідна Українська Православна Церква. На тому ж з'їзді ухвалено такі постанови: 1) Українська гр.-православна церква в Канаді є в злучі з іншими східними православними церквами та приймає ті ж самі догми і той самий обряд. 2) Майно громади має бути власністю церковних громад, і тільки церковні громади можуть ним розпоряджатися.. 3) Усіх єпископів має обрати загальний собор священників та делегатів від громад та церковних Братств.”

Отже Українська Православна Церква організувалась в Канаді головно самими світськими греко-католиками, без участі священників, чи єпископів, яких тоді не було.

Самостійність Канадійської Церкви була навіть зазначена в писемній угоді російськими єпископами Олександром, — родом українець, і митрополитом Платоном в 1919 р. Але під впливом свого духівництва, вони відмовились далі визнавати Українську Православну Церкву.

о. прот. С. В. Савчук, в “Основних засадах УГПЦ, в Канаді” пише таке: — “Коли приступлено до організації Української Православної Церкви, то не тому, що тут не було інших церков і українці не мали де заспокоювати своїх релігійних потреб, а єдине тому, що ті церкви їх не задовольняли ні своєю

роботою, ні ідеологією. Вони для українців були зовсім чужі.”

На прохання голови гр.-православного Братства в Канаді, Українська Православна Консисторія в ЗДА надіслала до Канади своїх священників, саме: о. Лева Кушніра та о. Петра Дмитрика. І це були перші українські православні священники-піонери для організації парафій в Канаді.

На другім Церковнім Соборі, що відбувся у Вінніпегу, Ман., 27 листопада 1919 р. були присутні з Америки: Сирійський митрополит Германос, декан о. Каськів і о. І. Палій. Собор ухвалив прийняти митр. Германоса, як тимчасового опікуна Української Гр. Православної Церкви в Канаді. Цей Собор рішив прийняти в лоно Української Гр. Православної Церкви в Канаді українські гр. православні парафії зі З'єдинених Держав Америки, з її священниками, які бажають цієї злуки. (Резолюція 4).

На цьому ж Соборі відбулося й офіційне прийняття до Української Гр. Православної Церкви в ЗДА, під юрисдикцією митр. Германоса, таких священників: Д-ра Лазаря, Германа, Володимира Каськова, Лева Кушніра, Петра Дмитрика, Івана Палля і до Канадійської Церкви: о. о. Івана Кусого та Дмитра Кирстюка, що залишили російську місію.

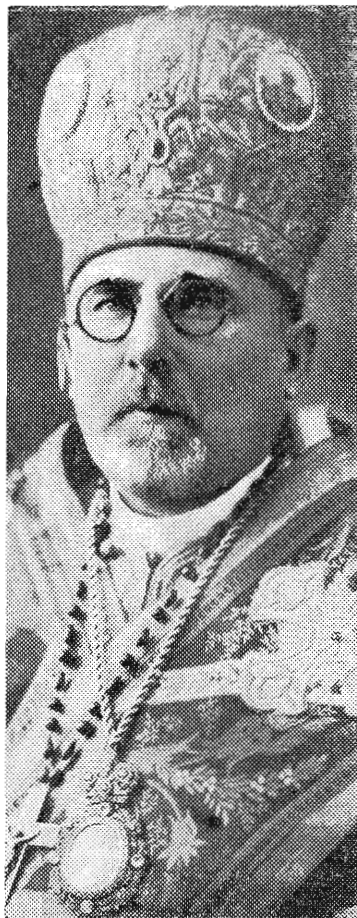
Отже, перед нами дві історичні дати постанови Української гр.-православної Церкви в Канаді та Америці: 28-го грудня 1918 року — Перший Собор в Саскатуні, і другий Собор, на якому вже є присутній митрополит Сирійської Православної Церкви Германос, який, з того часу перебрав тимчасовий духовний провід над Українською гр.-православною церквою.

За весь час очолювання цим митрополитом УГПЦ в Канаді (1919-1924) р.р.), вона вважала себе самостійною, від чужих незалежною, і такою вважав її митрополит Германос.

Цей архієпископ керувався дійсно християнською любов'ю та бажанням допомогти УГПЦ в Канаді. В березні м. 1920 р. митр. Германос висвятив трьох молодих ідеалістів: Семена Савчука (тепер Голова Духовної Консисторії, о. митрат і доктор філософії), Петра Самця (о. митрат і настоятель катедрального Собору св. Володимира в Торонто) і Дмитра Стратійчука.

Але незалежно від цього священничий провід гр.-православної церкви не занедбував старань про “здобуття” **свого єпископа**. Так, в кінці 1922 року адміністратор о. С. В. Савчук їде до Галичини, щоб порозумітися з Митрополитом Української Православної Церкви Василем Липківським у справі іме-

ногання ним єпископа на Канаду. Однак, советська влада о.С. В. Савчука в Україні не пустила. І так минув час аж до 1924 р., коли то до Америки прибув архієп. Іван Теодорович, щоб очолити Українську Автосефальну Православну Церкву.



Митрополит Іван Теодорович.

У липні місяці 1924 року в Йорктоні, Саск., був скликаний Церковний Собор, на який запрошено й архієп. Теодоровича, і на якому він і був обраний одноголосно за Ієрарха Канадійської Української Гр.-Православної Церкви. Місцем свого осідку архієп. Іван обрав м. Філадельфію в Америці, а в Канаді за-

лишився адміністратор, голова Духовної Консисторії о. митрат С. В. Савчук.

Четвертий Собор УГПЦ в Канаді, приймаючи архиєпископа Івана, виразно зазначив, що під його духовну опіку йдеться на тих самих умовах, що й були з митр. Германосом. Про будь-яку підлеглість чи канонічну залежність від УАПЦ в Україні мови не було.

Щодо київських канонів, то УГПЦ Канади ніколи їх не приймала, ні не уважала їх для себе зобов'язуючими.

З цього часу, часу постанови своєї рідної, Української Православної Церкви, починається повернення “блудної пастви” від чужинецького церковного проводу, від росіян, протестантів і, громад уніятської церкви, під опіку своєї, рідної Української Православної Церкви . . . Здавалось, Волею Самого Провидіння число українських церковних громад все більше й більше зростало! І то незалежно від усяких перешкод, яких нечесно вживали вороги Української Православної Церкви. А було ж цих ворогів дуже багато: сектанти-баптисти й пресвітеріяни, москалі, бельгійці й французи на чолі з єпископом Будкою та його священниками, і, нарешті, римо-католики! Атакували вони Українську Православну Церкву у пресі, як “Канадійський Ранок” та “Канадійський Русин,” атакували з амвонів по церквах і костьолох, у приватних розмовах і на всіляких принагідних громадських зборах. Католицькі священники не скупилися навіть у словесних прокляттях на нашу Церкву. Але все це оберталось карою для них самих, а великою користю для української Церкви.

Нашу Православну Церкву уніяти осмішували різними прізвищами: козацька, самосвятська, халдейська, свистунівська, мамина і ін. Уніятські священники говорили, що наші шлюби, хрещення, Причастя — не важні. Вони забороняли своїм парафіянам заходити до наших церков, а хто зайшов, мусів йти до сповіді і покутувати свій “гріх.”

Сам еп. Будка, і його священники, своїм криком, неперебірливими нападами та образами на представників української гр.-православної церкви, перенесених до преси (“Канадійський Русин”), довели до того, що провідники гр.-православної Церкви заскаржили їх до суду. Наслідки для уніятів були дуже сумні, бо суд покарав їх на \$10,000.00, через що єписк. Будка і втратив свій уніятський орган.

Мало того, цей “Канадійський Русин,” орган еп. Будки, в

числі з 30 травня 1928 р. признав правильним існування УГПЦ в Канаді таким висловом: «Історія Української Автокефальної Церкви в Канаді є чесна і чиста. Її засновано на спонтанічне бажання українських народних мас в Канаді. Зв'язь з Українською Греко-Православною Церквою в Канаді Високопреосвященнішого Германоса, Сирійського Митрополита, і теперішня зв'язь Високопреосвященного Іоанна Теодоровича були чесні і пошани гідні та були понад всяке підозріння. Єпископ, священство, провідники Української Автокефальної Православної Церкви в Канаді є поваги гідні. вповні віддані своїй Церкві і віддають з посвятою свою силу для поширення Української Греко-Православної Церкви в Канаді і в користь тих, що до неї привязані, як кожна релігійна група, служать цілям пожаданим серед українських поселенців в Канаді, бо стараються піднести їх на вищий рівень до внеслих ідеалів.»

* * *

Двадцять і два роки архієпископ Іван працював для добра канадійської Церкви, а в 1946-м році на Церковнім Соборі висловив своє побажання залишити свою духовну обслугу в Канаді, порадивши церковному проводові в Канаді звернутися до єпископів-емігрантів у Німеччині з проханням до одного із них приїхати й духовно очолити канадійську Церкву*).

*) Владика Іван в одному з чисел часопису «Дніпро», написав «Про життя й діяльність Гр.-Православної Церкви в Канаді» так: «Життя нашої Церкви в Канаді не мало таких тяжких потрясень, які воля Божа судила перенести нам тут в Америці. Священство в Канаді віддається служенню Богу в самій Церкві, дбаючи перш усього про тих, кого воля Божа привела до Неї, а не про різні схеми, ціль яких змінити природу Української Прав. Церкви. В Канаді, завдяки більш територіяльному скупченню на фармах, не так розсіяному, як у нас в Америці, є змога утворити життя та його інтереси ближче до тих старих традицій, з якими наш народ сюди прибув. Такі старі традиції Рідного Краю, там більш дотримуються, ніж в Америці. Це кладе свою ознаку і на нашу Церкву в Канаді. Вона, порівнюючи по укладу свого життя по своїм інтересам, більш краєва.

Особливі обставини Канадійського життя, дали потребу і змогу розвинути досить сильній і вже місцевій українській інтелігенції канадійського виховання. Переважно, вся вона горнеться до Української Православної Церкви. Цей факт надає Церкві в Канаді громадського інтересу і втягує її в круг інших живих громадських інтересів.

Усі народні з'їзди, як, наприклад, з'їзд Союзу Українських Самостійників і інші, відбуваються при живій участі церковних робітників».

З цією метою о. Д-р С. В. Савчук незабаром виїхав до Німеччини, де Собор єпископів УАІЩ дав свою згоду на єпископську кандидатуру в Канаді єпископа Мстислава Скрипника. Єпископ Мстислав прибув до Канади в 1947-м році, і на надзвичайному Соборі 12 жовтня того ж року був обраний єпископом Вінніпегу і всієї Канади.



Архиепископ Мстислав.

На тім же Соборі була ухвалена резолюція: Собор стверджує, що УГПЦ в Канаді лишається надалі самостійною і незалежною у внутрішнім життю і управлінню церковною організацією в Канаді. Собор зазначив, що канадійська Церква вважає Українську Автокефальну Православну Церкву на еміграції за Церкву-Сестру, з якою перебуває в молитовному єднанню.

Владика Мстислав пробув правлячим єпископом УГПЦ в Канаді 2 роки і 9 міс. На десятім Соборі 18-21 червня 1950 р. в Саскатуні Вл. Мстислав демісіонував і переїхав до Америки.

Собор ухвалив просити митрополита УАПЦ Полікарпа призначити двох єпископів до Канади. Далі Собор заявив, що він вважає за свого духовного покровителя митр. Полікарпа, який тепер є найвищий єрарх УАПЦ.

Митрополит Полікарп призначив двох єпископів на Канаду: архієпископа Михаїла Хорошого та єпископа Платона Артемюка, які і прибули до Канади. 8-9-го серпня 1951 року відбувся у Вінніпегу надзвичайний Собор Української Гр.-Православної Церкви. Перед самим Собором помер єп. Платон, і тому Консисторія, в порозумінні з архієпископом Михаїлом, увійшла у зв'язок з митроп. Іларіоном Огієнком, щоб приєднати його до Собору та співпраці. Собор однодушно обрав митрополита Іларіона правлячим єпископом, з осідком у Вінніпегу, а його заступником — архієп. Михаїла, з осідком у Торонті. Кандидатом на третього єпископа вибрано о. прот. В. Кудрика, але він не дав своєї згоди.



Впресов. Митроп. Іларіон.

Вибір нового Собору Єпископів в УГПЦ в Канаді має переломове для цієї Церкви значення. Він означає, передусім, завершення організації цієї Української Церкви, а разом з тим також її консолідацію. Внутрішні суперечки між деякими групами православних українців у Канаді тепер остаточно відпадають.

Митрополит Холмської й Підляської єпархії Іларіон Огієнко прибув до Канади у вересні місяці 1947 року. Приїхавши і відразу розпочав видавничу діяльність. З під його пера вийшло багато різних вартісних книжок, серед яких не бракувало й поем з історичною тематикою. Окрім того, він видавав народний християнський місячник "Слово Істини." Цей місячник проіснував лише до 1-го листопада 1951 року; замість нього вийшов журнал "Наша Культура," а незабаром і цей змінив свою назву на "Віра й Культура," що виходить і по нинішній день. У митрополита Іларіона є невичерпаний резервуар енергії. Не дивлячись на його глибокий вік, Владика Іларіон надзвичайно багато працює як в Єпархії, в Богословській Академії, де викладає лекції студентам, а крім того і у видавництві журналу та богословських книжок.

Тепер УГПЦ в Канаді має 305 парафій, двох єпископів, 77 священників та 111,000 вірних.

Ці цифри найвимовніше свідoctво сили й правди Української Православної Церкви в Канаді, жертвенної праці патріотів-священників та незламного духа українського народу, що з допомогою своїх священників урятував себе від навали чужинських фальшивих наук та заборол!

ВІДГУКИ НА “СПОГАДИ” ПЕРШОЇ ЧАСТИНИ.

Б. Президент УНР Андрій Ливицький: “Ще не доводилося мені читати спогадів так правдиво і об’єктивно складених як о. П. Білона.”

Митрополит Полікарп: “Прочитав Ваші “Спогади” з великою насолодою. Видана книжка дуже гарно. Зміст її правдивий.”

Митрополит Ніканор: “І знову Вам вдалося: оноді видавали першого на світі українського церковно-релігійного православного журналу, а тепер перші на українській мові мемуари з церковно-релігійного життя. “Спогади”—є цінний вклад в українську мемуаристику.”

Архиепископ Мстислав: “Спогади” — це дуже цінний вклад у нашу церковну й національну мемуаристику. Зі спогадів будуть користати й історики церкви й історики нашого національного життя.

Ольга Петлюра: “Спогади” написані живо, читаються з захоплюючим інтересом. Я цю книжку прочитала двічі зряду, як лише її одержала.”

Проф. Андрій Яковлів: “Спогади написані вельми цікаво, гарно, тепло і з душею. Вони викликали в моїй пам’яті й уявленні ті давні, незабутні часи та людей, яких і я знав.

Проф. В. Дорошенко: “Дякую за надіслання для бібліотеки НТШ Ваших цінних спогадів. Кажу —нелицеприятно “цінних,” бо вони на всі сто відсотків заслуговують на такий епітет. Спогади дають багато цікавого й цінного для історика нашого недавно минулого, на жаль, такого трагічного.”

Проф. П. Ковалів: “Спогади” (ч. I.) о. Прот. П. Білона читаються з захопленням. Вони написані дуже цікаво і щиро. Автор не тільки описав правдиво факти минулого, він описав їх з певним літературним смаком. Місцями він подає навіть мистецькі малюнки, подає образи людей, природи, уміло відтворюючи їх такими, якими він їх бачив. Читаючи “Спогади,” читач разом з автором їх переживає ті події — радісні й сумні.

В “Спогадах” поданий надзвичайно цінний історичний матеріал, який безперечно ввійде в скарбницю історії, що її писатимуть майбутні історики. Це той фактичний матеріал, якого ніде не знайти ні в яких інших документах, бо його подає безпосередньо з пам’яті та на підставі власних документів очевидець всіх тих подій, що розгорталися перед його очима, і на тлі подій малює правдиві образи людей, що їх він знав добре особисто і що несли спільно з ним тягар у боротьбі за долю українського народу.

Крім того, в “Спогадах” невимушено розкривається широка діяльність їх автора, що на тлі тих подій був неначе тим живчиком, що давав життя, спонукав до праці, до такої ж діяльності багатьох інших його сучасників. Головна

діяльність автора була скерована на розбудову рідної Церкви, на друкування богослужбових книжок українською мовою, на видання церковного часопису та на інші ділянки української культури. Звідси випливають величезні заслуги о. Прот. П. Білона перед Церквою і Народом.

Григорій Довженко, Бібліотекар Бібліотеки ім. С. Петлюри: “Існує три книжки поза “Кобзарем,” які я читав з глибоким духовним задоволенням і спокоєм: 1-ша книга “Спогадів” О. Кошиця, “Про Григора Орлика” Борщака і “Спогади” о. Петра Білона.”

Євген Маланюк: “Спогади” — справді живі, читаються легко, мають багато різних фотографій і становлять значну вартість для історика доби (якщо його Бог нам пошле.”)

Проф. В. Орловський: “Спогади” не тільки цікаві як мемуари — вони глибоко повчальні, показуючи життя українського патріота-священника. Особливо приємно вражає глибока об'єктивність, безсторонність, добре ставлення навіть до тих, що завдавали Вам прикрих хвилин.”

Майор М. Битинський: “Спогади” написані просто і широко, без зайвих викрутасів і претенсій на якийсь специфічний високо-літературний стиль. В цій простоті, щирості, і безпосередності і криється та особлива цінність книжки, що робить її приступною для кожного читача. Спогади подають багато дуже цікавого і вартісного фактичного матеріялу, що освітлює різні моменти нашої визвольної боротьби.”

Проф. І. Власовський: “Спогади” написані з великою теплотою і сердечною щирістю.”

Євген Бачинський, Женева: “Спогади” прекрасно написані і дуже цікаві, навіть для мене старого архivarіюса. Рідко можна читати такі безсторонні і справедливі спомини. Шкода тільки, що Ви про себе самого і свою родину так мало згадуєте.”

Проф. В. Міяковський: В “Спогадах” багатющий матеріял до історії першої половини ХХ віку. Загальне вражіння—прекрасне.”

Артист Василь Ємець: “Ваші прецінні спомини не прочитав, а проковтнув. Вони так цікаво, просто і натурально написані, що напевно захоплять кожного читача.”

о. С. П. Симчич: “Спогади” написані легким стилем і дуже даються читати. Книжка захоплююча, переплітана і перев'язана історичними діями з Українських Визвольних Змагань. Але де був сам автор о. П. Білон? Він неначе пильний обсерватор з нотаткою всюди був, все знав, все бачив, все занотовував. Ніде не можна замітити “Я” о. Білона, висунене поза межі терпимости, а навпаки, всюди можна було зауважити смиренного, упокореного та вповні відданого душпастиря Рідної Церкви, що перше всім хотів служити, все зробити.”

о. Д. Савка: “Спогади” — це перлини української літератури

про скитальче таборове життя Великих Синів України, бувших членів армії УНР в польській неволі. Тому тричі Вам слава, що Ви “бідний, голодний і холодний” православний священик в польських таборах так свіжо зберегли в пам’яті це все й передали грядучим поколінням-батькам на славу, а синам на науку.”

Протопресвітер В. Вишневський: “Читаю Ваші “Спогади” і ото на душу сходить, як би якась “роса духовна,” а серце наповнюється миром. Бо все, що написано, є якесь задушевне, беззлобне, сповнене добром. І можна сказати разом з поетом “І довго буду я народу тим приємним, що добрі почуття я лірєю будив.”

Полков. К. Реутів: “Зібраний матеріал в “Спогадах” є дуже цікавий, описаний живо. Деякі розділи про життя в таборах й авіаційні частини армії УНР дають багато історичного матеріалу. Особливо є цікавою частина присвячена життю 6-ої Стр. Січ. Дивізії. Справді за це належиться Вам подяка від усіх б. вояків дивізії.”

Сотник І. Липовецький: “Вам, п. о., належиться щире признання, що подали до загального відома цю, мало освітлену сторінку нашої минувшини і зафіксували її для майбутніх поколінь.”

Протопресвітер А. Сагайдаківський: “В “Спогадах” є такі розділи, які трактують про речі, про які досі ніхто не написав ні слова.”

Проф. Л. Бачинський: “Рідко коли я читав з такою приємністю, як Вашу книжку “Спогади.” Добре діло зробили, що занотували до історії багато цікавих фактів. Шкода, що мало присвятили уваги родинному життю в Василькові. Це певно із скромности.”

Підполк. В. Филонович: “З великою приємністю прочитав Ваші “Спогади” і читаючи думав — щоб було, яку вкладку вложили б ми всі разом, як би такі спомини написали всі бувші учасники наших славних визвольних змагань.”

Олекса Воронин: “Спогади” — це справді цінний і найкращий в усій українській емігрантській літературі твір. Вірю, що він ніколи не забудеться, і ще багато-багато грядущих поколінь залюбки і з великою увагою та піетизмом до автора, його читатимуть і матимуть з того високовартісний духовий пожиток.”

Инж. С. Євсевський: “Спогади” написані так широко і сердечно, що я їх перечитав двічі, оскільки мені, що прожив весь час в Радянському Союзі до 1941 р., цікаво було прочитати ті героїчні часи нашої державности, що Ви так чудово описали.”

Іван Зазворський: “Подивляю Вашим силам, що помимо таких тяжких переживань, всяких злиднів, турбот та переслідувань по громадах, знаходиться у Вас настільки енергії ще написати таку цінну книжку як “Спогади.”

Сотник С. Фініковський: “Спогади”—це нове джерело світла, що розсіває темряву над сторінками нашої минулої історії Великої Боротьби за Батьківщину і дає нам змогу висвітлити і пізнати кожний кутик галузі, що для нової генерації, а зокрема молоді, є неоціненим скарбом, — оскільки ту історію з перспективи років дехто свідомо намагається викривляти.”

Про “Спогади” відгукнулись часописи і журнали:

“Свобода.” “Вже давно не бачили ми таких цікавих спогадів. Їх читається немов найцікавішу повість. Спогади о. Білона — цінне джерело до нашої історії в першій половині цього віку.”

“Народна Воля.” “Авторові за ці чудові “Спогади” щира вдячність та повне признання, а нашому суспільству, що дорожить минувшиною, можна гаряче порекомендувати набути цю вартісну книжку.”

“Народне Слово.” “Книжка о. П. Білона “Спогади” збагатила українську мемуаристику. Треба подивляти, як о. П. Б. потрапив вглибитися в добу наших перших визвольних змагань й дати вірний в живих тонах написаний образ тогочасности.”

“Київ” (журнал). “Спогади” о. Білона написані від щирого серця, щоб залишити м а й б у т н і м зразки високої жертвенности, глибокої віри в безнастанну опіку Всевишнього і палкої любови до рідного народу.”

“Український Голос.” “Спогади” о. Білона треба гаряче рекомендувати кожному свідомому українському патріотові, особливо ж нашій патріотичній молоді.”

“Вістник.” “Спогади” о. Білона інтересні і варто їх мати в домашній бібліотеці.”

“Українські Вісті” (Н. Ульм). “Хвилюючі “Спогади” о. Білона — не родинний альбом, а цінний і повчальний матеріал книги.”

Нові Дні. “Ця велика і гарно видана (на крейдяному папері) книжка є чи не найцікавішим виданням з нашої мемуаристики за останні пару років. В ній зібрано багато цікавого матеріалу з доби українських визвольних змагань (зокрема ділянки українського православного життя. Читач знайде в цій книзі чимало цікавих відомостей про наших визначних діячів доби визвольних змагань і пізніших часів. Можемо сміло рекомендувати цю книжку всім, хто цікавиться історією нашої доби.”

Рідна Церква (Мюнхен). “Майбутній дослідник знайде в “Спогадах” для себе цінні матеріали, а сучасник не одне повчаюче і гідне застановлення й уваги. Як у кожних спогадах, найцінніше те, що творив сам автор, що він пережив і що бачив власними очима.”

“Голос Америки” передав на радіо 30 липня 1952 р. короткий зміст “Спогадів.”

З М І С Т .

	Стор.
Передмова	4
Приїзд до Америки. Архиепископ Іван. Батлер, Па. о. Г. Климович. Від'їзд до Канади	5
Канада. Форт Вілліям, Онт. Праця в парафії та в “Просвіті.” Конференція духівництва	16
Союз Українських воєнних інвалідів на еміграції. Союз Українського студентства. Ген. О. Удовиченко Бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі Ген. М. Садовський. Д-р Харитя Кононенко. Проф. В. О. Біднов. Гр.-Кат. священник П. Божик	29
Візитація Архиеп. Івана. Рідна Школа при “Просвіті.” Від'їзд до Гамільтону	55
Гамільтон, Ватерфорд, Ошава, Торонто, Віндзор. Т. Гуменюк. Канадійське сектанство. П. Крат. Едмонтон. П. Лазарович	61
Форт Вілліям. Культурно-освітня праця в ньому. Листи й газети з Києва. Відчит	86
Арх. Іван. Адміністратор о. С. В. Савчук. о. В. Кудрик. Мирослав Стечишин. В. Свистун	99
Василь Королів-Старий. Греки. Від'їзд до Америки	107
Відродження Української Греко-Правос. Церкви в Канаді ..	116
Відгуки на “Спогади” перша частина	129

ДОСІ ВИЙШЛИ З ДРУКУ ТАКІ ПРАЦІ АВТОРА:

- 1 950-літні Роковини Хрещення Руси-України 988—1938 рр.
(Вичерпано).
- 2 Про наші обов'язки до Бога й до ближніх. 1946 р.
(Вичерпано).
- 3 Правдива Церква Українського Народу. 1947 р.
(Вичерпано).
- 4 Спогади 1-ша частина 1952 р.
- 5 Спогади 2-га частина 1956 р.
- 6 Ukrainians and Their Church 1953
- 7 Бібліотека Християнина ч. 1. Видавництво "До Світла"
1954 р. (Вичерпано).
- 8 Бібліотека Християнина ч. 2. 1955 р.

Готується до друку "Спогади" 3-тя частина.



ВИДАВНИЦТВО "ДО СВІТЛА"

повідомляє читачів, що вийшла друга книжка

"Бібліотека Християнина"

яка вміщує гарні оповідання релігійно-морального змісту.

Ціна 25 центів. При замовленні 10 пр. дається знижка 20%.

Замовляти:

Rev. P. Bilon, 1206 Penn Avenue, Jeannette, Pa., U. S. A.

Спішіть набути цінну книгу

“ С П О Г А Д И ”

1-ша частина

о. Прот. Петра Білона

Духовника 6-ої С. С. Дивізії.

Залишилось мале число примірників.

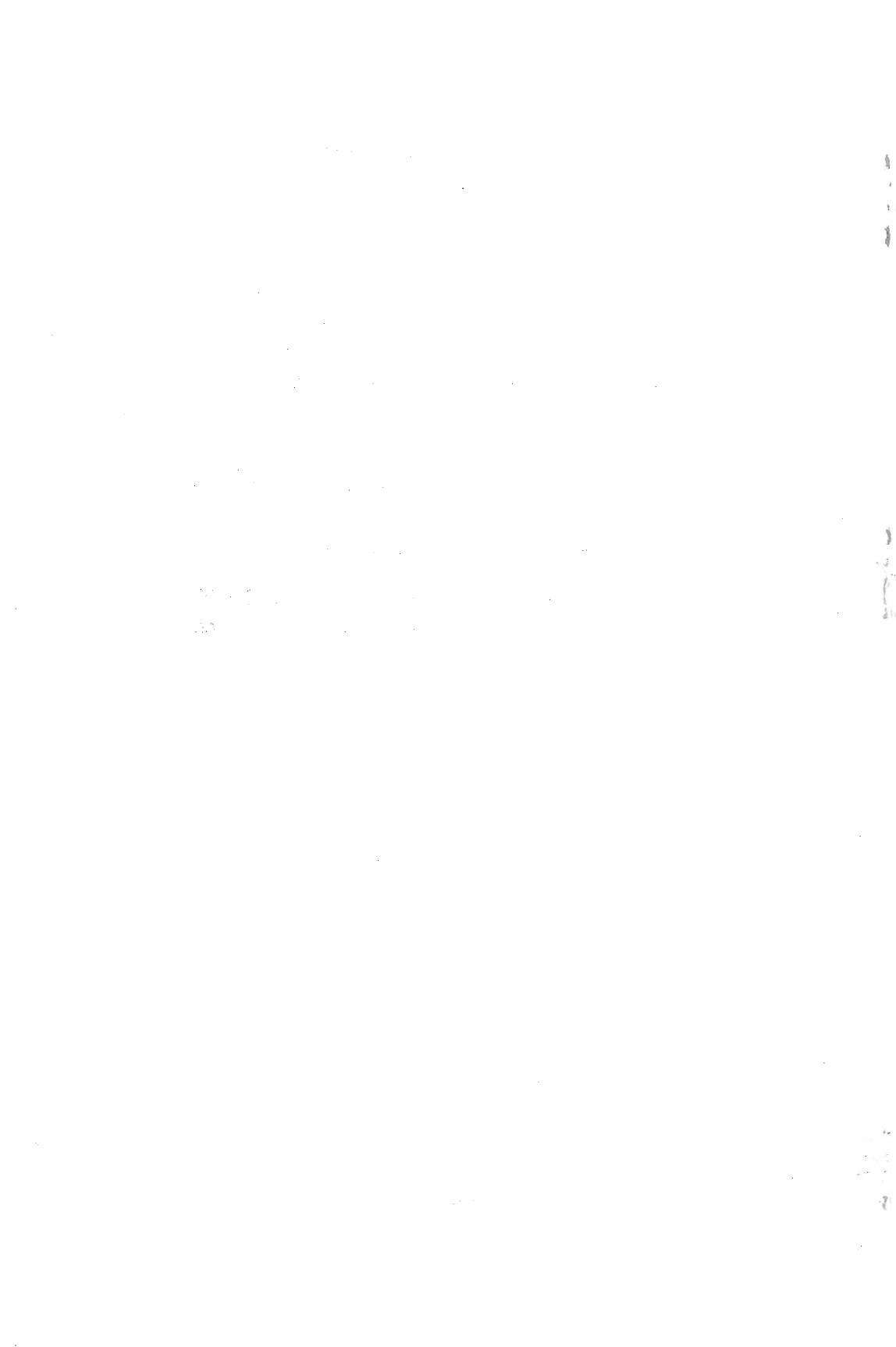
Книга багато ілюстрована і коштує \$1.50.

Адреса:

Rev. P. Bilon, 1206 Penn Avenue, Jeannette, Pa., U. S. A.

На видання “Спогадів” 2-ої частини зложили:

Степан Цибульський (Канада) -----	\$10.00
Протопресвітер А. Сагайдаківський -----	5.00



о. Прот. Петро БІЛОН

“СПОГАДИ”

Частина Друга

ЦІНА \$1.00.